

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jakub Kufčák

**Bezpečnostně-politická dimenze kontroly
exportu zbraní na příkladu vlád H. Kohla a
G. Schrödera v letech 1989-2005**

Diplomová práce

Praha 2014

Autor práce: **Bc. Jakub Kufčák**

Vedoucí práce: **JUDr. Vladimír Handl, CSc.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

KUFČÁK, Jakub. *Bezpečnostně-politická dimenze kontroly exportu zbraní na příkladu vlád H. Kohla a G. Schrödera v letech 1989-2005*. Praha, 2014. 87 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí diplomové práce JUDr. Vladimír Handl, CSc.

Abstrakt

Tato práce si předestřela úkol zabývat se fenoménem kontroly vývozu zbraní Spolkové republiky Německo v období vlád kancléřů Helmuta Kohla a Gerharda Schrödera mezi lety 1989 až 2005 a k tomuto účelu byl vyvinut analytický rámec, který tento fenomén analyzuje prostřednictvím vládní politiky exportu zbraní, jejímž výsledkem je kontrolní systém vývozu zbraní. Z důvodu absence předešlého výzkumu v českém prostředí bylo potřeba věnovat značný prostor konceptuálnímu vymezení politiky exportu zbraní a kontextu analytického rámce. Bylo argumentováno, že zbrojní exportní politiku lze v případě SRN lépe analyzovat jako pasivní podmnožinu bezpečnostní politiky. Proto analytický rámec využitý ve zkoumaném období 1989 až 2005 reflektoval čtyři faktory či úhly pohledu, které na politiku exportu zbraní SRN působí (v kontextu vnějších tlaků, bezpečnostní politiky spolkové vlády, koordinace na úrovni EU a legislativního a institucionálního rámce). Práce pojatá jako modifikovaná disciplinovaná interpretativní studie pracovala se dvěma výzkumnými otázkami založenými v konceptech, které již částečně na fenomén exportu zbraní byly částečně aplikovány v jiném kontextu a pro jiné časové období. První otázkou je cyklické pojetí vývoje politiky exportu zbraní od restriktivních období k uvolněným obdobím. Druhou je analýza povahy europeizace politiky exportu zbraní.

První výzkumná otázka byla částečně zodpovězena, neboť bylo zkoumané období možno charakterizovat na základě empirického výzkumu na tři období. Došlo k vývoji od restriktivního období 1989-1994 k uvolněného období 1994-1998 během vlád kancléře Kohla. Vláda kancléře Schrödera v letech 1998-2005 nicméně nebyla v rámci tohoto přístupu snadno charakterizovatelná nebyla. Práce však naznačuje, že odpovědi by mohl přinést výzkum ekonomizace vývozní politiky zbraní. Druhá

výzkumná otázka přinesla zajímavé odpovědi. Na příkladu evropské regulace z let 1994 a 2000 byla potvrzena snaha o *upload* striktnější regulace SRN na úroveň EU. Paradoxně ale zároveň došlo k uvolňování regulace SRN kvůli *cross-loadingu* vývozních praktik.

Abstract

This thesis addressed the arms export control in the Federal Republic of Germany during the tenure of chancellor Helmut Kohl and Gerhard Schröder between 1989 and 2005. To this end this thesis elaborated an analytical framework, which analyses this phenomenon through government arms export policy. Due to lack of preceding research in this area it was necessary to devote significant space for conceptual definition of the arms export policy and contextualization of analytical framework. It was argued that arms export policy of the Federal Republic of Germany should be analyzed as a passive sub-category within security policy. Analytical framework employed to analyze the period between 1989 and 2005 thus reflected four factors or standpoints that exert influence on arms export policy (foreign pressures, security policy, European coordination and legislative and institutional framework). This thesis designed as disciplined interpretive case study posited two hypotheses based on concepts that have been partially applied to arms export phenomenon in different context and time period. First hypothesis concerns the nature of change of arms exports control, which was supposed to change between periods restriction and relaxation of export control. Second hypothesis postulates the nature of change of arms exports control with regard to concept of europeanization.

The conclusions of this thesis provided partial findings for the first hypothesis. The analyzed time period was, based on empirical findings, successfully characterized as restrictive between 1989 and 1994 and as relaxing between 1994 and 1998 during the Kohl government. The case of Schröder government was not that clear. The thesis however hints at possible future analysis of Schröder government based on economization of this policy area. The second hypothesis, on the other hand, brought significant results as the cases of European regulations from years 1994 and 2000 highlighted the German push to *upload* their national restrictive export regulations. But

Europeanization of arms exports has also displayed considerable effects with regard to *cross-loading* of arms exports practices of EU member states and FDR in particular.

Klíčová slova

Politika exportu zbraní, Spolková republika Německo, zbrojní exportní politika, německá bezpečnostní politika, Helmut Kohl, Gerhard Schröder, konvenční zbraně, rudo-zelená vláda, kontrola zbrojení, europeizace

Keywords

Arms export policy, Federal Republic of Germany, Policy on exports of conventional military equipment, Germany`s security policy, Helmut Kohl, Gerhard Schröder, conventional weapons, red-green government, arms control, europeanization

Rozsah práce: 153 142 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 5. 2014

Jakub Kufčák

Institut mezinárodních studií
Teze diplomové práce [doplňte formulář tezí podle zadání institutu]

[Zde vložte teze práce.]

Obsah:

Úvod	2
1. Vymezení politiky exportu zbraní: Diskuze s literaturou.....	5
1. 1. Konceptuální a analytické vymezení politiky exportu zbraní	9
2. Legislativní a institucionální rámec kontroly exportu zbraní	15
2. 1. Legislativní rámec kontroly zbraní: Základní zákon a KrWaffKontrG	17
2. 1. 1. Außenwirtschaftsgesetz a Außenwirtschaftsverordnung	21
2. 2. Institucionální rámec kontroly exportu zbraní: BAW, Spolková bezpečnostní rada a Spolkový sněm.....	25
2. 2. 1. Absence kontrolní role parlamentu	29
2. 3. Politické zásady Spolkové vlády pro export zbraní a historie německých zbrojních exportů před rokem 1989.....	30
2.4. Dílčí závěry: Charakteristika politiky a kontroly exportu zbraní.....	34
3. Politika exportu zbraní za vlády kancléře Kohla v letech 1989-1998.....	38
3. 1. Vnější tlaky: Konec bipolárnosti, hledání náhrady za režim COCOM.....	40
3. 2. Koncepce bezpečnostní politiky a exporty zbraní: Posilování komplexního přístupu k bezpečnosti versus východoněmecký bazar.....	43
3. 3. Institucionální a legislativní analýza kontroly exportu zbraní: Bezprecedentní zpřísnění poté uvolnění	47
3. 4. Počátek koordinace kontroly exportu zbraní v rámci EU.....	51
4. Politika exportu zbraní za vlády kancléře Schrödera v letech 1998-2005	55
4. 1. Vnější tlaky na bezpečnostní politiku a průmyslová spolupráce.....	56
4. 2. Koordinace kontroly exportu zbraní v rámci EU: Kodex chování EU pro vývoz zbraní (1998) a nařízení Rady (ES) č. 1334/2000.....	58
4. 3. Koncepce bezpečnostní politiky a exporty zbraní: Nové politické zásady (2000) a boj o zbrojní exporty v rámci koalice.....	63
4. 4. Institucionální a legislativní analýza kontroly exportu zbraní.....	69
Závěr	70
Summary	77
Použitá literatura:.....	78
Seznam příloh.....	85

Úvod

Tématem této diplomové práce je bezpečnostně-politická dimenze systému kontroly exportu zbraní ve Spolkové republice Německo v období vlád kancléřů Helmuta Kohla a Gerharda Schrödera mezi lety 1989 až 2005. Vlády těchto dvou kancléřů po roce 1989 jsou zvoleny s ohledem na předpokládanou možnost hledání kontinuity a změny v přístupu pravicové a levicové vlády k problematice vývozu zbraní.

Objektem práce je aktivita Spolkové republiky Německo v oblasti regulace vnějšího obchodu s konvenčními zbraněmi. V praxi se tak jedná o politiku státní regulace importu a exportu zboží vojenské povahy.¹ Mimo záběr práce jsou odzbrojovací iniciativy včetně těch limitujících konvenční vojenské síly. Okrajově se toto téma týká problematiky zbraní hromadného ničení (ZHN), neboť na seznamech podléhajících vývozním omezením jsou zahrnuty i některé materiály a zboží, které mohou být použity pro vývoj atomových, biologických a chemických zbraní.

Téma zbrojních exportů sice netrpí akademickým nezájmem např. z oblasti mezinárodní politické ekonomie nebo mezinárodních vztahů,² teritoriální a kvalitativně interpretativní přístup k tomuto tématu, který by šel nad rámec pouhé legislativní a institucionální roviny,³ je ovšem nevyzkoušen. K politice zbrojních exportů, jak je tento fenomén státní regulace vývozu zbraní definičně pojmenován, neexistuje žádný ucelený analytický přístup ani teorie, které by se daly aplikovat na případ politiky exportu zbraní SRN. Tu je nutno vyčlenit ze zahraniční obchodní politiky z důvodu specifčnosti objektu analytického zájmu a z toho plynoucích bezpečnostních dopadů. Také ji nelze vysvětlovat v rámci zahraniční politiky, jak se děje v angloamerické literatuře, kde se je zbrojní exportní politika vykládána jako logické pokračování zahraniční politiky.⁴

Centrální roli v této práci hraje vztah mezi politikou exportu zbraní vykonávanou spolkovou vládou a národním systémem kontroly vývozu zbraní. Tato

¹ Výzbroje, vybavení a materiálu včetně válečných zbraní a jejich součástí, munice, podpůrného vybavení a dalších produktů určených k válečnému použití, zboží dvojího užití, pokud je jejich primární určení vojenské, a služeb bojového určení, což může být např. výcvik bezpečnostních složek, obsluhy zbraňových systémů, technická podpora nebo výměna zpravodajských informací.

² Buzan, B., Herring, E. *The Arms Dynamics in World Politics*. London, Lynne Rienner Publishers 1998.; Roberts, Brad. *Weapons Proliferation in the 1990s*. MIT Press, 1995.

³ Wild, Johannes. *Die deutsche Rüstungsexportpolitik unter besonderer Berücksichtigung der exportrechtlichen Rahmenbedingungen*. Masterarbeit, Universität der Bundeswehr München, 2011.

⁴ Pierre, J. Andrew. *The Global Politics of Arms Sales*. Princeton University Press, 1982.

práce bude tento vztah analyzovat, za prvé, v kontextu vnějších (mezinárodních) tlaků, které ovlivňují bezpečnostní prostředí, ve kterém je politika exportu zbraní tvořena, za druhé, v kontextu bezpečnostní politiky spolkové vlády a za třetí, ve vztahu ke koordinaci systému kontroly vývozu zbraní na úrovni ES a EU. Posledním rozměrem pak je analýza legislativních a institucionálních změn v daném období. Práce je tak založena na empirickém přístupu k legislativnímu základu a interpretativnímu výkladu faktorů, které se skrze politiku exportu zbraní projevují zpět v legislativě.

Metodologicky představuje práce modifikovanou disciplinovanou interpretativní studii.⁵ Tato práce sice nepracuje per se s teorií, která by byla vodítkem pro práci s případem, jak předepisuje Kořan, ale je využito konceptů, které již na fenomén exportu zbraní byly částečně aplikovány v jiném kontextu a pro jiné časové období.

Práce pracuje se dvěma hlavními výzkumnými otázkami, které bylo možné ukotvit v konceptech již existující literatury. První otázkou je povaha změny systému kontroly vývozu zbraní v čase po roce 1989. Na základě analýzy zbrojní exportní politiky SRN během studené války popisuje Brzoska koncept cyklického vývoje této politiky. Cyklus spočívá ve změně této politiky od období charakterizovaných restriktivním nebo naopak uvolněným přístupem k politice exportu zbraní. Podle něj kontinuálnímu vývoji směrem k restriktivnosti tak, jak by to odpovídalo tlaku veřejnosti, zabraňuje od počátku nejasné formulování systému kontroly exportu zbraní, které ponechává interpretační prostor pro rozhodování příslušných orgánů. Praktické selhání lépe institucionalizovat restriktivní politiku tak vlastně od počátku vytváří podmínky pro její uvolnění, které zase často vede k exportním skandálům, které na oplátku zaktivizují odpor veřejnosti a ten si vynutí formální úpravu zbrojní exportní politiky, přičemž tento proces se v čase opakuje.⁶

Operacionalizace tohoto konceptu v metodologii disciplinované interpretativní studie probíhá sledováním vlivu faktorů popsaných výše v rámci vztahu politiky a systému kontroly exportu zbraní, na jejichž základě by mělo být odvozeno, zda se systém kontroly exportu zbraní na základě změn v politice zbrojních exportů posunul směrem k větší restriktivnosti nebo uvolněnosti. Hodnocení, co znamená restriktivní či

⁵ Kořan, Michal. Jednopřípadová studie. In: *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, Drulák, Petr a kol., Praha, Portál, 2008, cit. str. 34.

⁶ Brzoska, M., The erosion of restraint in West German arms transfer policy. In: *Journal of Peace Research*, vol. 26, no. 2 (1989), cit. str. 172.

uvolněný posun, je díky absenci obecně platných a používaných kritérií, založeno na vlastním empirické zkoumání vývoje systému kontroly exportu zbraní (tedy legislativního, institucionálního a politického rámce politiky exportu zbraní).

Druhá výzkumná otázka se také váže také k hodnocení vývoje ale z jiného hlediska. Díky narůstajícímu vlivu Evropské unie v oblasti zbrojní exportní politiky v 90. letech,⁷ se nabízela možnost analyzovat tuto politiku z pohledu konceptu europeizace, která se v obecné rovině projevuje „vzájemným vztahem mezi prioritami členských států, tlakem jednání na evropské úrovni i prostředím společenství ostatních států.“⁸ Nejedná se však o zcela jasně vymezený koncept, neboť lze rozlišovat hned pět rozdílných způsobů využití termínu europeizace v odborném diskursu. Jedná se o změny ve vnějších hranicích EU, vytváření institucí na evropské úrovni, narušení národních systémů vládnutí, vývoz formy organizace politického života a projekt politického sjednocování. Tato práce se ovšem přiklání k obecné definici europeizace jako konceptu, který předepisuje tři vlivové vazby (*uploading*, *downloading* a *cross-loading*) mezi členskými státy a EU.⁹ Tento přístup spočívá v zhodnocení, zda výsledná regulace EU v určité vymezené oblasti odpovídá regulaci německé a zda tedy dochází k „nahrání“ (*upload*) a prosazení národní regulace na úroveň EU či zda lze dokumentovat naopak vliv regulace EU na změnu národní regulace (*download*). Zde by již odpověď mohla být jednoznačnější za předpokladu, že bude možno jasně identifikovat zásadní prvky této legislativy.

Struktura této práce odráží, z důvodu absence předešlého výzkumu v českém prostředí, potřebu věnovat značný prostor vymezení politiky exportu zbraní a kontextu analytického rámce této práce v rámci první kapitoly. Dále je v druhé kapitole zpracován legislativní, institucionální a politický rámec zbrojní exportní politiky před rokem 1989. Zdůvodněním tak rozsáhlého v podstatě historického kontextu je skutečnost, že systém kontroly exportu zbraní je nutno popsat tak, aby zaprvé bylo docíleno objasnění některých charakteristických rysů systému kontroly zbrojních exportů a aby, zadruhé, záběr práce byl schopen dostatečně reflektovat historickou ukotvenost systému (*path-dependency*). Bez takto zevrubného zpracování by následná analýza politiky exportu zbraní za kancléře Kohla a Schrödera v kapitolách 3 a 4 nebyla

⁷ Skrže pravomoc EU regulovat vnější ekonomické vztahy na základě jednotného trhu a celní politiky.

⁸ Weiss, Tomáš. Europeizace a zahraniční politika: prostor pro další výzkum. In: *Středoevropské politické studie*, Číslo 4, ročník XV, podzim 2013.

schopna tento fenomén dostatečně obsáhnout. Postup analýzy v těchto dvou kapitolách reflektuje nejprve kontext vnějších (mezinárodních) tlaků, významných pro politiku exportu zbraní. Poté analyzuje vývozu zbraní v rámci bezpečnostní politiky spolkové vlády a za třetí sleduje vývoj koordinace kontroly vývozu zbraní na úrovni ES a EU. Čtvrtou podkapitolou v obou hlavních částech pak je analýza legislativních a institucionálních změn v daném období.

1. Vymezení politiky exportu zbraní: Diskuze s literaturou

Vztah exportu zbraní (a politiky exportu zbraní) k bezpečnostní politice je určen především samotným objektem – tedy zbraněmi a další vojenskou technikou. Nyní je na místě vyjasnit tento vztah, neboť politika exportu zbraní má jako součást bezpečnostní politiky svá specifika. V případě Spolkové republiky Německo nelze hovořit o aktivním využívání exportu zbraní k prosazování bezpečnostně-politických cílů tak, jak o tom mluví americká literatura. Vztah bezpečnostní politiky a politiky exportu zbraní je tak na obsahové úrovni formován pouze pasivně, v tom smyslu, že bezpečnostně-politické cíle SRN ovlivňují pouze nastavení systému kontroly exportu zbraní a i ten je částečně ukotven v pravidlech vzešlých z mezinárodní spolupráce (např. unifikované kontrolní seznamy) či spojeneckých závazků.

Exporty zbraní však mají pro bezpečnost SRN zásadní dopady v dalších oblastech. Tou první je udržení nezávislého národního obranného průmyslu. Tradičně je tato role konceptualizována v národní bezpečnostní strategii, jelikož však Německo z historických důvodů tento základní dokument bezpečnostní politiky nemá a jelikož v SRN, na rozdíl od ostatních evropských států, je obranný průmysl takřka výlučně v soukromých rukou, lze bezpečnostní význam, jaký spolková vláda obrannému průmyslu přisuzuje, pouze odhadovat např. ze směrnic obranné politiky (*Verteidigungspolitischen Richtlinien, VPR*) a zájmu, který spolková vláda přisuzuje zbrojní spolupráci (např. v rámci politických směrnic pro export válečných zbraní). I v rámci VPR je kontrola exportu zbraní chápána spíše jako přívěšek obecných snah o odzbrojení konvenční, chemické či nukleární (viz VPR 1992, kapitola 3.2.). Faktem je,

⁹ Op. cit. Weiss, Tomáš. *Europeizace a zahraniční politika...*

že pro SRN nebyla a není cílem absolutní nezávislost v oblasti produkce zbraní.¹⁰ Existuje ale klasická výjimka v národní vyzbrojovací strategii, která umožňuje státu upřednostnit ve výběrových řízeních německé firmy v případě, že by hrozila ztráta kritických schopností domácího obranného průmyslu.¹¹

V obecné rovině tomuto chápání fenoménu exportu zbraní odpovídá, u některých autorů, zařazení politiky exportu zbraní (*Rüstungsexportpolitik*) do zbrojní politiky (*Rüstungspolitik*), která je chápána jako „státní opatření a výdaje, které kryjí potřebu zbrojení, aby byl stát vyzbrojen pro případ válečného konfliktu“. V českém prostředí je zastáncem tohoto pojetí např. Mareš,¹² který politiku exportu zbraní konceptualizuje v analytickém rámci, který tvoří vzájemně propojené dimenze: 1. výrobci zbraní, 2. uživatelé zbraní (tedy ozbrojené síly), 3. obchod (resp. trh) se zbraněmi a konečně 4. odzbrojení.¹³ Netřeba zdůrazňovat, že pro tuto práci je zmíněné pojetí neúčelné, neboť přespříliš akcentuje spojení průmyslu a vyzbrojování armád. Problematika národního obranného průmyslu a politiky exportu zbraní a jejich vazby jsou mimo vytýčený záběr této diplomové práce. Pouze o vlivu hospodářských zájmů na formulaci politiky exportu zbraní je v krátkosti pojednáno v druhé polovině této kapitoly.

V úvodu této práce bylo již zmíněno další dílo z anglosaské literatury, konkrétně Pierre, který tvrdí, že exporty zbraní slouží národním zájmům státu a mohou být definičně redukovány svou vazbou na zahraniční politiku neboli „*arms sales are foreign policy writ large*“.¹⁴ V německé literatuře (z bývalé NDR) se toto pojetí objevuje snad pouze u Klanka,¹⁵ který se pomocí něho snaží vysvětlit „dělení práce“ mezi západními mocnostmi po oslabení vedoucí role USA během vietnamské války skrze vojenskou pomoc, kterou SRN poskytovala periferním státům NATO. Toto pojetí politiky exportu zbraní není dle mého názoru schopno postihnout tuto komplexní problematiku v celé své šíři, neboť logicky znovu akcentuje pouze jeden možný prvek, na základě kterého je

¹⁰ Steinberg, B. James. *The Transformation of the European Defense Industry*. Santa Monica, RAND Corporation, 1992, cit. str. 33.

¹¹ Guddat, Martin. German National Armaments Director, rozhovor “Stressing the Trans-Atlantic Relationship”. In: *Military Technology*, Special Supplement 1998, cit. str. 7.

¹² Mareš, M. Vymezení a analytický rámec zbrojní politiky Evropské unie. In: *Zbrojní politika Evropské unie*, Mareš, M. (ed.). Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2006, str. 7-19.

¹³ Op. cit. Mareš, M. Vymezení a analytický rámec zbrojní politiky..., cit. str. 9-11.

¹⁴ Op. cit. Pierre, J. Andrew. *The Global Politics...*; Pierre, J. Andrew. *Arms Sales...*

¹⁵ Klank, Wilfried. Rüstungskapital der BRD verstärkt Exportaktivitäten. *Berichte des Instituts für Internationale Politik und Wirtschaft der DDR*, vol. 7, no. 3 (March), 1978.

možné politiku exportu uchopit. S tímto názorem souhlasí např. Albrecht,¹⁶ který tvrdí, že na rozdíl od supervelmocí, nelze exporty zbraní analyzovat v kontextu diplomatických cílů, neboť evropské státy jsou pouze regionálními mocnostmi s limitovanými zahraničně-politickými cíli.

Platnost této teze nelze obecně úplně vyloučit, navíc možnost, že vláda exporty zbraní jako prostředek zahraniční či bezpečnostní politiky bude provádět, existuje. Otázkou je, kde se vliv zahraniční politiky překrývá např. s bezpečnostním ukotvením daného státu. V této rovině exporty zbraní hrály již od znovuvybrojení SRN v průběhu 50. let určitou roli. V bezpečnostních podmínkách studené války budiž příkladem vojenská pomoc SRN poskytovaná periferním státům NATO jako bylo Řecko, Turecko a Portugalsko (více v kapitole 2. 3.).

Toto v podstatě realistické chápání exportu zbraní, které se např. v kontextu německé politiky exportu v 70. letech objevuje ještě u Cowen,¹⁷ je možno kritizovat i z pohledu toho, že pro stát se silným civilním průmyslovým sektorem není výhodné saturovat trh zbraněmi na úkor odbytu právě civilního zboží, navíc s možným následkem pro stabilitu dané země.¹⁸ V německém případě se dá ale předpokládat, že v tomto směru bude existovat jedna výjimka, kdy moralistické pojetí zahraniční politiky bude mít vliv na exporty zbraní. Tou výjimkou je samozřejmě stát Izrael.

Rattinger¹⁹ a Pearson²⁰ zmiňují další možné vysvětlení německé politiky exportu zbraní založené na erozi německé „speciálnosti“ a zaujímání méně moralistické pozice v mezinárodních vztazích. Tento pohled nicméně nevysvětluje některé dlouhotrvající trendy, které německou politiku exportu zbraní charakterizují, viz. dále.

Další, a zřejmě nejvýznamnější publikací v anglosaské literatuře, je práce Buzana a Herringa *The Arms Dynamics in World Politics*.²¹ Ta chápe exporty zbraní jako součást širšího konceptu šíření vojenských technologií, které se může dít 1. fyzickou či politickou expanzí států produkujících tyto technologie, 2. předáním těchto

¹⁶ Albrecht, Ulrich. West Germany: New Strategies. In: *Journal of International Affairs*, 40, Summer 1986., cit. str. 130.

¹⁷ Cowen, Regina. Arms Exports and Government Policy: The West German Experience. In: *Armaments and Disarmament Information Unit*, vol. 4, no. 4 (July/August) 1982, str. 5-9.

¹⁸ Op. cit. Brzoska, M., The erosion of restraint in West German..., cit. str. 172.

¹⁹ Rattinger, Hans. West Germany's Arms Transfers to the Non-Industrial World. In: *Arms Transfers to the Third World*, Uri Ra'anan (ed.), Boulder, Westview, 1979.

²⁰ Pearson, F. "Necessary evil": Perspectives on West German arms transfer policies. In: *Armed Forces and Society*, vol. 12, no. 4 (summer 1986), str. 525-552.

technologií skrze obchod a za 3. šířením schopnosti vyrábět tyto technologie. Dynamiku obchodu se zbraněmi určuje nabídka a poptávka, tj. motivace zemí, jež vojenskou techniku vyrábějí (resp. vyvážejí) a kupují (resp. dovážejí).²² Také toto pojetí nám bohužel nepomůže lépe uchopit problematiku německé politiky exportu zbraní, neboť cílí na obecné vysvětlení dynamiky obchodu se zbraněmi.

Zbývá se tedy ještě vyjádřit k vlivu, jaký na politiku exportu zbraní mají hospodářské zájmy. Tím, že většina obranného průmyslu je v soukromých rukou, samozřejmě roste zájem firem a podniků lobovat u vlády, parlamentu a i médií za svoje obchodní zájmy. V obecné rovině se ekonomická výhodnost exportu zbraní skrývá v tom, že snižuje cenu a umožňuje návratnost vysokých nákladů na výzkum a vývoj. Významnost těchto faktorů roste úměrně tomu, jak se snižuje velikost evropských armád a jejich vyzbrojovací potřeby. Stejně tak vytváří tento sektor tisíce kvalifikovaných pracovních míst. Proto lze obecně konstatovat, že každý stát považuje podporu a udržení domácího zbrojního průmyslu za důležitou. V extrémním případě tento jev Buzan a Herring s nadsázkou označují jako „vojenský keynesianismus“, což je stav, kdy země z veřejných rozpočtů stimuluje ekonomiku skrze zbrojní výrobu.²³

Brzoska ovšem poukazuje na fakt, že přestože je vliv hospodářských zájmů na politiku exportu zbraní silný, není úplný. To lze demonstrovat na skutečnosti, že dlouhodobě existuje rozdílné normativní hodnocení exportu válečných lodí a pozemní techniky – zatímco lodě lze prodávat do celého světa (povolení neuděleno např. jen na Tchaj-wan, kapitola 3. 2.), export tanků a obrněných vozidel podléhá mimo země NATO a jim na roveň postavených zemí daleko přísnějšímu omezení. Důvodem pro toto rozlišování jsou odlišné možnosti nasazení, neboť pozemní technika se dá použít při potírání domácích nepokojů k dalším aktivitám spojeným s masivním porušováním lidských práv (viz. konceptualizace vlivu veřejného mínění v následující kapitole).²⁴

Zaznívají ovšem i názory, že právě kontinuální průmyslová lobby pomohla k formování čtvrtého charakteristického znaku německého systému kontroly exportu zbraní a problému (a) předestřených v rámci shrnutí dílčích závěrů druhé kapitoly (tedy existenci jakéhosi interpretačního prostoru v systému kontroly). Mölling tvrdí, že právě

²¹ Buzan, B., Herring, E. *The Arms Dynamics in World Politics*. London, Lynne Rienner Publishers 1998.

²² Op. cit. Buzan, B., Herring, E. *The Arms Dynamics...*, cit. str. 33-34.

²³ Op. cit. Buzan, B., Herring, E. *The Arms Dynamics...*, cit. str. 35.

²⁴ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 657.

setření hranice mezi bezpečnostními a hospodářskými cíli politiky exportu zbraní se podepsalo na tomto jevu.²⁵ Také Albrecht, Lock a Wulf²⁶ vidí ve vlivu zbrojařské lobby zásadní faktor pro politiku exportu zbraní. Na druhou stranu příklad změn v systému kontroly po roce 1989 ukazuje, dle Preisingra, že i zbrojní průmysl má zájem na efektivní kontrole, neboť považuje obraz „obchodníků se smrtí“ za poškozující.²⁷ Na tomto místě ovšem není vhodné se k pravdivosti této teze vyjadřovat, navíc vzhledem k tomu, že tato práce z výzkumného záběru hospodářské cíle vyčleňuje, není předpoklad, že bude tato teze potvrzena či vyvrácena v rámci této práce.

1. 1. Konceptuální a analytické vymezení politiky exportu zbraní

Následující část práce se pokusí konceptuálně a analyticky vymežit politiku exportu zbraní. Logicky pak na tomto základu budou postaveny následující kapitoly 3 a 4, které budou zkoumat politiku exportu zbraní ve vybraných časových obdobích. Jako referenční bod bude v tomto vymezení sloužit bezpečnostní politika, v rámci které tato diplomová práce politiku exportu zbraní definuje. Než přistoupím ke konceptuálnímu a analytickému vymezení, které zahrnuje (A) vliv mezinárodní spolupráce a (A1) pojetí europeizace, (B) změn v bezpečnostním prostředí, (C) veřejného mínění a (D) ujasnění vztahu politiky exportu zbraní a systému kontroly exportu zbraní, rád bych nejprve předestřel širší bezpečnostní kontext politiky exportu zbraní a její vztah k bezpečnostní politice.

Kromě již zmíněných hospodářských zájmů, které jsme z našeho analytického rámce vyňali, je druhou přímou linkou mezi politikou exportu zbraní a jejich možným dopadem vznik vzájemné bezpečnostní provázanosti mezi zemí dodavatele a kupce, neboť dodávka zbraní může významně zasáhnout do regionální rovnováhy nebo vnitřní situace země objednavatele. Dodavatel se také i v případě války zpravidla zavazuje

²⁵ Mölling, Christian. *Für eine sicherheitspolitische Begründung deutscher Rüstungsexporte*. SWP-Aktuell 66, November 2013, cit. str. 2.

²⁶ Albrecht, Ulrich, Lock, Peter, Wulf, Herbert. *Arbeitsplätze durch Rüstung?* Reinbek, Rowohlt, 1978.

²⁷ Preisinger, Johannes. *Deutschland und die nukleare Nichtverbreitung: Zwischenbilanz und Ausblick*. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, č. 76, Bonn, 1993, str. 168. Citováno z Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security: Comparing U.S. and German Export Control Policies*. Greenwood Publishing Group, 1996, cit. str. 24.

nepřerušit dodávky náhradních dílů.²⁸ Z toho plyne, že důležitost politiky kontroly exportu zbraní pro bezpečnostní politiku státu je značná, neboť může přinést tomu odpovídající bezpečnostní rizika.

V tomto smyslu je zjevné, že politiku exportu zbraní lze definičně podřadit bezpečnostní politice jako celku a nikoliv politice zbrojní, jak to činí jiní autoři, neboť politika exportu zbraní, v případě SRN, kdy je formována pasivně, sleduje stejné cíle jako bezpečnostní politika a to „vyhnutí se, zabránění a ukončení ohrožení jednotnosti teritoria země a stability jejího společenského pořádku.“²⁹ Pokud by politika exportu zbraní tuto logiku nesledovala, jednoznačně by mohlo docházet k bezpečnostnímu ohrožení země či jejích bezpečnostních zájmů.

Nyní již k samotnému vymezení politiky exportu zbraní. V úvodu této práce bylo již naznačeno, že objektem této práce bude aktivita SRN v oblasti regulace vnějšího obchodu s konvenčními zbraněmi. Mimo záběr práce se tak ocitají odzbrojovací iniciativy včetně těch limitujících konvenční vojenské síly. V praxi se tak jedná o politiku státní regulace importu a exportu vojenské výzbroje, vybavení a materiálu včetně válečných zbraní a jejich součástí, munice, podpůrného vybavení a dalších produktů určených k válečnému použití, zboží dvojího užití, pokud je jejich primární určení vojenské, a služby bojového určení, což může být např. výcvik bezpečnostních složek, obsluhy zbraňových systémů, technická podpora nebo výměna zpravodajských informací. Na seznamech citlivých položek podléhajících exportním omezením jsou také zahrnuty některé materiály, které mohou být použity pro vývoj biologických a chemických zbraní, proto se toto téma okrajově dotýká i problematiky zbraní hromadného ničení (ZHN).³⁰

(A) Pro nastavení systému kontroly exportu zbraní je významný i rozměr mezinárodní spolupráce, neboť spolu s ustavením bipolárního světa došlo ke vzniku tzv. koordinačního výboru pro kontrolu vývozu zboží strategického významu (COCOM – the Coordinating Committee for Multilateral Export Control, založeno 1949). Tento výbor měl v praxi dohlížet na dodržování technologického a vojenského embarga

²⁸ Op. cit. Mölling, Christian. *Für eine sicherheitspolitische Begründung...*, cit. str. 1-2.

²⁹ Hellmann, Gunther. Sicherheitspolitik. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann, Reinhard Wolf. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, cit. str. 606.

³⁰ Petřík, Jaroslav. Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu. In: *Zbrojní politika Evropské unie*, Mareš, M. (ed.). Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2006, cit. str. 54.

uvaleného na SSSR Spojenými státy. Prakticky od vzniku SRN tak německá politika exportu zbraní musela brát ohled na spojeneckou politiku.³¹ Tento vliv se projevoval vytvořením seznamu regulovaného zboží a technologií, na jejichž export do zemí sovětského bloku disponovaly USA faktickým právem veta.

Národní systém kontroly exportu zbraní SRN je tak ukotven v širším spojeneckém rámci, který spoluovlivňuje charakter systému státní regulace. Tento trend pak později pokračuje i po skončení studené války, přičemž se pouze mění mezinárodní fóra, v rámci kterých je spolupráce na kontrole zbrojních exportu dále koordinována. Mezinárodní spolupráce, a od 90. let i europeizace, tedy v obecné rovině přispívají k formování na úrovni jak politiky exportu zbraní (určení toho, kam udělit licence na vývoz a kam ne), tak systému kontroly exportu zbraní (vznik společných kontrolních seznamů zboží či kodexu chování). V odborné literatuře se vedou diskuze o tom, zda, jak tvrdí např. Holm, vede europeizace kontroly exportu zbraní k rozvolňování striktní politiky exportu v SRN, neboť se niveluje úroveň regulace striktnějších států s těmi méně striktními (Francie, VB).³² Extensivní sumář literatury k této tezi lze nalézt např. zde.³³

(A1) Pod europeizací politiky exportu zbraní je zde chápáno vzájemné ovlivňování národní a evropské legislativy v určité oblasti s rostoucí propojeností těchto dvou rovin. Důsledky tohoto procesu jsou v podstatě dvojí. Zaprvé obecná dimenze „nahrávání“ (od spodu nahoru), kterou vzniká nová evropská struktura v rámci EU nebo je měněna struktura již existující, při které se členské státy snaží, aby evropská regulace odpovídala jejich národní regulaci. Zadruhé je to obecná dimenze „stahovací“ (ze shora dolů), v rámci které členské státy integrují regulaci EU do svých národních prostředí – tedy vliv EU na domácí změny. Někdy přidávanou dimenzí je také proces „vzájemného nahrávání“, kdy změna nepramení „kvůli“ EU ale „uvnitř“ díky vzájemné výměně praktik mezi členskými státy.³⁴ V německém případě by se ještě europeizace politiky exportu zbraní mohla projevit tím způsobem, že SRN použije harmonizaci na úrovni EU tak, aby fakticky nivelovala striktní exportní systém, který vyžaduje veřejnost – tedy

³¹ Op. cit. Hellmann, Gunther (ed.). Außenpolitik in einer interdependenten Welt..., cit. str. 96.

³² Holm, Kyrre. Europeanising Export Controls: The Impact of the European Union Code of Conduct on Arms Exports in Belgium, Germany and Italy. In: *European Security*, vol. 15, no. 2, June 2006, str. 213-243, str. 225

³³ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 12, poznámka 39.

³⁴ Op.cit. Weiss, Tomáš. Europeizace a zahraniční politika...; Boerzel, Tim. Toward convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany

prosadí tradičně nepopulární politiku uvolňování vývozu zbraní skrze populární evropskou politiku.

(B) Změny v bezpečnostním prostředí. Jestliže dynamiku obchodu se zbraněmi určuje primárně vztah mezi nabídkou a poptávkou, je zjevné, že změny v bezpečnostním prostředí, jak na straně nabízejících (např. důsledky politických změn nebo vyřazování a export vlastní techniky v rámci přestavby ozbrojených složek na nové bezpečnostní hrozby), tak na straně kupujících (např. regionální konflikty a závody ve zbrojení, viz dlouhodobě Řecko a Turecko nebo v posledních 20 letech jihovýchodní Asie), silně ovlivňují vnější podmínky, v rámci kterých je politika exportu zbraní vytvářena. Petřík ku příkladu tvrdí, že pro počátek kooperace v oblasti exportu zbraní v rámci ES/EU byl naprosto zásadní vliv změny bezpečnostního prostředí po skončení studené války a přepadení Kuvajtu Saddámem Husajnem, kterého pomáhaly vyzbrojit i země západní Evropy.³⁵

Je víceméně jasné, že v tomto směru bude vliv aplikovaný na německou politiku exportu zbraní neporovnatelný v období vlády kancléře Kohla v letech 1989 až 1998, neboť toto období je charakteristické svou transitivní povahou. Naproti tomu během vlády kancléře Schrödera (1998-2005) se dá již předpokládat větší míra kontinuity. Na druhou stranu koaliční vláda SPD a Zelených se přinejmenším rétoricky vymezovala jako normalizující, což by mohlo odkazovat na erozi německé speciálnosti podle Rattingera a Pearsona.

Potud bylo konceptuální a analytické vymezení tématu inspirováno z velké části přístupem Petříka, pro účely této práce jsem ovšem došel k závěru, že aplikace takto pojaté politiky exportu zbraní by v případě Spolkové republiky Německo nepostihlo problematiku i s dalšími významnými faktory, které německou politiku exportu zbraní také ovlivňují. Jedná se především o vliv veřejnosti, který do analytického rámce politiky exportu zbraní umisťuje Brzoska.³⁶ Na konci této části pak jsou ještě pro úplnost zmíněny další nástroje (exportní pojištění a lobování politiků), skrze které je možno ovlivňovat exporty zbraní, ale které jsou z hlediska významu pro analýzu politiky exportu zbraní spíše doplňujícího rázu.

and Spain. In: *Journal of Common Market Studies*, 37 (4), December 1999, str. 573-596.

³⁵ Op. cit. Petřík, Jaroslav. *Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu...*, cit. str. 55-56.

³⁶ Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik*. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann, Reinhard Wolf. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.

(C) Veřejné mínění. Co se konceptualizace vlivu veřejného mínění na bezpečnostní politiku týče, to má politikům zodpovídajícím se voličům vytvářet jasné mantinely, uvnitř kterých mohou volit různé bezpečnostně-politické možnosti. Tento vliv bývá občas připodobněn k systému hrází, které soustřeďují rozhodovací možnosti „do kanálu“ bez toho aby determinovaly jednotlivá rozhodnutí.³⁷ Politika exportu zbraní je tak ve svém důsledku ovlivňována exportními skandály, které rezonují ve veřejném prostoru, neboť licenční úřady a vláda (kapitola 2.2.) tento „zpětný ráz“ berou při svém rozhodování v potaz. Brzoska tento vliv ilustruje na faktu, že zatímco exporty lodí jsou povolovány téměř bez výjimek (od roku 1945 téměř nepoužity ve válce a nelze je nasadit v rámci vnitrostátního konfliktu), jsou exporty obrněné techniky fakticky podrobeny přísnějším omezením (jedná se o techniku, která se zcela typicky objevuje v televizi při záběrech z vojenských pučů a občanských válek) – na německou politiku exportu zbraní tak prakticky působil, ještě dříve než tento pojem vůbec vznikl, a působí tzv. CNN-efekt.³⁸

O vývoji postojů německé populace k politice exportu zbraní v čase toho však, kromě dlouhotrvající rozdílné citlivosti v případě lodí a obrněné techniky, nevíme mnoho. Podlé výzkumu veřejného mínění v roce 1991 ale víme, že zhruba 65 % západních a 66 % východních Němců považovalo globální kontrolu obchodu se zbraněmi za důležitý úkol pro německou zahraniční politiku.³⁹ V důsledku absence jasných dat i jejich nejasného interpretování bude tato diplomová práce pracovat výlučně s exportními kauzami, které výrazně rezonovaly ve veřejném prostoru a měly přiměřený vliv na změny v systému kontroly exportu. Je zjevné, že německá veřejnost normativně hierarchizuje zbraně podle jejich kontroverznosti v případných exportních skandálech. Na rozdíl od veřejnosti v USA, Francii, či Rusku je německá veřejnost silně senzitivní k exportu válečných zbraní a zboží a technologií souvisejících s atomovými, chemickými a biologickými zbraněmi.⁴⁰

Vliv veřejnosti se ovšem nezhmotňuje jen tak z ničeho. V politickém systému SRN na politiku exportu zbraní působí tlak veřejnosti pouze nepřímě, ale politické

³⁷ Biehl, Heiko, Jacobs, Jörg. Öffentliche Meinung und Sicherheitspolitik. In: *Deutsche Sicherheitspolitik*. Stephen Böckenförde, Sven B. Gareis (eds.), str. 233-252, cit. str. 233, 5.

³⁸ Op. cit. Brzoska, Michael. Rüstungsexportpolitik..., cit. str. 657.

³⁹ Ve srovnání s globálním pokrokem v oblasti ochrany přírody (75 % / 77 %) a prevence proliferace atomových zbraní (77 % / 75 %). Hellmann, Gunther. *Beyond Weltpolitik, Self-containment and Civilian Power: United Germany's normalizing Ambitions*. IGS Discussion Paper 99/10, cit. str. 31.

⁴⁰ Op. cit. Brzoska, Michael. Behind the German export scandals..., cit. str. 35.

strany fungují jako gravitační bod reformulace bezpečnostní politiky a tlaku veřejnosti, přičemž se tento tlak přenáší i na půdu Spolkového sněmu. Historicky se politika exportu zbraní již od poloviny 60. let pohybuje na ose, kde za jeden konec, tedy za uvolnění režimu kontroly, lobují vnitropolitické zájmy výrobců, zatímco na druhém konci stojí vůle v Bundestagu zastoupených stran a vlád k striktnějšímu režimu kontroly.⁴¹

(D) Vztah politiky exportu zbraní a systému kontroly exportu zbraní. Vyjádřením státní politiky exportu zbraní je konkrétní systém kontroly exportu zbraní, který je tvořen na úrovni legislativní, institucionální a politické. Politika exportu zbraní tak na jednu stranu funguje jako převodní páka mezi vlivy popsány v předešlých řádcích, na druhou stranu vláda tuto politiku také aktivně formuje podle svých představ. Právně totožný systém kontroly tak může během různých vlád oscilovat mezi přísným či mírnějším pojetím kontroly.

(D1) Na tuto skutečnost vlastně navazuje další fenomén spojený s politikou exportu zbraní a to je jistá zacyklenost v čase. Brzoska totiž analýzou zbrojní politiky exportu během studené války dochází k závěru, že se tato politika pohybuje od období charakterizovaných restriktivností nebo naopak uvolněním. 70. léta jsou např. charakteristická převahou restriktivností, zatímco léta 80. uvolněním politiky exportu zbraní. Podle něj kontinuálnímu vývoji směrem k restriktivnosti tak, jak by to odpovídalo tlaku veřejnosti, zabraňuje od počátku nejasné formulování systému kontroly exportu zbraní, které ponechává jistý interpretační prostor pro rozhodování. Praktické selhání lépe institucionalizovat restriktivní politiku tak vlastně od počátku vytváří podmínky pro její uvolnění, které zase často vede k exportním skandálům, které na oplátku zaktivizují odpor veřejnosti a ten si vynutí formální úpravu zbrojní exportní politiky.⁴² Historicky tento přelom nastal např. v 60. letech nebo na konci let 80. let.

Pro úplnost uvedme ještě dva způsoby, jak exporty zbraní ovlivňovat. Zaprvé může vláda poskytnout exportní pojištění prostřednictvím fondu Hermes a zadruhé pomocí německých politiků a úředníků z ministerstva hospodářství při jednáních německých firem s potenciálními kupci. Co se prvního nástroje týká, nelze konstatovat, že by se jednalo o hojně využívanou metodu podpory exportu zbraní.⁴³ *Iniciativa Ohne*

⁴¹ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik*, cit. str. 650.

⁴² Op. cit. Brzoska, Michael. *The erosion of restraint in West German...*, cit. str. 167, 175.

⁴³ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 656.

Rüstung Leben tvrdí, že mezi roky 1990 a 2007 byl pomocí fondu Hermes pojištěn export zbraní za zhruba 6 miliard euro,⁴⁴ což by znamenalo pouze podíl zhruba 9%.⁴⁵

Naopak angažovanost německých politiků při exportu zbraní má delší historii. Například v polovině 80. let, tedy během vlády kancléře Kohla, loboval za zájmy bavorského zbrojního průmyslu v Číně dlouholetý předseda CSU a bavorský ministerský předseda Franz Josef Strauß. Také Kohlův ministr obrany za CDU v letech 1982-88, Manfred Wörner byl zastupováním zájmů německého zbrojního průmyslu, zejména v jihovýchodní Asii, známý.⁴⁶ Přesto Bavorsko, asi jako jediná spolková země, bývá označováno za příklad propojení zbrojařské lobby se zemskou politikou,⁴⁷ která jinak na politiku exportu zbraní působí pouze skrze legislativní rámec Spolkové rady.

Ve svém důsledku jsou však německé exporty zbraní silně ovlivňovány těmi, kdo německé zbraně nakupují, nikoliv těmi, kdo je prodávají. Spolková vláda pouze nastavuje legislativní (právní rámec) a politické (politické zásady) mantinely systému kontroly a jako arbitr v rámci Spolkové bezpečnostní rady rozhoduje o brizantních případech. Využívání dalších nástrojů popsaných v předešlém odstavci pak záleží na konkrétních okolnostech. Analýzou základního rámce systému kontroly exportu zbraní a jeho vývoji před rokem 1989 je věnována druhá kapitola této práce. Analytický rámec popsaný v této kapitole bude aplikován na zkoumané období v kapitolách 3. a 4.

2. Legislativní a institucionální rámec kontroly exportu zbraní

Následující část práce si klade za cíl charakterizovat legislativní a institucionální rámec pro kontrolu exportu zbraní ve Spolkové republice Německo. Hlavním úkolem pak je popsat charakter a povinnosti plynoucí z legislativních aktů regulujících export zbraní v historickém kontextu před rokem 1989. Ve zjednodušeném podání jsou

⁴⁴ Russmann, Paul. *Skandal ohne Grenzen. Pressemitteilung der Kampagne gegen Rüstungsexport zum heute erschienenen Rüstungsexportbericht der Bundesregierung*, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/themen/export/bericht06-baf.html>, dostupné k 20. 4. 2014.

⁴⁵ Podíl ze zprůměrované hodnoty licencí udělených v letech 1997-2007 na export vojenské techniky z Rüstungsexportbericht 2008 a extrapolované až do roku 1990.

⁴⁶ Waffensexport: Ungeheuer viele Möglichkeiten. In: *Der Spiegel*, 42/1985, [online] <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13514655>, str. 17-25.; Nach der Wahl eine neue Grundlage. In: *Der Spiegel*, 49/1986, [online] <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13519767>, str. 17-19.

zmíněny i transformační faktory, jež charakter německého kontrolního systému formovaly. Těmto vnějším a vnitřním tlakům ovšem není věnována soustavná analýza, neboť jsou zapracovány do výzkumného rámce v dalších kapitolách této práce a jsou tak spíše nastíněny, přičemž je obecně předpokládána jejich rámcová kontinuita i během dvou zkoumaných období vlád kancléřů Kohla a Schrödera po roce 1989.

První podkapitola je věnována legislativnímu rámci kontroly zbraní tzv. Základnímu zákonu (GG) a prováděcímu zákonu k druhému odstavci článku 26 GG z roku 1961 (Zákon o kontrole válečných zbraní, *Kriegswaffenkontrollgesetz*, dále jen *KrWaffKontrG*). V další podkapitole je popsán Zákon o vnějších hospodářských vztazích (*Außenwirtschaftsgesetz*, dále jen AWG) také z roku 1961 a Nařízení o provádění zahraničních vnějších vztahů (*Außenwirtschaftsverordnung*, dále jen AWW) také z roku 1961. Tyto tři jmenované zákony tvoří hlavní referenční prvek této práce, neboť právě jejich úpravou vlády mění hlavní podobu a charakter německého systému kontroly exportu zbraní. K tomuto základnímu právnímu rámci samozřejmě patří i nařízení EU o zboží dvojího užití z roku 1995, to však, protože již spadá do hlavního zkoumaného období, bude zevrubně zpracováno až v další části práce. Důležitým faktem nicméně je, že na rozdíl od zboží dvojího užití, kde role EU při formování režimu kontroly stoupá, je oblast válečných zbraní již od Římských smluv, díky paragrafu 223 (od roku 1993 paragraf 296), výlučně v rukou jednotlivých národních států.⁴⁸ Vývozní omezení, rozhodnutí o udělení licence, tvorba jejich pravidel a další související oblasti jsou proto plně v kompetenci členských států, které upravují obchod se zbraněmi svými vlastními zákony.

Druhá podkapitola pak na základě této legislativní analýzy konstruuje institucionální vazby a povinnosti státních institucí v systému kontroly exportu zbraní a to zejména Spolkového úřadu pro hospodářství (dále jen BAW) a Spolkové bezpečnostní rady (BSR). Problematickou otázkou, kterou tato práce v rámci této kapitoly otevírá, je nedostatečná kontrola exportu zbraní SRN skrze Spolkový sněm, který dosud nehraje v procesu kontroly vlády při schvalování exportních licencí vojenské techniky zásadnější roli. Tato podkapitola tak doplňuje legislativní stránku věci rámcovým pohledem na institucionální podobu systému kontroly exportu.

⁴⁷ Moltmann, Bernhard. „*Ist es r/Recht so?*“ *Reflexionen zu Grundlagen und Perspektiven der deutschen Rüstungsexportpolitik*. HSFK-Report 6/2001, cit. str. 2.

⁴⁸ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 652.

Posledním tématem, které je zpracováno ve třetí podkapitole, je význam tzv. politických zásad spolkové vlády pro kontrolu exportu zbraní (*Politischen Grundsätze der Bundesregierung für den Export von Kriegswaffen und sonstigen Rüstungsgütern*), které tvoří poslední z hlavních prvků systému kontroly exportu zbraní a to prvek reflektující vládní politiku exportu zbraní. V rámci této kapitoly je také shrnut vývoj německých zbrojních exportů před rokem 1989, neboť politické zásady pro export zbraní korespondovaly se samotným rozvojem exportu zbraní. Těchto politických zásad bylo v historii SRN již pět – v roce 1966, 1972, 1982 a 2000. Nejpozději od roku 1982 jsou však vládní politické zásady pro export zbraní považovány za centrální dokument politiky exportu zbraní.⁴⁹

2. 1. Legislativní rámeček kontroly zbraní: Základní zákon a *KrWaffKontrG*

Kontrola exportu zbraní je zakotvena v Základním zákoně SRN (GG) již od roku 1949 a to ve druhém odstavci článku 26 GG, který v odstavci 1 prohlašuje všechna jednání, která by mohla ohrozit mírové soužití národů, za protiústavní. Tento druhý odstavec říká, že zbraně určené k vedení války smějí být vyráběny, dopravovány a dávány do obchodu pouze se svolením spolkové vlády, přičemž detaily upravuje příslušný spolkový zákon.⁵⁰

Jisté spory o konečnou podobu tohoto odstavce se vedly ve dvou otázkách. První byla, jak definovat množinu zbraní, které by měly být zahrnuty. Druhou pak byla otázka samotného vymezení činností regulovaných v rámci GG. Diskuze byla otevřena příslušným návrhem na dvanáctém zasedání tzv. *Grundsatzausschussu* Parlamentní rady v říjnu 1948, který vzešel od delegáta SPD Eberharda a který navrhoval zahrnout do druhého odstavce článku 26 i kontrolu produkce, transportu, *dovozu*, *vývozu* a obchodování se zbraněmi a municí. Nejprve se diskutovalo o nahrazení termínu zbraně a munice výrazem „válečné vybavení všeho druhu“ (*Kriegsgerät jeder Art*). Eberhart

⁴⁹ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik*, cit. str. 652.

⁵⁰ „Zur Kriegführung bestimmte Waffen dürfen nur mit Genehmigung der Bundesregierung hergestellt, befördert und in Verkehr gebracht werden. Das Nähere regelt ein Bundesgesetz.“ Přeloženo s přihlédnutím k Schnelle, Karel, Eduard Vlček. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva II. Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 382 s., cit. str. 97.

ovšem reagoval návrhem znějícím „ve válce použitelných zbraní“ (*im Kriege verwendbare Waffen*). S tímto návrhem nesouhlasil delegát CDU von Bretano, podle kterého bylo toto vymezení opět moc široké (podle něj by zahrnovalo i např. munici pro policejní jednotky), a tak se nakonec delegáti shodli na znění „k vedení války určené zbraně“ (*zur Kriegsführung bestimmte Waffen*), které v Základním zákoně nalezneme dodnes.⁵¹

Zbývá doplnit, že diskuze o podobě odstavce 2 článku 26 byly v tomto období ovlivněny také regulacemi okupační správy. Než vstoupil Základní zákon v účinnost, bylo po skončení války Spojenci v rámci kontrolní rady (rozkazem číslo 2, zákonem číslo 43 a později zákonem číslo 24 z 30. března 1950) zakázáno produkovat, *vyvážet, dovážet*, transportovat, skladovat nebo používat všechny druhy zbraní a munice. Tyto právní regulace nicméně Spojenci zákonem číslo 38 (z 5. května 1955) zrušili, aby jejich místo zaujal odstavec 2 článku 26 GG. V následujícím období, vzhledem k absenci příslušného prováděcího zákona, však Spolkové ministerstvo hospodářství vykládalo odstavec 2 článku 26 Základního zákona tak, že *dovoz, vývoz* a transport válečných zbraní nenaplňuje skutkovou podstatu založenou v tomto znění GG. Zdá se tak, že až atentáty na obchodníky se zbraněmi, hamburského Schlütera (1957) a frankfurtského Pucherta (1959), přiměly Spolkovou vládu k přípravě prováděcího zákona.⁵²

Odpověď na druhou otázku, proč v původním znění GG chybí explicitní regulace samotného exportu zbraní je, dle Brzosky prozaická – členové Parlamentní rady si v roce 1949 těžko dovedli představit, že Německo bude v budoucnu disponovat silným vojenským průmyslem a bude takové zbraně vyvážet.⁵³

Situace ovšem nebyla tak jednoznačná. Je zřejmé, že minimálně část SPD skutečně považovala možnost znovuvybudování zbrojního průmyslu za nepravděpodobnou. Převažujícím dojmem však bylo, že odstavec 2 článku 26 GG má sloužit jako doplněk k odstavci 1 v tom smyslu, že Německo se nemůže vzdát výroby zbraní jako nutného prostředku pro zamezení útočných válek ve svém okolí.⁵⁴ Proč ale

⁵¹ Zum Hintergrund von Artikel 26 Abs. 2 des Grundgesetzes. Kampagne gegen Rüstungsexport bei *Ohne Rüstung Leben*. Oktober 2011, cit., str. 4.

⁵² Kriegswaffengesetz: Rote Hand hört mit. *Der Spiegel* 47/1959, [online] <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-42623284.html>, dostupné k 15. 3. 2014.

⁵³ Op. cit. Brzoska, M., The erosion of restraint in West German..., cit. str. 167.

⁵⁴ Maunz, Theodor (et al.). *Grundgesetz: Kommentar*. München: Beck, 2001, cit. str. 26, 14.

z konečného znění vypadla samotná formulace o dovozu a vývozu zbraní, je nejasné. Zřejmě k tomu došlo pro zjednodušení samotného textu GG a víceméně se spoléhalo na příslušný spolkový zákon.⁵⁵

Příslušným spolkovým zákonem pak je tzv. Zákon o kontrole válečných zbraní, *Kriegswaffenkontrollgesetz* (dále jen *KrWaffKontrG*), z roku 1961.⁵⁶ Na základě prvního článku tohoto zákona je v příloze zákona (tzv. *Kriegswaffenliste* - KL) uveden detailní seznam „válečných zbraní“. V poslední verzi zákona z roku 1990 je tento seznam rozdělen na dvě části. V části A seznamu jsou definovány tzv. ABC zbraně (atomové, biologické a chemické), kterých se SRN vzdala s výjimkou pro civilní užití v rámci vědeckého, lékařského nebo průmyslového výzkumu a s výjimkou pro německé vojáky pod velením NATO.⁵⁷

Část A tohoto seznamu tedy představuje zakotvení mezinárodních závazků ohledně ABC zbraní plynoucích z Protokolu o ukončení okupačního režimu v Německu z 23. 10. 1954 a článku 3 Smlouvy o konečném uspořádání ve vztahu k Německu (tzv. Smlouva 2 + 4) z 12.9. 1990 do domácího práva SRN.⁵⁸

V části B na seznamu válečných zbraní jsou pak pouze konvenční „válečné“ zbraně – I. rakety, II. bojová letadla a vrtulníky, III. válečné lodě a plovoucí podpůrná plavidla, IV. bojová vozidla, V. kanónové zbraně, VI. lehké protitankové zbraně, plamenomety a minové systémy, VII. torpéda, miny, bomby a jejich munice, VIII. jiná munice, IX. jiné součásti, X. automatické dávkovače munice a XI. laserové zbraně.⁵⁹

Pravomoc vlády upravovat tento seznam je zakotvena v paragrafu 1 tohoto zákona a to pouze se svolením Spolkové rady, pokud je uznáno, že technologický

⁵⁵ Op. cit. Zum Hintergrund von Artikel 26 Abs. 2 des Grundgesetzes..., cit., str. 5.

⁵⁶ Ausführungsgesetz zu Artikel 26 Abs. 2 des Grundgesetzes (Gesetz über die Kontrolle von Kriegswaffen), vom 20. 4. 1961 (BGBl. I S. 444).

⁵⁷ Aubin, Yann, Idiart, Arnaud (eds). *Export Control Law and Regulations Handbook: A Practical Guide to Military and Dual-use Goods Trade Restrictions and Compliance*. Kluwer Law International, 2011, cit. str. 165.

⁵⁸ Mangoldt, Hermann von, Starck, Christian. *Das Bonner Grundgesetz: Kommentar*. 4. vollst. neubearbeit. Aufl. München: Vahlen, 2000, XXXVI, 2744 str., cit. str. 202-203.

⁵⁹ Příloha k odstavci 1 paragrafu 1 *KrWaffKontrG*, část A, část B *KrWaffKontrG*. Vlastní překlad z [online] http://www.gesetze-im-internet.de/krwaffkontrg/anlage_46.html, dostupné k 20. 9. 2013.

pokrok takovou úpravu vyžaduje.⁶⁰ *KrWaffKontrG* byl tak do roku 1990 novelizován čtyřikrát (1968, 1974, 1978, 1990).⁶¹

Zákon také určuje, že všechny aktivity spojené s „válečnými zbraněmi“ musí být předem povoleny německou vládou (v podobě tzv. *Beförderungsgenehmigung zum Zweck der Ausfuhr*), přičemž neplatí obecná právní zásada, že co není zakázáno, je povoleno – na povolení exportu válečných zbraní také dle odstavce 6 paragrafu 3 *KrWaffKontrG* neexistuje právní nárok.⁶²

Situace však není tak jednoduchá, neboť tuto kompetenci udělovat předběžná povolení dle *KrWaffKontrG* sdílí v rámci svých kompetencí vícero spolkových ministerstev. V případech, kdy se jedná o příslušnou oblast působnosti Bundeswehru (prodej vyřazené výzbroje), oblast celní administrace, působnost státních orgánů udržujících právo a pořádek či v určitých případech transportu na německých lodích a letadlech, spadá v tomto pořadí rozhodování na Spolkové ministerstvo obrany, Spolkové ministerstvo financí, Spolkové ministerstvo vnitra a Spolkové ministerstvo dopravy, výstavby a bydlení. Všechny ostatní případy (většina komerčních transakcí) jsou pak v kompetenci Spolkového ministerstva hospodářství a technologií,⁶³ které je následně zodpovědné za vedení mezirezortní spolupráce při hodnocení dané žádosti spolu s ministerstvy zahraničí a obrany.⁶⁴

Z právního hlediska ale existují komentáře, které převod rozhodovacích kompetencí z vlády jako celku na jednotlivá ministerstva označují za de facto protiústavní, neboť jak v odstavci 2 článku 26 GG, tak v paragrafu 11 *KrWaffKontrG* je uvedeno, že jde o povolení spolkové vlády (tedy kabinetu jako celku). Paragraf 11 *KrWaffKontrG*, který tyto pravomoci deleguje, se tak ocitá v potencionálním konfliktu s ústavou.⁶⁵

Zákon také v paragrafu 6 uvádí důvody, kdy může a musí být žádost o licenci zamítnuta. Žádost *může* být zamítnuta, když by byl ohrožen zájem SRN na dobrých

⁶⁰ Odstavce 1 a 2 paragrafu 1 *KrWaffKontrG*. Vlastní překlad z [online] <http://www.gesetze-im-internet.de/krwaffkontrg/BJNR004440961.html#BJNR004440961BJNG000101305>, dostupné k 25. 3. 2014.

⁶¹ Anthony, Ian (ed.). *Arms Export Regulations*. SIPRI, Oxford University Press, 1991, cit. str. 73.

⁶² Odstavce 2-4a paragrafu 1 *KrWaffKontrG* a odstavec 6 paragrafu 3 *KrWaffKontrG*.

⁶³ Odstavce 1-5 paragrafu 11 *KrWaffKontrG*.

⁶⁴ Rüstungsexport - Akteure & Verfahren. *Informationsportal Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*, [online] <http://www.ruestungsindustrie.info/ruestungsexport-akteure-verfahren>, dostupné k 28.1.2013.

vztazích s ostatními státy. Zamítnuta však být *musí* zaprvé, pokud by hrozilo nebezpečí, že by tyto dodávky byly použity při aktivitách narušujících mír (zejména pro vojenskou agresi), zadruhé, pokud by byly touto dodávkou ohroženy německé závazky vyplývající z mezinárodního práva nebo by tím bylo ztíženo jejich naplňování, a zatřetí pokud existuje důvod k tomu, aby byla zpochybněna důvěryhodnost dodavatele či recipienta.⁶⁶

2. 1. 1. Außenwirtschaftsgesetz a Außenwirtschaftsverordnung

Situace se komplikuje, když přijde na řadu samotný *export* vojenského vybavení a techniky. Export tohoto druhu zboží vojenského charakteru je regulován Zákonem o vnějších hospodářských vztazích (*Außenwirtschaftsgesetz*, dále jen AWG, z roku 1961) a Nařízením o provádění zahraničních vnějších vztahů (*Außenwirtschaftsverordnung*, dále jen AWW, původně také z roku 1961). Zatímco v AWG jsou zakotveny normy ohledně samotného exportu a vymezení např. důvodů zamítnutí, v rámci AWW je zpracován seznam zboží podléhajícího exportní kontrole.

AWG byl původně zamýšlen jako zákon umožňující přenést do německého prostředí regulace uvalené na export zbraní ze států NATO do zemí komunistického bloku tzv. koordinacním výborem pro kontrolu vývozu zboží strategického významu (COCOM – the Coordinating Committee for Multilateral Export Control, založeno 1949),⁶⁷ nicméně nakonec se jedná o zákon, jehož pouze malá část se týká konkrétně exportu zbraní. Tomu odpovídá i to, že před rokem 1990 došlo celkem k 23 novelizacím tohoto zákona.⁶⁸ Podrobnější postoj německé vlády k dohodě COCOM během studené války lze nalézt např. zde⁶⁹ a zde.⁷⁰

⁶⁵ Op. cit. Maunz, Theodor (et al.). *Grundgesetz...*, cit. str. 26, 14.

⁶⁶ Odstavce 1-4 paragrafu 6 KrWaffKontrG.

⁶⁷ Op. cit. Pearson, F. “Necessary evil”: Perspectives on West German..., cit. str. 532.

⁶⁸ 1962, 1964 dvakrát, 1965, 1967 třikrát, 1968 dvakrát, 1971, 1972 dvakrát, 1973, 1974 dvakrát, 1975, 1976 dvakrát, 1980, 1986 dvakrát, 1990 dvakrát). Op. cit. Anthony, Ian. *Arms Export Regulations...*, cit. str. 73.

⁶⁹ Oettinger, H., Philip. National Discretion: Choosing CoCom's Successor and the New Export Administration Act. In: *American University International Law Review*, Vol. 9, Iss. 2, 1994, str. 559-595, poznámka 70 na str. 576.

⁷⁰ *Technology and East-West Trade*. Office of Technology Assessment, Congress of the United States, Washington DC, November 1979 str. 161-162.

V současné době je v příloze nařízení (AWV),⁷¹ konkrétně se jedná o přílohu 1 (*Ausfuhrliste* - AL) odstavec A první části (články 0001 – 0022),⁷² zpracován seznam zboží, které spadá do této kategorie. Struktura tohoto seznamu také od roku 1995 reflektuje strukturu seznamu vojenského materiálu a zboží dvojího užití dle Wassenaarského ujednání (o vývozních kontrolách konvenčních zbraní a zboží a technologií dvojího užití) a společného nařízení EU o zboží dvojího užití z roku 1995.

Tento seznam obsahuje především zbraně již obsažené v *Kriegswaffenliste*, ale přidává k nim ještě například munici, střelné zbraně, komponenty zbraní, vojenskou elektrotechniku, výrobní licence a další zboží a služby s vojenským účelem. V sekci B *Ausfuhrlistu* pak je také obsaženo vymezení tzv. zboží dvojího užití (*dual-use*) s tou výjimkou, že neobsahuje zboží dvojího užití a technologie exportované pro účely související s atomovými, biologickými nebo chemickými technologiemi.⁷³

Na rozdíl od *Kriegswaffenliste* se struktura celkového kontrolního seznamu (AL) zboží v čase významně proměňovala, jak také ilustruje následující tabulka, ze které je patrný zlom v roce 1995, kdy nastal na úrovni legislativy přelom mezi COCOM, Wassenaarským ujednáním a nařízením EU. (více v kapitole 3.)

V letech 1961 až 1989 byl tento kontrolní exportní seznam (AL) tvořen sekcemi A (v podstatě *Kriegswaffenliste*), B (jaderné vybavení) a C (zboží dvojího užití). Od roku 1984 byla přidána sekce D (chemické vybavení) a v roce 1989 ještě E (biologické vybavení). Je tak logické, že AWV patří ze zkoumaných zákonů k relativně nejvíce pozměňovaným. Například mezi prosincem 1987 a únorem 1991 byl v reakci na exportní skandály pozměněn čtrnáctkrát.⁷⁴

⁷¹ Aktuální znění v platnosti od 1.9.2013, BGBl. I S. 1482.

⁷² Anlage 1 Ausfuhrliste Anwendung der Ausfuhrliste. [online] http://www.gesetze-im-internet.de/awv_2013/anlage_1_121.html, dostupné k 20. 9. 2013.

⁷³ Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports Germany, Sweden and the UK*. SIPRI, Oxford University Press 2002, cit. str. 157-8.

⁷⁴ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 12.

Tabulka 1: Struktura německého kontrolního exportního seznamu od 1961-2002.⁷⁵

Sections of Export List	
1961–30 June 1995	A. Weapons, ammunition and other military material B. Nuclear equipment C. Industrial dual-use equipment that can be used for the production of weapons
1984–30 June 1995	D. Chemical equipment
1989–30 June 1995	E. Biological equipment
1 July 1995 to date	A. Weapons, ammunition and other military material B. Other goods (at present this list only contains electric batons, electroshock devices, thumbscrews and shackles) C. Dual-use goods (this list is identical to Annex I of the EU Regulation, as extended by national items in the 900 numbering range) ^a

Přidání sekce D zavádějící kontrolu exportu chemických technologií bylo v roce 1984 iniciováno kvůli zveřejnění obchodů společnosti Karl Kolb, která měla v Iráku pomáhat při budování továrny na chemické zbraně ve městě Samaří. Následné soudní řízení ohledně oprávněnosti zablokování svých dodávek však paradoxně Spolková republika prohrála.⁷⁶ Tento případ plně poukazuje na nedokonalost kontrolního režimu v 80. letech, neboť firmě Karl Kolb stačilo tvrdit, že továrny, které pomáhá stavět, jsou „víceúčelové pilotní projekty“.⁷⁷

Samotný export vojenského materiálu je pak řízen normami, které jsou zakotveny v AWG. Ten uvádí, že žadatel o licenci má právo na udělení tohoto povolení v duchu svobody na volné vnější ekonomické transakce (na rozdíl od „válečných zbraní“ dle *KrWaffKontrG*).⁷⁸ Pouze v případě, že by těmito transakcemi byly ohroženy zájmy chráněné pod odstavcem 7 podsekce 1 AWG, může být žádost zamítnuta. Těmito zájmy se rozumí zaprvé garantování základních bezpečnostních zájmů SRN, zadruhé zabránění narušení mírového soužití mezi národy a zatřetí zabránění vážných narušení zahraničních vztahů SRN.⁷⁹

⁷⁵ Op. cit. Davis, Ian (ed.). *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 167.

⁷⁶ White House Reports on Sanctions, Arms Exports to Iraq. 17. 9. 1991, [online] <http://www.fas.org/news/iraq/1991/910917-197305.htm>, dostupné k 16. 3. 2014.

⁷⁷ Iraq's Chemical Warfare Program. In: *DCI Special Advisor Report on Iraq's WMD*. CIA, September 30, 2004, [online] https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004/index.html, dostupné k 16. 3. 2014.

⁷⁸ Odstavce 1 a 3, AWG. [online] http://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/BJNR148210013.html#BJNR148210013BJNG000100000, dostupné k 20. 9. 2013.

⁷⁹ Odstavec 7 podsekce 1, AWG.

Kompetentním orgánem, který vykonává licencování vojenského materiálu dle AWV je od roku 1992 Spolkový úřad pro vývoz (*Bundesausfuhramt* dále jen BAFA), přičemž ten samotný je samozřejmě podřízen Spolkovému ministerstvu hospodářství a technologií. Pouze v choulostivých případech se BAFA obrací na ministerstvo hospodářství, které zase může, a skoro vždy to dělá, přizvat do procesu ministerstvo zahraničí s žádostí o spolupráci a o poskytnutí expertízy ohledně země dodání. Pokud je to nutné, zapojuje se do procesu i ministerstvo obrany a to pokud se záležitost dotýká německých zahraničně-bezpečnostních zájmů.⁸⁰ V období před rokem 1992 náležela oblast kontroly exportu na bedrech Spolkového ministerstva hospodářství a jeho Spolkového úřadu pro hospodářství (*Bundesamtes für Wirtschaft*, BAW). Evoluce těchto změn však úzce souvisí se změnami kontrolního systému po roce 1989, proto jejich detailní popis najdete v kapitole 3.3.)

Složitější je licencování zboží v případě, že to je zapsáno jednak na seznamu „válečných zbraní“ ale také na seznamu vojenského materiálu dle AWV – jedná se o většinu techniky v části B seznamu *KrWaffKontrG*, tedy o konvenční zbraně a o část zbraní definovaných v sekci A *Ausfuhrlistu* – V tom případě je nutné nejprve nutné získat prvně licenci dle *KrWaffKontrG* a až poté licenci dle AWV.⁸¹

Vzniká tak, z právního hlediska, v podstatě dvoukolejný systém kontroly exportu zbraní a vojenské techniky s jasným důrazem na silnější regulaci „válečných zbraní“ a méně důraznou kontrolou ostatního zboží vojenské povahy.

⁸⁰Federal Foreign Office. *National Legislation on transfer of arms, military equipment and dual-use goods and technology: German reply to the request for a statement by the secretary general of the United Nations*. Berlin, 2008, cit. str. 4.; Rüstungsexport - Akteure & Verfahren. [online] <http://www.ruestungsindustrie.info/ruestungsexport-akteure-verfahren>, dostupné k 28.1.2014.

⁸¹ Op. cit. Federal Foreign Office. *National Legislation...*, str. 2.

Tabulka 2: Stav zboží podléhajícího kontrole exportu dle KrWaffKontrG, AWG a AWV po roce 2002

Definující zákon:	Definované zboží:
<u>Zbraně dle KrWaffKontrG (Kriegswaffenliste)</u>	Sekce A: ABC zbraně; Sekce B: I. Rakety, II. Bojová letadla a vrtulníky, III. Válečné lodě a plovoucí podpurná plavidla, IV. Bojová vozidla, V. Kanónové zbraně, VI. Lehké protitankové zbraně, plamenomety a minové systémy, VII. Torpéda, miny, bomby a jejich munice, VIII. Jiná munice, IX. Jiné součásti, X. Automatické dávkovače munice a XI. Laserové zbraně
<u>Zboží dle AWV (Ausfuhrliste)</u>	Sekce A: I.-XI. Kriegswaffenliste + munice, střelné zbraně, komponenty zbraní, vojenská elektrotechnika, výrobní licence a další zboží a služby s vojenským účelem; Sekce B: zboží dvojího užití

2. 2. Institucionální rámec kontroly exportu zbraní: BAW, Spolková bezpečnostní rada a Spolkový sněm

Kromě již zmíněného výkladu základního zákona, prováděcího zákona a AWG s AWV předestřeného v minulé kapitole je nutné charakterizovat i institucionální vztahy mezi jednotlivými institucemi, které se na kontrole exportu zbraní podílejí. Kromě ústřední role, kterou při udělování předběžných povolení a konečných licencí dle *KrWaffKontrG* a AWG hraje Spolkové ministerstvo hospodářství a technologií a samotná BAW, je z hlediska rozdělení kompetencí mezi ministerstvy zajímavé, že tzv. předběžné dotazy o možnosti udělení licence, které jsou obvyklou praxí, řeší různá ministerstva – předběžné dotazy ohledně „válečných zbraní“ (*KrWaffKontrG*) má na starost Spolkové ministerstvo zahraničí, zatímco dotazy ohledně ostatní vojenské techniky (AWV) obstarává opět BAW. To lze jednoduše vysvětlit právě větším důrazem na kontrolu a možné zahraničněpolitické důsledky exportu válečných zbraní.

Tabulka 3: Shrnutí povolení pro export zbraní dle *KrWaffKontrG*, AWG a AWV, kompetentní instituce a důvody zamítnutí

Druh povolení:	Kompetentní instituce:	Důvody zamítnutí:
<u>Předběžné licence</u>	„válečné zbraně“ (<i>KrWaffKontrG</i>) - min. zahr. „Ostatní vojenská technika“ (AWV) - BAFA	Stejně jako v případě licencí dle <i>KrWaffKontrG</i> nebo AWV. ⁸²
<u>Licence válečných zbraní</u> (<i>KrWaffKontrG</i>)	Min. hosp. + min. zahr. a min. obrany	Žádost může být zamítnuta, když by byl ohrožen zájem SRN na dobrých vztazích s ostatními státy. Zamítnuta však být musí , pokud by (1) hrozilo nebezpečí, že by tyto dodávky byly použity při aktivitách narušujících mír (zejména pro vojenskou agresi). (2) Pokud by byly touto dodávkou ohroženy německé závazky vyplývající z mezinárodního práva nebo by tím bylo ztíženo jejich naplňování, a (3) pokud existuje důvod k tomu, aby byla zpochybněna důvěryhodnost dodavatele či recipienta.
<u>Konečné licence pro export</u> (AWG a AWV)	BAFA (min. zahr., min. obrany)	Může být zamítnuta: (1) Ohrožení garantování základních bezpečnostních zájmů SRN. (2) Zabránění narušení mírového soužití mezi národy a (3) zabránění vážným narušením zahraničních vztahů SRN.

Z hlediska historického vývoje je zajímavé sledovat počet žádostí o licence podle AWG, které BAW ročně zpracovávala, neboť vláda se trvale snažila změnami zákonů zamezit zahlcování úřadů nadměrným počtem žádostí a nejspíše také zjednodušit procedury pro export zbraní. V důsledku toho počty žádostí ve dvou dekáдах v 80. a 90. letech rostly a klesaly v tak dramatickém počtu – na počátku 80. let je zaznamenáno okolo 45 tisíc žádostí ročně, zatímco na konci 80. let je to již zhruba 80 tisíc žádostí. Po uvedení institutu tzv. obecných licencí na počátku 90. let zase naopak počet žádostí klesl na zhruba 40 tisíc za rok. Tento klesající trend vytrval po celá 90. léta, kdy počet žádostí klesl až na zhruba 25 tisíc ročně.⁸³ BAFA také hraje od roku 1992 zásadní roli při kontrole společností držících exportní licence, neboť všechny takové německé společnosti podstupují zhruba jednou za dva roky kontrolu vedenou příslušnými regionálními celními úřady (*Oberfinanzdirektion*).⁸⁴

⁸² Op. cit. Federal Foreign Office. *National Legislation...*, str. 3.

⁸³ Op. cit. Hofhansel, C. *Commercial Competition and National Security*, cit. str. 46–47; Op. cit. Pearson, F. “Necessary evil”: Perspectives on West German arms..., cit. str. 534.

⁸⁴ Op. cit., Aubin, Yann, Idiart, Arnaud (eds). *Export Control Law and Regulations Handbook...*, cit. str. 181-2.

Centrální úlohu má při posuzování exportu zbraní Spolková bezpečnostní rada (dále jen BSR). Legislativním ukotvením BSR samozřejmě spadá pod okruh pravomocí, které spolkové vládě dle již zmíněného paragrafu 2 článku 26 Základního zákona přidělují tzv. samostatnou exekutivní odpovědnost (*Eigenverantwortung*). Tento vládní výbor, tehdy ještě nesoucí název Spolková obranná rada (*Bundesverteidigungsrat*) vznikl v říjnu 1955 rozhodnutím spolkové vlády na jejím 99. zasedání. Teprve v listopadu 1969, při nástupu vlády kancléře Brandta, byla přejmenována na Spolkovou bezpečnostní radu ačkoliv její úkoly zůstaly v praxi nezměněny.⁸⁵

Původní myšlenka se kterou byl tento výbor zakládán dokonce předpokládala začlenění zástupců parlamentu a i parlamentní opozice. Nicméně nakonec se tento vládní výbor etabloval jako zastřešující orgán pro obranné otázky, který měl pomáhat s koordinací mezi jednotlivými resorty v 60. letech. Od 80. let se BSR stala orgánem zabývajícím se problematikou odzbrojení a exporty zbraní až konečně od 90. let se BSR stala jediným orgánem rozhodujícím o udělování povolení pro export zbraní.⁸⁶

Spolková bezpečnostní rada přichází na řadu, pokud se případy (jak předběžné dotazy, tak samotné licence), které BAFA či ministerstva shledají významnými, nevyřeší na úrovni pracovních konzultací Spolkového ministerstva hospodářství a technologií a dalších zainteresovaných ministerstev, a je potřeba daný případ řešit legitimním a odpovědným politickým rozhodnutím. Tímto se samozřejmě předchází zahlcení Spolkové bezpečnostní rady větším množstvím žádostí. Samotné rozhodování v BSR probíhá na principu jednoduché většiny, přičemž při shodě hlasů rozhoduje hlas kancléře. Důležité je, že BSR rozhoduje pouze v řádu desítek až stovek žádostí, přičemž jejich celkový počet se v současnosti pohybuje v mezi 15 až 25 tisíci.⁸⁷

V konečném důsledku jsou pouze případy, které jsou zcela výjimečné kvůli zemi adresáta, typem vojenské techniky či objemem dodávky, řešeny v rámci tajného jednání

⁸⁵ Bundessicherheitsrat. *Informationportal Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*, [online] <http://www.ruestungsindustrie.info/export/bundessicherheitsrat>, dostupné k 16. 3. 2014.

⁸⁶ Daum, Oliver. Licht ins Off: Der Bundessicherheitsrat und die Praxis der Rüstungsexporte. *Junge Wissenschaft im öffentlichen Recht*, [online] <https://www.juwiss.de/licht-ins-off-der-bundessicherheitsrat-und-die-praxis-der-ruestungsexporte/>, dostupné k 16. 3. 2014; Glawe, Robert. Der Bundessicherheitsrat als sicherheits- und rüstungspolitisches Koordinationselement. In: *Deutsches Verwaltungsblatt*, Ausgabe 6 (2012), cit. str. 329.

⁸⁷ Nassauer, Otfried. *Der Bundessicherheitsrat und die Rüstungsexporte*. BITS Stichwort, Juli 2012. Berlin Information-center for Transatlantic Security. [online] <http://www.bits.de/public/stichwort/bsr.htm>, dostupné k 20. 9. 2013.

na půdě Spolkové bezpečnostní rady. Tento orgán, který je složen z kancléře v předsednické funkci a sedmi ministrů (obranu, zahraničí, financí, vnitra, spravedlnosti, hospodářství a hospodářské spolupráce a rozvoje), tak svým rozhodováním v podstatě produkuje precedenty pro další udělování licencí na nižších úrovních administrativy a stojí tak na vrcholku rozhodovací pyramidy.⁸⁸ Tento fakt ve svém důsledku tvoří jeden ze základních kamenů úrazu procesu kontroly exportu zbraní, který lze charakterizovat jako *byrokratický automatismus*, neboť pokud k nějaké žádosti existuje precedent, není důvod ji postupovat opět BSR k posouzení, přestože toto vláda samozřejmě oficiálně popírá.⁸⁹

Tajnost jednání BSR je logicky odůvodněna tím, že je nutno chránit integritu spolku, země i kabinetu v bezpečnostních a branně-politických záležitostech, neboť obchod se zbraněmi se přímo dotýká zájmů dalších států a obchodního tajemství jednotlivých společností včetně jejich citlivých osobních údajů.⁹⁰

V rámci poradní funkce se setkání BSR účastní také šéf Úřadu spolkového kancléřství a generální inspektor spolkové armády. Je na místě odůvodnit účast šéfa Úřadu spolkového kancléřství, ten je pověřen koordinací práce zpravodajských služeb skrze funkci zmocněnce spolkové vlády pro zpravodajské služby.⁹¹

Dalšími účastníky jsou i sekretář BSR a často bývá účasten i vedoucí skupiny 22 (*Gruppe 22*) druhého oddělení (*Abteilung 2*) Úřadu spolkového kancléřství, které je zodpovědné za chod BSR a připravuje i podklady k jednání BSR. Sekretáři BSR pak vypomáhá meziministerská přípravná komise (*Vorbereitungsausschuss*) a na jeho vyzvání se na přípravě agendy jednání BSR může podílet i tzv. *Staatssekretärsrunden*, což je orgán normálně zastřešující témata, jejichž projednávání se připravuje v rámci spolkové vlády.⁹²

V průběhu času došlo také k personálním změnám v osazenstvu BSR. Nejprve bylo v roce 1985 obohaceno o ministra spravedlnosti a od roku 1998 se zasedání

⁸⁸ Op. cit. Federal Foreign Office. *National Legislation...*, str. 4.

⁸⁹ Panzer für Saudis: Merkel betont Wunsch nach Stabilität am Golf: Bundesregierung schweigt zu angeblicher Anfrage Saudi-Arabiens. *Die Welt*, 3.12.2012, [online] <http://www.welt.de/newsticker/news3/article111790495/Panzer-fuer-Saudis-Merkel-betont-Wunsch-nach-Stabilitaet-am-Golf.html>, dostupné k 1.2.2014.

⁹⁰ Op. cit. Glawe, Robert. *Der Bundessicherheitsrat...*, cit. str. 338.

⁹¹ Veselá, Barbora. Normativní a institucionální rámec tvorby německé zahraniční politiky. In: Handl, V. (ed.). *Německo v čele Evropy? SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny*. Praha: 2011, str. 119-175, cit. str. 157,8.

zúčastní i ministr pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a šéf Úřadu spolkového kancléřství. Z hlediska rozhodovacího procesu došlo k posunu z rozhodování konsensem na rozhodování většinou. Konsensuální rozhodování dříve zabraňovalo přehlasování menšího koaličního partnera, ale tato praxe se ukázala neudržitelná během rudo-zelené vlády a došlo tak k jejímu opuštění (více v kapitole 4. 3.).⁹³

Na rozdíl od ostatních vládních výborů však BSR nepodléhá tzv. principu diskontinuity⁹⁴ - jeho návrhy tak nejsou odloženy s koncem legislativního období. Neobvyklá je také rozhodovací praxe, která se v průběhu doby etablovala. Místo aby BSR předkládalo návrhy na udělení licencí pro export vládě, tedy delegovalo rozhodnutí na vládu jako celek, probíhá samotné rozhodování již v BSR, což je z právního hlediska porušením odstavce 2 článku 26 GG.⁹⁵ Jedná se o vlastně analogickou situaci jako při delegování rozhodovací pravomoci na ministerstva, která byla popsána v rámci *KrWaffKontrG* v kapitole 1.1.

2. 2. 1. Absence kontrolní role parlamentu

Z předešlých řádků je zřejmé, že rozhodování o exportu zbraní zůstává mimo tradiční kontrolní mechanismy, jakým je vláda vystavena např. v případě zahraniční nebo bezpečnostní politiky. Parlamentním mechanismem, který umožňuje opozici částečnou kontrolu jsou tzv. písemné otázky a interpelace (*Kleine und Große Anfrage*), na které vláda písemně odpovídá. Doposud nejznámějším případem této praxe je písemná interpelace klubu SPD z 10. září 1997, kdy na sérii zhruba 180 otázek zaměřených na kontrolu exportu zbraní odpověděla vláda 35 stránkovým dokumentem vydaným až v březnu 1998. Tento dokument pak shrnoval celou strukturu a důvody kontroly exportu včetně zainteresovaných úřadů a jejich rozpočtových a personálních

⁹² Op. cit. Nassauer, Otfried. Der Bundessicherheitsrat und die Rüstungsexporte...

⁹³ Op. cit. Nassauer, Otfried. Der Bundessicherheitsrat und die Rüstungsexporte...

⁹⁴ *Grundsatz der Diskontinuität* podle paragrafu 125 jednacího řádu Spolkového sněmu (*Geschäftsordnung des Deutschen Bundestages*).

⁹⁵ Op. cit. Daum, Oliver. Licht ins Off: Der Bundessicherheitsrat..., citováno z Glawe, Robert. Der Bundessicherheitsrat als sicherheits- und rüstungspolitisches Koordinationselement. In: *Deutsches Verwaltungsblatt*, Ausgabe 6 (2012), cit. str. 332.

detailů, budoucnosti mezinárodních exportních kontrol, exportu do specifických destinací a ilegálních exportů a jejich stíhání.⁹⁶

Vlastně jedinou povinností vlády je pak zveřejňování ročenky o exportu zbraní (*Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter*), ke které se poprvé zavázala rudo-zelená vláda v roce 1998 v rámci koaliční smlouvy. Problematické nicméně je, že tento dokument často vychází až rok po skončení daného kalendářního roku, neboť neexistuje pevně stanovená doba, do kdy musí být tento dokument vydán. Také obsahově jsou obsažené informace často nedostatečné, neboť poskytují pouze minimum nutných informací. Chybí tak např. uvedení konkrétní vojenské techniky (uvedeny jsou pouze kategorie) a konkrétní koneční uživatelé.⁹⁷

Jak však ukáže kapitola 3. 2. a turecký příklad, může *Bundestag* ovlivňovat politiku exportu zbraní také skrze svou roli rozpočtového kontrolora.

2. 3. Politické zásady Spolkové vlády pro export zbraní a historie německých zbrojních exportů před rokem 1989

Kromě právního základu, tak jak byl popsán v předchozích kapitolách (tedy dle KrWaffKontrG a AWG, které tvoří ústřední rámec, ve kterém se rozhodování spolkové vlády o povolování exportu zbraní musí pohybovat), hrají v německém systému rozhodování silnou roli tzv. Politické zásady spolkové vlády pro export válečných zbraní a jiného zbrojního zboží (*Politischen Grundsätze der Bundesregierung für den Export von Kriegswaffen und sonstigen Rüstungsgütern*). Cílem těchto politických zásad je zajistit jednotné vykonávání státní kontroly exportu zbraní a zároveň transparentně deklarovat politicky důležitá kritéria aplikovaná v **celém** (tedy jak dle

⁹⁶ Rüstungsexportkontrollen in der Bundesrepublik Deutschland: Sachstand und Perspektiven. *Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, Drucksache, 13/10104*, 11 Mar. 1998.

⁹⁷ Grebe, Jan, Roßner, Sebastian. Parlamentarische Kontrolle und Transparenz von Rüstungsexporten. Bonn International Center for Conversion, Juli 2013, str. 19.; Russmann, Paul. Deutsche Waffen im Visier der Kirchen. *Ohne Rüstung Leben*, Januar 2011, str. 2-3.

KrWaffKontrG a AWG, tak v rámci Spolkové bezpečnostní rady) rozhodovacím procesu.⁹⁸

Tyto politické zásady byly v historii SRN již čtyři– v roce 1966, 1971, 1982 a 2000. Nicméně první dva tyto dokumenty byly pouze interní dokumenty vlády, zatímco poslední dva již byly oficiálně zveřejněny. Nejpozději od roku 1982 jsou tak vládní politické zásady pro export zbraní považovány za centrální dokument vládní politiky exportu zbraní.⁹⁹

Potřeba zastřešujícího dokumentu pro politiku exportu zbraní se ukázala již na počátku 60. let, kdy německá vláda, společně s mnoha zeměmi NATO, prováděla program vojenské pomoci.¹⁰⁰ Mezi největší recipienty v rámci projektu patřily zejména nově nezávislé africké státy, ale část zbraní skončila i v zemích z krizových regionů jako Indie, Írán, Izrael, Jordánsko či Pákistán, což německé vládě způsobilo problémy.¹⁰¹ Pro SRN byly tyto exporty významné zejména jako prostředek k naplňování tzv. Hallsteinovy doktríny, které cílila na zamezení mezinárodního uznání DDR.¹⁰²

Kvůli domácímu odporu vůči takovým zbrojním transferům se spolkový kabinet rozhodl zakázat exporty zbraní do „neklidných oblastí“ a na konci 60. let všechny hlavní programy vojenské pomoci Německo opustilo, nicméně tento vágní termín „neklidné oblasti“ se ukázal jako dlouhodobá konstanta i v dalších politických zásadách.¹⁰³ Dalším zásadním principem poprvé zakotveným v těchto zásadách z roku 1966 bylo rozlišování mezi zeměmi NATO (a dalšími zeměmi s podobným statusem) a dalšími státy.

Reakcí na kritiku exportu zbraní po spolkových volbách v roce 1969 byl kompromis mezi vládními SPD, která těsně před volbami slíbila zákaz exportu zbraní do třetího světa,¹⁰⁴ a FDP, jehož následkem byly v červnu 1971 vytvořeny nové zásady. Ty rozlišovaly mezi kategoriemi recipientů: NATO, země východního bloku, země

⁹⁸ Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2012. BMWi, Oktober 2013 str. 6, 11.

⁹⁹ Op. cit. Brzoska, Michael. Rüstungsexportpolitik, cit. str. 650.

¹⁰⁰ Podrobněji v Haftendorn, Helga. *Militärhilfe und Rüstungsexporte der BRD*. Düsseldorf, Bertsmann Universitätsverlag, 1971.

¹⁰¹ Op. cit. Brzoska, M., The erosion of restraint in West German..., cit. str. 167.

¹⁰² Op. cit. Anthony, Ian. *Arms Export Regulations...*, cit. str. 82.

¹⁰³ Op. cit. Davis, Ian. The Regulation of Arms and Dual-use Exports..., cit. str. 156.

¹⁰⁴ Op. cit. Brzoska, Brzoska, M., The erosion of restraint in West German..., cit. str. 166.

v neklidných oblastech (definovány min. zahr.) a „jiné země.“ Tento dokument nicméně zanechával značné mezery ve výkladu a to zejména např. vzhledem k zbraním vyráběným v koprodukcí s jinými NATO zeměmi nebo vzhledem k exportu produkčních licencí a technologií.¹⁰⁵

Tento problém se vláda pokusila řešit hned následující rok (1972), kdy došlo k dohodě mezi ministrem obrany Schmidtem a jeho francouzským protějškem Debrém, že exporty z koprodukčních německo-francouzských projektů nebudou podléhat německému vetu.¹⁰⁶ V roce 1983 pak následovala podobná německo-britská dohoda, která potvrdila princip, že za export zbraní vzešlých z koprodukčních projektů bude odpovídat země, ve které je takový produkt zkompletován.¹⁰⁷

Na začátku 80. let se nicméně ukázalo, že situace se opakuje a koaliční vláda kancléře Schmidta s FDP po několika skandálech v tomto období musela v dubnu 1982 přistoupit k vydání nových politických zásad. Článek o zákazu exportu do „neklidných oblastí“ byl nahrazen novým, kontroverzním, zněním, že dodávky válečných zbraní a k válce se vážícího se zboží nesmí zhoršit existující napětí v daných regionech. Navíc vláda získala další manévrovací prostor nového článku 9, který říkal, že exporty válečných zbraní nebudou uděleny, pokud neexistuje výjimka v podobě speciálního politického zájmu nebo jsou tyto exporty v životním zájmu SRN. Mezi tyto životní zájmy pak patří zahraniční a bezpečnostní zájmy SRN s ohledem na zájmy NATO.¹⁰⁸

Zejména kancléř Schmidt byl ve svém pojetí politiky exportu zbraní otevřený, v říjnu 1980 obhajoval v Bundestagu restriktivní politiku, ale také zdůraznil, že vidí jasné výhody používání exportu zbraní jako instrumentu zahraniční politiky a při snižování zaměstnanosti. Na druhou stranu také v rámci vyjednávání o nových zásadách přislíbil informovat jednotlivé představitele stran v Bundestagu ohledně rozhodnutí ze BSR.¹⁰⁹ Tuto dohodu naopak nedodržovala následující vláda kancléře Kohla, která exporty zbraní chápala jako výlučnou oblast exekutivy.¹¹⁰

¹⁰⁵ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 169.

¹⁰⁶ Op. cit. Brzoska, M., *The erosion of restraint in West German arms transfer policy...*, cit. str. 170-171.

¹⁰⁷ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 653.

¹⁰⁸ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 170.

¹⁰⁹ Op. cit. Brzoska, Michael. *The erosion of restraint in West German arms transfer policy...*, cit. str. 171-172.

¹¹⁰ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 170.

Došlo nicméně i k dalšímu posunu ve dvou směrech. V otázce rozlišování válečných zbraní a další vojenské techniky došlo k zavedení další kategorie a to tzv. další techniky blízké válečným zbraním. Druhou změnou bylo zařazení států společenství ASEAN na roveň státům NATO. Ty na tomto seznamu zůstali až do roku 1998. V těchto zásadách bylo také poprvé uvedeno, že vnitřní situace v zemi, kam by zbraně byly dodávány, nesmí hovořit proti těmto dodávkám. Zde se prakticky projevila vnitroněmecká diskuze o prodeji německých ponorek do chuntou ovládané Chile, neboť až do této doby spolková vláda v podstatě tvrdila, že vnitřní podmínky v zemích příjemců nejsou pro povolení exportu zbraní směrodatné.¹¹¹

Zatím poslední úpravou prošly politické zásady pro export zbraní v lednu 2000 během rudo-zelené vlády, kdy se jejich integrální součástí stál Kodex chování EU pro vývoz zbraní. Jejich podrobná analýza ovšem spadá až do následujících kapitol. V jednom aspektu jdou ovšem německé zásady o krok dál než tento Kodex a to v tom, že vyžadují vzít při rozhodování v úvahu i postoje daných zemí vzhledem k registru zbraní Organizace společnosti národů (více v kapitole 4.3.).¹¹²

Nezodpovězenou otázkou nicméně zůstává právní nezávaznost politických zásad pro licencující authority, neboť na rozdíl od legislativních základů položených v *KrWaffKontrG* a AWG nejsou součástí tohoto legislativního rámce, ale pouze rozhodnutím vlády, a jsou tak závazné pouze v politické rovině.

Nicméně z hlediska politiky exportu zbraní je nejvíce očividnou změnou související s rokem 1989 pozastavení vojenské pomoci, kterou do té doby poskytovala SRN spojeneckým státům v rámci NATO - Turecku, Řecku (od 60. let až do poloviny 90. let, více v kapitole 3. 2.) a Portugalsku (od konce 70. let do začátku 80. let). Nejméně od poloviny 90. let je tak nutno německou politiku exportu zbraní chápat jako absolutně pasivní v tom smyslu, že nedocházelo k aktivnímu exportu zbraní s ohledem na zahraničně-politické cíle, ale jednalo se pouze o pasivní politiku uplatňovanou skrze udělení či neudělení exportní licence.¹¹³

¹¹¹ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 653.

¹¹² Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 172.

¹¹³ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 650, 655.

Tabulka 4: Politické zásady pro export zbraní – principy rozhodování a definice oblastí

Politické zásady pro export zbraní:	Uplatněné principy při rozhodování:	Rozlišení oblastí:
<u>1966</u>	zakázány exporty zbraní do „ <i>neklidných oblastí</i> “	země NATO (a země s podobným statusem) a jiné země
<u>1972</u>	stejně jako 1966	země NATO, východního bloku, země v neklidných oblastech (definovány min. zahr.) a jiné země
<u>1982</u>	A) dodávky válečných zbraní a k válce se vázícího se zboží nesmí zhoršit existující <i>napětí v daných regionech</i> ; B) <i>vnitřní situace v zemi</i> , kam by zbraně byly dodávány, nesmí hovořit proti těmto dodávkám	státy společenství postaveny ASEAN na roveň států NATO a jiné země

2.4. Dílčí závěry: Charakteristika politiky a kontroly exportu zbraní

Kontrolní systém pro export zbraní ve Spolkové republice Německo prošel od jejího vzniku do roku 1989 graduálním vývojem, jehož rámec byl v této kapitole rozebrán ze tří komplementárních pohledů - Zaprvé legislativního, zadruhé institucionálního a zatřetí politického. Úkolem této závěrečné podkapitoly bude krátké shrnutí hlavních závěrů předešlých tří podkapitol důležitých pro další analýzu vývoje v rámci hlavního zkoumaného období této práce. Zároveň by měly být předestřeny některé charakteristiky německého kontrolního systému nutné pro budoucí formulování limitů systému kontroly a jeho hlavních problémových aspektů.

Legislativní rámec systému kontroly exportu zbraní byl ve spolkové republice utvářen v období studené války. Německá politika exportu zbraní proto musela v podstatě od počátku reflektovat spojenecké závazky SRN tak, jak se po vstupu do NATO v roce 1955 až do současnosti ustálily. Pouze Základní zákon SRN představuje z tohoto pohledu výjimku, neboť odráží specifický historický kontext okupovaného Německa, ve kterém litera GG vznikala a ve kterém byla možnost exportu v Německu vyrobených zbraní pouze jako málo pravděpodobná alternativa. Druhý odstavec článku 26 GG tak pouze reflektuje konsensus, že Německo se nemůže zcela vzdát výroby zbraní jako nutného prostředku pro zamezení útočných válek ve svém okolí.

Až do ukončení okupačního statusu v roce 1955 nicméně platila přísná nařízení okupační správy regulující v podstatě jakékoliv nakládání s vojenskou technikou. Teprve v následujícím období (1955-1961), vzhledem k absenci příslušného prováděcího zákona, došlo k uvolnění systému kontroly, neboť Spolkové ministerstvo hospodářství vykládalo odstavec 2 článku 26 Základního zákona tak, že dovoz, vývoz a transport válečných zbraní nenaplnuje skutkovou podstatu založenou v tomto znění GG. Státní licenci tak podléhala pouze výroba, doprava a uvádění na trh.

Až na přelomu 50. a 60. let tak vlastně nastalo formující období německého systému kontroly i politiky exportu zbraní, neboť zřejmě tlak veřejnosti v důsledku provedených atentátů namířených na německé obchodníky se zbraněmi popohnal spolkovou vládu k přípravě příslušného prováděcího zákona. Zákon o vnějších hospodářských vztazích (AWG) však vznikl nikoliv pouze v kontextu tohoto tlaku, ale také jako zákon umožňující přenést do německého prostředí regulace uvalené na export zbraní ze států NATO do zemí komunistického bloku tzv. výborem COCOM.

Zároveň ovšem na počátku 60. let prováděla SRN, společně s mnoha zeměmi NATO, program vojenské pomoci jako prostředek k naplňování své zahraničně-politické Hallsteinovy doktríny namířené proti NDR. Druhá polovina 60. let naopak přinesla tlak veřejnosti na zastavení těchto zbrojních transferů, které často mířily do třetího světa, přičemž reakcí vlády bylo zastavení programu vojenské pomoci a v roce 1966 zavedení institutu politických zásad pro export zbraní, ve kterých byly zakázány exporty do „neklidných oblastí“. Dalším zásadním principem poprvé zakotveným v těchto zásadách z roku 1966 bylo rozlišování mezi exporty zbraní do zemí NATO (a zemí s podobným statusem) a do dalších států.

Formující je toto období zejména proto, že ukazuje některé prvky, které jsou pro německý systém kontroly exportu zbraní charakteristické. Zaprvé se jedná o silnou zakotvenost politiky i kontroly exportu zbraní v širším mezinárodním rámci. V době studené války bylo tímto rámcem NATO, což se projevovalo ve dvou směrech - trvalý vliv měl tento fakt na politické zásady pro export zbraní (rozlišování mezi zeměmi NATO a jinými). Dočasný byl vliv na podobu seznamu regulovaného zboží vojenské povahy (viz příklad AWG a výboru COCOM). Od 90. let je nicméně tento rámec NATO nahrazován prohlubující se mezinárodní spoluprací.

Zadruhé se jedná o nevyužívání exportu zbraní v rámci zahraniční politiky SRN. 60. léta jsou tak jediným příkladem, kdy se SRN aktivně snažila využívat exporty zbraní v rámci Hallersteinovy doktríny. Od této doby, a nejpozději od 90. let, kdy byly opuštěny i poslední programy vojenské pomoci spojencům v NATO, je nutno německou politiku exportu zbraní chápat jako absolutně pasivní v tom smyslu, že nedocházelo k aktivnímu exportu zbraní s ohledem na zahraničně-politické či bezpečnostní cíle, ale vláda svou politiku uplatňovala pouze skrze udělení či neudělení exportní licence a v rámci nastavení legislativního a politického rámce systému.

Obecnými znaky systému kontroly exportu zbraní před rokem 1989 pak jsou, zatřetí, silný vliv domácího veřejného mínění, které v důsledku exportních skandálů působí na vládu a nutí ji k úpravám politiky exportu zbraní i k přijetí úprav systému kontroly. Vliv na politické zásady pro export byl dopodrobna rozebrán v předešlé kapitole (Chile a zásady z roku 1982) a i vliv na podobu kontrolního seznamu (přidání sekce D do AWW) se dá demonstrovat na skandálu s dodávkami chemických technologií do Iráku.

Čtvrtým charakteristickým znakem pak je právní dvoukolejnost systému kontroly exportu válečných zbraní a další vojenské techniky v podobě dvou zákonů, *KrWaffKontrG* a *AWG*, s jasným důrazem na silnější regulaci „válečných zbraní“ a méně důraznou kontrolou ostatního zboží vojenské povahy (AL) a zboží dvojího užití.

Z logiky věci (a ze znění *KrWaffKontrG*, odstavec 3 paragrafu 6) se spolková vláda nesmí vzdát výkonu kontroly exportu válečných zbraní a jejich součástí na seznamu KL a to ani v rámci projektů průmyslové spolupráce (pokud partnerské státy nemají uzákoněny stejné důvody pro odmítnutí jako SRN).¹¹⁴ Tento rozdíl je ještě posílen normativním výkladem odstavce 1 článku 26 GG a jeho vlivu na znění *KrWaffKontrG* (odstavec 1-4 paragrafu 6), který říká, že žádost o licenci *musí* být zamítnuta, pokud by hrozilo nebezpečí, že by tyto dodávky byly použity při aktivitách narušujících mír (zejména pro vojenskou agresi). Dohody s Francií a Velkou Británií ovšem prakticky tuto podmínku negovaly.

¹¹⁴ Brzoska, Michael, Kühle, Hartmut. Folgen, Auswirkungen und Gestaltungsmöglichkeiten internationaler Abkommen für eine restriktive deutsche Rüstungsexportpolitik. BICC, Bonn, 2002, cit. str. 9.

Německý systém kontroly neválečných zbraní projevoval v období před rokem 1989 podivuhodnou flexibilitu výkladu pro exportéry i státní orgány v duchu svobody na vnější ekonomické transakce, neboť, na rozdíl od exportu válečných zbraní, je na export ostatního vojenského zboží a zboží dvojího užití právní nárok. Faktickým potvrzením tohoto jevu je opakovaná snaha spolkové vlády sblížit administrativní praxi s měnicími se parametry politického zadání skrze politické zásady.¹¹⁵ V čase se tak potvrzuje, že striktnost systému kontroly exportu zbraní je silně navázána na vládní politiku exportu zbraní, respektive na jejím rozdílném provádění a chápání různými vládami. Částečným vysvětlením tohoto jevu může být také jednoduché podfinancování a nedostatečné lidské zdroje vyčleněné v rámci min. hosp. pro kontrolu exportu – v roce 1986 např. zaměstnávalo toto ministerstvo pouze 60 lidí pracujících výhradně v oblasti kontroly exportu.¹¹⁶

Jinak si totiž nelze vysvětlit mírné tresty za porušení exportních zákonů. Albert Migule, který měl údajně dodat do Pákistánu vybavení pro tvorbu atomové bomby, i manažeři ze společnosti Rheinmetall, kteří SAR dodali továrnu na výrobu dělostřeleckých granátů, totiž obdrželi od soudu pouze krátké podmíněčné tresty. Odůvodnění soudu znělo tak, že okolnosti jejich jednání (neochota státu vynucovat kontrolu) v době spáchání činu pro ně učinili nezákonné jednání přitažlivější.¹¹⁷

Pátým charakteristickým prvkem systému kontroly exportu zbraní je silná hierarchizace, příznačná pro státní správu. V obecné rovině tak odpovídají obecné německé administrativní praxi, kdy formulace politiky probíhá na úrovni ministerstev, zatímco za její implementaci pak zodpovídají jednotlivé úřady¹¹⁸ (Min. hosp. versus BAW). Po dlouhou dobu rozhodovalo ministerstvo hospodářství ve většině žádostí o export samostatně (případně v rámci konzultací s ministerstvem zahr. a min. obrany) a až od konce 80. let se dá hovořit o doformování rozhodovací struktury celého systému, na jejímž vrcholu stojí v roli arbitra brizantních případů BSR. To, že se ustálila praxe rozhodování na půdě BSR, místo aby BSR pouze předkládala návrhy na udělení licencí vládě, jak by odpovídalo interpretaci znění odstavce 2 článku 26 GG, je potřeba vykládat v kontextu výhod plynoucích z toho, že jednání BSR jsou tajná, zatímco

¹¹⁵ Op. cit. Moltmann, Bernhard. „Ist es r/Recht so?“, cit. str. II.

¹¹⁶ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 49.

¹¹⁷ Op. cit. Brzoska, M. *Behind the German export scandals...*, cit. str. 34.

¹¹⁸ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 68.

jednání vlády pouze v režimu důvěrné. Autorita BSR v oblasti udělování licencí pro export zbraní je založena na autoritě jejích členů.¹¹⁹

Pokud bychom měli charakterizovat jednotlivé fáze tak, jak se zbrojní exportní politika SRN vyvíjela před rokem 1989, musíme konstatovat, že 60. léta jsou obdobím formativním, které je charakteristické vlivem ekonomické svobody ale zároveň použitím exportu zbraní jako nástroje zahraniční politiky. 70. léta se nesou ve snaze o restriktivní politiku, zatímco 80. léta jsou opět více ekonomicky orientovaná. Hofhansel tvrdí, že tento obrat lze částečně připsat na vrub ekonomickým zájmům průmyslu.¹²⁰

Sumarizujme nyní některé problémy německého systému kontroly – za (a) nedostatečné vymezení mantinelů systému kontroly v oblasti neválečných zbraní vedoucí opakovaně k exportním skandálům. Za (a1) skutečnost, že za export zbraní vzešlých z mezivládních koprodukčních projektů odpovídá pouze země, ve které je takový produkt zkompletován. Spolková vláda před rokem 1989 jednoznačně preferovala kooperační zájem v oblasti exportu zbraní skrze dohody s Francií (1972) a Spojeným královstvím (1983), ve kterých se efektivně vzdala prosazování svých exportních pravidel. Za (b) problém hierarchického rozhodovacího systému založeného na principu precedentu (precedenty tvořené Spolkovou bezpečnostní radou) vedoucí k (b1) nutnosti periodicky reformulovat politické zásady pro export zbraní. Za (b2) nízký stupeň kontroly exekutivy v této oblasti (malá role a dohled parlamentu). Za (c) pouze politická závaznost politických zásad pro export zbraní a rozdíl mezi důvody pro neudělení licence mezi zákony (KrWaffKontrG a AWG, viz tabulka 2 a tabulka 4) a politickými zásadami, z čehož částečně plyne bod (a).

3. Politika exportu zbraní za vlády kancléře Kohla v letech 1989-1998

Tato třetí kapitola si klade za cíl analyzovat politiku exportu zbraní za vlády kancléře Helmuta Kohla v letech 1989 až 1998. Metodou bude skloubení analytického

¹¹⁹ Op. cit. Glawe, Robert. *Der Bundessicherheitsrat...*, cit. str. 338.

¹²⁰ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 106.

rámce rozvinutého v kapitole 1 a analýzy systému kontroly exportu zbraní popsaného v kapitole 2.

Nejprve je ovšem vhodné předeslat dvě zvláštnosti, kterými je výzkumné období vlád kancléře Kohla atypické. Zaprvé tím, že pokrývá dobu, která je charakteristická svou transitivity povahou plynoucí z bezprostředního skončení studené války a konce bipolárního rozdělení Evropy a světa. K tomu navíc v lednu roku 1989 naplno vypukla aféra obvinující německé firmy z účasti na budování „Osvětlení v písku“ pro libyjského diktátora Kaddáfího, která měla naprosto zásadní vliv na německou politiku exportu zbraní.¹²¹ Vyvrcholily tak vlastně skandály objevující se v průběhu 80. let, mimo jiné již zmiňovaný export chemických, biologických a raketových technologií do Iráku (účast německých firem na produkci raket Scud či na vývojovém středisku Saad 16 blízko Mosulu, nebo továrně na chemické zbraně v Samaří).¹²² Jak radikální přelom to byl, značí například i skutečnost, že program hlavní opoziční strany, SPD, v letech 1990-1994 požadoval úplný zákaz exportu zbraní do třetích zemí.¹²³

Mezi zásadní trendy v obchodu se zbraněmi, které byly po skončení studené války charakteristické patří: 1) politické změny (konec bipolárního světa), 2) ekonomické tlaky a zájmy (přesycení trhu vyřazenými zbraněmi v důsledku snižování stavu armád a techniky ze zemí bývalého sovětského bloku, změna z kvantitativního zbrojení na kvalitativní, zvýšení nákladů na výzkum, orientace na export místo „domácí“ armády), 3) změna ve vnímání hrozeb mezinárodní bezpečnosti (přestavba armád pro teritoriální obranu na flexibilně nasaditelné síly, nebezpečí vzniku lokálních konfliktů místo blokového systému) a 4) technologické inovace.¹²⁴

Dalším atypickým faktorem byl v tomto období bezprecedentní export techniky z výzbroje bývalé armády NDR, která zamířila zejména do Belgie, Egypta, Finska, Francie, Indonésie, Izraele, Maďarska, Polska, Španělska, Švédska, Řecka, Turecka a trojice pobaltských republik. Část jich však zamířila také do USA, kde byla využívána pro zkušební a výcvikové účely.¹²⁵ Sedm let po roce 1990 tvořil export vyřazené

¹²¹ Safire, William. The German Problem. In: *The New York Times*, January 2, 1989, [online] <http://www.nytimes.com/1989/01/02/opinion/essay-the-german-problem.html>, dostupné k 29. 4. 2014.

¹²² Freedman, Lawrence, Navias, Martin. Western Europe. In: *Cascade of Arms: Managing Conventional Weapons Proliferation*, Pierre, J. Andrew (ed.), Brookings Institution Press, 1997, cit. str. 162.

¹²³ SPD Regierungsprogramm 1990-1994, Bonn, SPD 1990, str. 21-22.

¹²⁴ Op. cit. Petřík, Jaroslav. Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu..., cit. str. 55,6.

¹²⁵ Visingr, Lukáš. *Zbrojní exportní politika v soudobém světě*. Brno, 2010, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra politologie, Magisterská práce (Mgr.), vedoucí práce doc. JUDr. PhDr.

výzbroje celou polovinu německých zbrojních exportů. Až v roce 1997 byla většina těchto zásob vyčerpána.¹²⁶ To je důležité nejen z pohledu exportu zbraní jako takového, ale také protože za export vyřazené armádní výzbroje zodpovídá dle *KrWaffKontrG* pouze ministerstvo obrany.

Naopak charakteristická je v tomto období snaha přenést restriktivnější německý systém kontroly, který byl reakcí na skandály ke konci 80. let, na evropskou úroveň. Nejméně od roku 1990-91 považuje Hofhansel Německo za hlavního iniciátora spolupráce v oblasti kontroly exportu v rámci ES/EU.¹²⁷ Zde opět vstupuje do hry institucionální rozměr německého systému kontroly exportu, neboť při vyjednáváních o regulaci zboží dvojího užití zastupoval Německo na radě zástupce ministerstva hospodářství.¹²⁸

Tato kapitola se nejprve zaměří na analýzu změn v bezpečnostním prostředí a jejich dopadů včetně mezinárodních režimů kontroly exportu zbraní, následně obrátí svou pozornost koncepci politiky exportu zbraní v bezpečnostní politice vlády kancléře Kohla. Poté budou analyzovány změny v legislativním rámci systému kontroly exportu zbraní v SRN a nakonec vývoj v této oblasti na úrovni ES/EU. Z hlediska vývoje před rokem 1989 je hlavním přelomem v tomto období transformace studenoválečného režimu COCOM do Wassenaarského ujednání.

3. 1. Vnější tlaky: Konec bipolárnosti, hledání náhrady za režim COCOM

Politika exportu zbraní byla na mezinárodní úrovni silně ovlivněna všeobecným rozčarováním z války v zálivu, neboť neschopnost stávajícího kontrolního režimu COCOM zabránit vyzbrojení Saddáma Husajna byla očividná. Vláda prezidenta Bushe staršího proto iniciovala jednání v rámci P-5 (pět členů Rady bezpečnosti OSN) a G-7 o systému, který měl režim COCOM nahradit.¹²⁹ V červnu 1992 pak Bílý dům ohlásil

Miroslav Mareš, Ph.D., cit. str. 29.; Op. cit. Freedman, Lawrence, Navias, Martin. Western Europe. In: *Cascade of Arms...*, cit. str. 164-5.

¹²⁶ Op. cit. Davis, Ian. The Regulation of Arms and Dual-use Exports..., cit. str. 158.

¹²⁷ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 13.

¹²⁸ Hofhansel, Claus. The Harmonization of EU Export Control Policies. In: *Comparative Political Studies*, Vol. 32, No. 2, April 1999, str. 229-256, cit. str. 230.

¹²⁹ Lewis, A., James. Multilateral Arms Transfer Restraint: The Limits Of Cooperation. In: *Arms Control Today*, Nov 2005, roč. 35, č. 9, str. 45-48, cit. str. 46.

založení neformálního fóra spolupráce, které mělo vypracovat návrh nového režimu kontroly transferu konvenčních zbraní umožňující státům východního bloku a Rusku přístup k západnímu zboží a technologiím.¹³⁰

Tato jednání sice nepřinesla okamžitý úspěch v podobě nového režimu nahrazujícího COCOM, došlo ale k částečným pokrokům v rámci jiných mezinárodních fór. Nejprve došlo na půdě OSN, kde se díky spojené americko-britské iniciativě podařilo uvést, v prosinci 1991, v život Registr konvenčních zbraní OSN. V prosinci 1993 také OBSE schválilo deklaraci potvrzující principy pro export zbraní obsahující například shodu, že zbraní nebude užito v rozporu s Chartou OSN, že efektivní národní kontrolní mechanismy jsou nutností, nebo shodu ohledně poskytování informací požadovaných Registrem konvenčních zbraní OSN. Další americké snahy zachovat v rámci nově-tvořícího se režimu praxi předběžného odsouhlasení zamýšlených exportů se ovšem setkala s rozhodným odporem ze strany Německa, Spojeného království i Francie, neboť se obávaly, že by tento nástroj umožnil USA ovlivňovat jejich rozhodnutí, zatímco jeho vliv na USA by byl těžko uplatnitelný. Navíc také usilovaly o zrušení praxe COCOM s cílem otevřít nové trhy ve východní Evropě svým zbrojním exportům.¹³¹ Státy západní Evropy také upozorňovaly, že jejich souhlas závisí i na účasti Ruska na novém režimu.¹³²

Hlavní faktor pro genezi nového režimu byla dohoda prezidenta Clintona s ruským protějškem Borisem Jelcinem v dubnu 1993, kdy výměnou za přístup k západním technologiím a eventuální zrušení COCOM souhlasil prezident Jelcin se zastavením ruských zbrojních dodávek do Íránu a obecně se vznikem nového mezinárodního režimu, který by limitoval dodávky do nestabilních regionů a států jako právě Írán, Libye nebo Severní Korea. V intencích této dohody bylo i udržení neformálního veta, což ovšem z v minulém odstavci zmíněných důvodů nebylo uskutečněno.¹³³ Když pak Rusko oficiálně souhlasilo se zastavením svých dodávek zbraní do Íránu, byla ze strany USA a jeho spojenců v březnu 1994 dohoda o COCOM

¹³⁰ Jaffer, Jamil. Strengthening the Wassenaar Export Control Regime. In: *Chicago Journal of International Law*, Vol. 3., No. 2., str. 519-525, cit. str. 519.

¹³¹ Op. cit. Petřík, Jaroslav. Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu..., cit. str. 56-58.

¹³² Op. cit. Lewis, A., James. Multilateral Arms Transfer Restraint..., cit. str. 46.

¹³³ Op. cit. Lewis, A., James. Multilateral Arms Transfer Restrain..., cit. str. 46.

zrušena.¹³⁴ Smluvní strany se však zavázaly, že exportní kontrolní list tohoto režimu zachovají v rámci národních systému kontroly do té doby, dokud nevznikne nový.¹³⁵

Následovala téměř tříletá jednání. Německo vyčítalo USA, že nehodlá přistoupit na rovnoprávné zacházení a poukazovalo na svůj zákaz exportu tanků Leopard do Saudské Arábie. Na dotazy, zda USA také recipročně nepovolí export svých tanků odpověděli Američané, že mají globální bezpečnostní povinnosti, které jim propůjčují odpovědnost prosazovat exporty zbraní i proti námitkám ze zahraničí. Absence reciprocity americkým vyhlídkám na prosazení svého pojetí nového režimu příliš nepomohla.¹³⁶ Problémem se při vyjednáváních ukázala také Čína, kterou chtěly evropské země přijmout do nového režimu. Protože evropské země i USA uvalily na Čínu od roku 1989 zbraňové embargo, vedla se jednání zejména o zboží dvojího užití. Helmut Kohl ostentativně během těchto jednání zamířil s velkou obchodní delegací na jednání o exportech hi-tech zboží do Číny.¹³⁷

Vznik tzv. Wassensarského ujednání o vývozních kontrolách konvenčních zbraní a zboží a technologií dvojího užití (zkratka WA) v roce 1995 tak provázely zásadní neshody o jeho povaze mezi USA a státy západní Evropy. V jeho rámci funguje dohodnutá výměna informací o vývozu konvenčních zbraní a zboží a technologií dvojího užití do zemí, které nejsou účastníky tohoto ujednání. WA sdružující zejména země zbraně produkující přispěl k vytvoření kontrolních seznamů a metodologie, které přebrala i EU (explicitně nařízení rady č 1334/2000). Cílem ujednání je předcházení destabilizujícímu hromadění materiálu vojenského či vojensky využitelného a jeho zneužití nestátními subjekty.

Že šlo o výsledek kompromisní dokumentuje samotná procedura o výměně informací ohledně zamítnutí exportních žádostí. Jak upozorňuje Jaffer, v praxi se aplikace paragrafu 5, ve kterém se smluvní strany zavazují poskytnout ostatním stranám informaci, že určitou exportní žádost zamítnuly, ukazuje jako kontraproduktivní. Zejména v situaci, kdy je povinnost informovat ostatní země o povolení exportu zboží nebo technologie, které již byly jednou zamítnuty v jiné zemi, vázána na udělení dané licence, což při sečtení zákonných termínů může znamenat, že čistým výsledkem těchto

¹³⁴ Op. cit. Jaffer, Jamil. Strengthening the Wassenaar Export..., cit. str. 519.

¹³⁵ Genesis of the Wassenaar Arrangement, [online] <http://www.wassenaar.org/introduction/origins.html>, dostupné k 30. 4. 2014.

¹³⁶ Podobně argumentovali např. Rusové s americkými dodávkami do Saudské Arábie nebo Izraele.

procedur je pouze fakt, že státy, které udělení licence zamítnou, tak vlastně informují ostatní země, že se pro ně může naskýtat exportní příležitost.¹³⁸

Spolu s režimem COCOM tak končí soulad společné politiky exportu zbraní mezi USA a státy západní Evropy, který do té doby platil za základní charakteristiku německé politiky exportu zbraní. Tento nesoulad se nejjasněji ukázal na politice vůči Íránu a Číně. Druhá zmiňovaná země se pak do středu zájmu dostane ještě v roce 2004 v kontextu zrušení vojenského embarga EU.

3. 2. Koncepce bezpečnostní politiky a exporty zbraní: Posilování komplexního přístupu k bezpečnosti versus východoněmecký bazar

V rámci této kapitoly bude analýza omezena pouze na relevantní změny vzhledem k politice exportu zbraní, neboť téma přeorientování německé bezpečnostní politiky po roce 1989 je objektivně příliš rozsáhle pro rámec této práce. Její obecné shrnutí lze nalézt např. zde¹³⁹ a zde.¹⁴⁰ Obecným trendem ovšem je chápání bezpečnosti v širším kontextu. To platí i pro politiku exportu zbraní.

Na změny bezpečnostní prostředí související s rokem 1989 bylo lépe připravené zejména ministerstvo zahraničí jako jeden z aktérů zasahujících do licenčního procesu v rámci konzultací s ministerstvem hospodářství, neboť, zatímco ministerstvo hospodářství v podstatě pokračovalo ve staré politice, ministerstvo zahraničí již v průběhu 80. let vyvíjelo bezpečnostní koncepci proti šíření zbraní hromadného ničení a ministr zahraničí Hans Dietrich Genscher na konci 80. let tlačil na zpřísnění exportní kontroly.¹⁴¹

Vzrůstajícím vlivem ministerstva zahraničí lze částečně interpretovat např. to, že Německo bylo jedna z prvních zemí v rámci ES, která otevřeně navázala poskytování

¹³⁷ Op. cit. Lewis, A., James. *Multilateral Arms Transfer Restrain...*, cit. str. 46.

¹³⁸ Op. cit. Jaffer, Jamil. *Strengthening the Wassenaar Export...*, cit. str. 522.

¹³⁹ Meiers, Franz-Josef. *Zu neuen Ufern? Die Deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik in einer Welt des Wandels 1990-2000*. Paderborn, Ferdinand Schöningh, 2006.

¹⁴⁰ Op. cit. Hellmann, Gunther. *Sicherheitspolitik*. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann, Reinhard Wolf. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, str. 605-617.

¹⁴¹ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 21, 119.; Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 161.

ekonomické pomoci na snižování vojenských výdajů recipientské země.¹⁴² Také ve směrnících obranné politiky z roku 1992 (*Verteidigungspolitischen Richtlinien, VPR*) zpracovaných ministrem obrany Volkerem Rühle se objevuje pojetí politiky exportu zbraní v širším kontextu proliferační ZHN, technologie raketových nosičů, globálních snah o podporu zdrženlivosti při exportu zbraní a rozvoje mezinárodně závazných kritérií pro režimy upravující zbrojní exporty. Cílem pak má být rozvoj celoevropského rámce společně s posílením regionálních procesů zbrojní kontroly.¹⁴³

V jasném kontrastu s touto snahou se pak nalézají zmíněné exporty výzbroje bývalé východoněmecké armády. Zajímavé je, že nově zvolená vláda DDR se na poslední chvíli (některé smlouvy byly podepsány např. až 1. a 2. 10. 1990) snažila prodat za nízkou cenu ohromná množství své techniky a munice. Tomu zabránila intervence skupiny speciálních přidělců *Bundeswehru* u ministerstva obrany DDR. Poté, co byla v říjnu 1990 podepsána Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (S-KOS), bylo zřejmé, že po nabytí účinnosti této smlouvy v říjnu 1992 bude případný export východoněmecké výzbroje podléhat složitějším regulacím. Podle jejího znění bylo možno techniku regulovanou touto smlouvou pouze zničit nebo darovat (kaskádovat) spojencům v NATO. Jiné způsoby jako prodej nebo darování státům vně NATO nebyly povoleny. Ekonomický zájem na vývoz takové techniky tedy byl značný.¹⁴⁴

Jedním z příkladů exportu před účinností S-KOS je prodej 39 lodí do Indonésie v roce 1991, proti kterému SPD ostře protestovala. V rámci smlouvy se recipient zavázal použít tyto lodě pouze pro ochranu pobřeží, zajištění námořních cest a potírání pašeráctví.¹⁴⁵ O tom, jak se situace vyvinula v roce 2003, kdy byla SPD ve vládě a kdy tyto lodě byly účastny na potlačování rebelů v provincii Aceh, více v další hlavní kapitole.

Spolková vláda se v únoru 1992 v rámci BSR shodla, že se všemi exporty bývalé východoněmecké techniky bude zacházeno podle normálních západoněmeckých

¹⁴² Reinicke, H. Wolfgang. European Community Export Controls Beyond 1992. In: *The Brookings Review*, September 1992, str. 22-25, cit. str. 25.

¹⁴³ *Verteidigungspolitischen Richtlinien vom 26. 11. 1992*. Bundesministerium der Verteidigung, bod 42.

¹⁴⁴ Nassauer, Otfried. An Army Surplus-The NVA's Heritage. In: *Coping with Surplus Weapons: A Priority for Conversion Research and Policy*. Lawrence, J. Edward, Wulf, Herbert (eds.), BICC Brief 3, June 1995.

procedur a politických zásad z roku 1982. Již v říjnu 1991 se ovšem snesla kritika na ministra obrany Stoltenberga (CDU) poté, co v hamburském přístavu policie zabavila tajnou zbrojní dodávku do Izraele, mimo jiné např. dva kompletní systémy protiletectvé obrany „Šilka“ deklarované jako „zemědělské stroje“.¹⁴⁶

V rámci kaskádového programu NATO v letech 1992-1995 pak Německo vyvezlo bezplatně velké objemy bývalé výzbroje armády NDR i přebytečné výzbroje *Bundeswehru* zejména do Turecka a Řecka. Samotné Turecko se v první polovině 90. let stalo jablkem sváru mezi německými zastánci a odpůrci exportu zbraní, neboť konec 80. a začátek 90. let korunovaný v roce 1997 vojenským pučem byl v Turecku provázen politickou nestabilitou a rozsáhlými armádními protipovstaleckými operacemi na jihovýchodě země. Kombinace německé výzbroje turecké armády a tureckého členství v NATO proti sobě vlastně postavila dva principy německé politiky exportu zbraní – orientaci na spojeneckou solidaritu a morálně orientovanou restriktivní zbrojní politiku.

V roce 1991 dostalo potlačování kurdské menšiny v Turecku politický rozměr a v listopadu téhož roku rozpočtová komise *Bundestagu* dočasně zablokovala peníze na vojenskou pomoc Turecku s odůvodněním, že Turecko porušilo smluvní podmínky, když údajně použilo zbraně z Německa během proti kurdských operací. V březnu 1992 pak propukl skandál, když německá média obvinila vládu, že ministerstvo obrany nepřerušilo dodávky německých tanků do Turecka.¹⁴⁷ Ministr obrany Gerhard Stoltenberg sice tvrdil, že o dodávkách nevěděl a propustil svého poradce Wolfganga Ruppelta, to ale politický tlak na jeho resignaci ještě posílilo a pár dní poté resignoval dobrovolně také.¹⁴⁸ Jednalo se o první resignaci ministra kvůli skandálu spojeného s exporty zbraní v historii SRN.

V parlamentních debatách v průběhu roku 1992 se pak jasně projevil postoje hlavních politických stran. Strana demokratického socialismu (PDS, bývalá komunistická SED) trvala na uvalení zbrojního embarga, zatímco sociální demokraté požadovaly transformaci vojenské pomoci Turecku na pomoc ekonomickou a křesťanští

¹⁴⁵ Bundestag, Drucksache 13/5966, cit. str. 24-25.; Deutsche Kriegsschiffe im Einsatz. *Monitor*, Nr. 503, 19. 7. 2003, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Indonesien/monitor.html>, dostupné k 4. 5. 2014.

¹⁴⁶ Op. cit. Nassauer, Otfried. An Army Surplus-The NVA's Heritage...

¹⁴⁷ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 127.

¹⁴⁸ Kinzer, Stephen. Turks Got Tanks, and German Minister Must Quit. *The New York Times*, 1. April 1992, [online] <http://www.nytimes.com/1992/04/01/world/turks-got-tanks-and-german-minister-must-quit.html>, dostupné k 2. 5. 2014.

demokraté podporovali zachování programu vojenské pomoci s požadavkem, že Turecko bude dodržovat smluvní podmínky.¹⁴⁹ Vojenská pomoc pak byla v tichosti obnovena v polovině roku 1992.¹⁵⁰ Díky interpelaci poslanců (*Bündnis90/Die Grünen*) z roku 1996 víme, že tyto dodávky v rámci vojenské pomoci nemají smluvně omezené formy nasazení, ale obsahují pouze klauzuli o použití podle článku 5 Washingtonské smlouvy o NATO (tedy v rámci koaliční obrany).¹⁵¹

Zelení na tento vývoj reagovali předložením resoluce, v březnu 1994, volající po ústavním zákazu zbrojních exportů.¹⁵² Nicméně problémy se znovu objevily ten samý rok, kdy v dubnu Německo podezíralo tureckou armádu, že jimi dodané východoněmecké obrněné transportéry byly použity v proti kurdských operacích na jihovýchodě Turecka. Vojenská pomoc byla obnovena až po tureckých zárukách, že šlo o transportéry z ruských nikoliv německých dodávek. Podobně v březnu 1995, když turecká armáda překročila v rámci vojenských operací proti PKK (Kurdská strana pracujících) hranici s Irákem, byly zbrojní obchody s Německem zmrazeny. Až v září toho roku pak Německo vojenskou pomoc ve výši 110 milionů dolarů odmrazilo.¹⁵³

Když byl poté program vojenské pomoci v roce 1995 ukončen, někteří komentátoři to označili za obrácení německé politiky exportu zbraní z bezpečnostní a spojenecké logiky na více morálně orientovanou, neboť Německo se postavilo proti tlaku USA, pro které byla PKK teroristická organizace, za ochranu menšinových práv v Turecku, což mělo za následek zpochybňování německé spojenecké solidarity.¹⁵⁴ Nutno podotknout, že ekonomické zisky z celého prodeje/darování výzbroje lidové armády byly vyčísleny na zhruba 1,5 miliardy marek, tedy vlastně stejně jako náklady na zničení techniky v rámci splnění závazků plynoucích ze smlouvy CFR.¹⁵⁵

Uvnitř vládní koalice CDU/CSU a FDP nevládla v tomto období ohledně politiky exportu zbraní kompletní shoda. V březnu roku 1994 vyvolal uvnitř koalice diskuzi Karl Lamers, stranický odborník CDU na zahraniční politiku, se svým návrhem

¹⁴⁹ Bundestag, Drucksachen, 12/2495, 12/3216, 12/3434.

¹⁵⁰ Weapons Transfers and violations of the laws of war in Turkey. *Human Rights Watch*, 1995, [online] <http://www.hrw.org/reports/1995/Turkey.htm>, dostupné k 2. 5. 2014.

¹⁵¹ Bundestag, Drucksache 13/5966, cit. str. 24.

¹⁵² Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 124.

¹⁵³ Op. cit. Weapons Transfers and violations of the laws...

¹⁵⁴ Op. cit. Kinzer, Stephen. *Turks Got Tanks...*; Kramer, Heinz. *Motive und Interessen deutscher Türkeipolitik*. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Hellmann, Schmidt, Wolf (eds.), VS-Verlag, 2007, str. 482-493, cit. str. 486.

¹⁵⁵ Op. cit. Nassauer, Otfried. *An Army Surplus-The NVA's Heritage...*

aktualizovat politické zásady pro export zbraní z roku 1982 tak, aby více odpovídaly liberálnějším pravidlům v jiných evropských zemích, neboť prý ztěžují německým výrobcům spolupráci na společných projektech s dalšími evropskými společnostmi. Ministři zahraničí Kinkel a hospodářství Rexrodt, oba FDP, se vyslovili proti takové úpravě, ale Německo mělo podle nich pokračovat v přípravě společné regulace zboží dvojího užití v rámci EU (podrobněji kapitola 3. 3. a rozhodnutí BSR v květnu [sic] 1994).¹⁵⁶

Na závěr se ještě hodí zmínit tři případy týkající se německých exportů a postoje vlády. Prvním je účast kancléře Kohla a ministra obrany Rühle při přesvědčování Švédska při nákupu německých tanků v polovině 90. let. Na druhou stranu víme, že v roce 1996 Kohl zablokoval prodej německých Leopardů vyřazených z nizozemské armády do Botswany.¹⁵⁷ Třetím případem je kontroverzní prodej ponorek Tchaj-wanu, za který loboval tehdejší ministerský předseda Dolního Saska Gerhard Schröder, ale který odmítal ministr zahraničí Kinkel (FDP) a který BSR v roce 1993 a znovu v roce 1995 zamítla.¹⁵⁸ Toto tchajwanské odmítnutí je zajímavé zejména v souvislosti Kohlovy cesty do Číny v roce 1994. Těžko hodnotit, jestli šlo o relativní převážení ekonomického zájmu na obchodu s Čínou nad podporou exportu zbraní na Tchaj-wan.

3. 3. Institucionální a legislativní analýza kontroly exportu zbraní: Bezprecedentní zpřísnění poté uvolnění

Nutnost legislativní reformy v oblasti kontroly exportu zbraní se v plném rozsahu ukazuje právě na konci 80. let, kdy bylo proti německým firmám vedeno několik vyšetřování, neboť mělo docházet k obcházení německé exportní regulace. Toto obcházení mělo spočívat v dodávkách zejména technologie pro produkci chemických zbraní do Libye a Iráku (viz úvod této kapitoly). Přestože některé případy skončily až u soudu, následovaly mírné tresty s odůvodněním, že okolnosti jednání pachatelů (neochota státu vynucovat kontrolu) v době spáchání činu pro ně učinili nezákonné

¹⁵⁶ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 125.

¹⁵⁷ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 162, 184.

¹⁵⁸ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 125.; Taiwan Submarine Import and Export Behavior. *NTI.org*, July 22, 2013, [online]

jednání přitažlivější (viz kapitola 2. 5.). První reakcí vlády proto byla v roce 1990 změna AWG, která přesunovala nutnost dokazování (ne)oprávněnosti odmítnutí žádosti o exportní licenci ze strany vlády na dané exportující firmy.¹⁵⁹

Další rychlou změnou byla úprava legislativy v oblasti chemických zbraní. Nejprve v únoru 1989 došlo k zavedení licenční povinnosti u továren vhodných k produkci biologických látek a zpřísnění požadavků při exportu chemických továren (viz případ firmy Karl Kolb a Irák). Do února 1990 pak Německo regulovalo obchod se všemi látkami vhodnými pro produkci chemických zbraní dle tzv. Australské skupiny (*Australia Group*) a v srpnu 1990 zavedla SRN exportní licence pro účast německých občanů na raketových projektech v cizích zemích (opět Irák a rakety Scud).¹⁶⁰

Třetí velkou změnou v roce 1990 byla zavedena tzv. *catch-all* klauzule, která určovala, že firmy musí žádat o licence i na zboží, které není zapsáno na seznamu regulovaného zboží dle AWV ale o kterém firmy vědí, že bude použito jako součást vojenské techniky nebo továrny v zemích na seznamu zemí K (více dále). Čtvrtou změnou bylo zavedení tzv. Principů pro ověřování důvěryhodnosti exportéra z roku 1991 (*Grundsätze der Bundesregierung zur Prüfung der Zuverlässigkeit von Exporteuren von Kriegswaffen und rüstungsrelevanten Gütern*),¹⁶¹ které efektivně spojovaly jednotlivé licence s místem určení dodávky na základě důvěryhodnosti exportéra. Tímto je zaveden také institut tzv. zodpovědného za export (*Ausfuhrverantwortlicher*) v rámci firmy, která následně obdrží certifikát důvěryhodnosti u BAFA. Pátou významnou změnou bylo zavedení těžších trestů za porušování AWG a *KrWaffKontrG* v rámci jejich novelizací z let 1990 a 1992, které změnily část trestů za porušování těchto zákonů z přestupků na kriminální činy.¹⁶² Např. u porušení zákona v oblasti nukleárních, biologických a chemických zbraní byla horní hranice trestu zvýšena až na 15 let vězení, zatímco minimální sazba byla určena na dva roky.¹⁶³

<http://www.nti.org/analysis/articles/taiwan-submarine-import-and-export-behavior/>, dostupné k 6. 5. 2014.

¹⁵⁹ Op. cit. Brzoska, M. Behind the German export scandals..., cit. str. 33; Müller, H. *et al.* *From Black Sheep to White Angel? The New German Export Control Policy*, PRIF report no. 32, Peace Research Institute Frankfurt, Jan. 1994, cit. str. 1–5.

¹⁶⁰ Op. cit. White House Reports on Sanctions, Arms Exports to Iraq..., poznámka 70.

¹⁶¹ Rozhodnutí vlády z 29. listopadu 1990 (BAnz. S. 6406), dnes platí aktualizovaná verze z 10.08.2001, která se promítla v paragrafu 8 (2) AWG.

¹⁶² Op. cit. Müller, H. *et al.*, *From Black Sheep to White Angel?* cit. str. 31–34.

¹⁶³ Op. cit. White House Reports on Sanctions, Arms Exports to Iraq..., poznámka 70.

Kromě úprav regulatorního charakteru byla také posílena vyšetřovací schopnost systému kontroly exportu. V únoru 1992 byly upraveny pravomoci Celního kriminálního institutu (Zollkriminalinstitut, ZKI, od června 1992 nově Celní kriminální úřad – Zollkriminalamt, ZKA), který měl pomáhat při odhalování podezřelých exportních aktivit. V únoru 1992 také vláda prosadila pro ZKI možnost používání odposlouchávacích prostředků i proti odporu SPD v *Bundesratu*.¹⁶⁴ I zde došlo k silnému rozšíření personálu ze 94 v roce 1988 na 300 v roce 1992. Tato legislativa také umožnila ministru hospodářství uvalovat nová omezení na německý zahraniční obchod pouze na základě administrativního aktu a nikoliv plnohodnotným vládním rozhodnutím.¹⁶⁵

Nicméně asi nejvíce viditelnou strukturální změnou bylo vyčlenění Spolkového úřadu pro kontrolu vývozu ze Spolkového ministerstva hospodářství, které obstarávalo exportní kontroly od roku 1955 až do 31. března 1992, kdy vznikla samostatná BAFA jako jediný orgán zodpovědný za kontrolu exportu a konečného uživatele a vydávání licencí.¹⁶⁶ V červnu 1992 pak tento úřad zaměstnávala okolo 300 lidí (60 v roce 1986). Byly také schváleny speciální bonusy nad běžnou platovou úroveň ve státní službě.¹⁶⁷

Z hlediska struktury exportního listu došlo v roce 1990 také k přidání páté sekce AWG, tzv. listu zemí, který ovlivňoval jakou úroveň kontroly podléhal exportu do nich. Nejdůležitější byly seznamy tři: list zemí H, N a C. Nejrestriktivnější byl seznam zemí H, kam bylo v podstatě zakázáno exportovat (všechno zboží vyžadovalo speciální licenci) a který do roku 1992, kdy prošel prvním zkrácením, obsahoval 54 zemí zejména třetího světa včetně 14 zemí, které nepodepsaly Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT) z roku 1968, do kterých měl být zamezen export technologií.¹⁶⁸

V lednu 1992 byl vládou tento seznam zkrácen na pouze 34 zemí, přičemž vypadly země jako Singapur nebo Jižní Korea a zároveň vznikl nový seznam zemí I, který obsahoval země, které sice nepodepsaly NPT, ale nebyly shledány problematickými z hlediska proliferace nukleárních technologií – Šlo např. o Chile, Niger nebo Tanzanii. V souvislosti s harmonizací evropské regulace exportu zbraní (viz

¹⁶⁴ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 165-6.

¹⁶⁵ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 66, 51.

¹⁶⁶ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 174.

¹⁶⁷ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 49.

¹⁶⁸ Op. cit. Anthony, Ian. *Arms Export Regulations...*, cit. str. 75.

dále, EK č 3381/94 z 19.12. 1994) pak byl list zemí H přejmenován na list zemí K¹⁶⁹ a počet zemí byl zkrácen.¹⁷⁰ V roce 1999 již na tomto seznamu bylo zemí bylo pouze 15 zemí (viz poznámka 166 mínus Severní Korea). Na seznamu zemí N, který pokrýval citlivé destinace a na které Německo uplatňovalo *catch-all* klauzuli v rámci nukleárních technologií pak bylo v roce 1997 zemí 10. Třetím restriktivním listem zemí byl list C pokrývající 26 zemí, které byly dříve cílem omezení v režimu COCOM. Tento seznam byl poté v roce 1997 zrušen,¹⁷¹ neboť se tyto země staly členy Wassenarského ujednání.

Přestože se Spolková bezpečnostní rada (BSR) v období vlády kancléře Kohla scházela podle dostupných informací pouze zhruba jednou za rok,¹⁷² došlo i z její strany k úpravě politiky exportu zbraní formou dodatků k politickým zásadám z roku 1982.

Německý průmysl v 1/2 90. let tlačil, aby byly mezinárodní průmyslové projekty soukromé na stejné úrovni kontrolní regulace (tedy žádné) jako mezivládní průmyslové projekty (viz dohoda FR, VB kapitola 2. 3.). V závěrech BSR z května [sic] 1994 a 1996 bylo určeno, že zájem spolku určený min. obrany (např. udržení produkčních kapacit) spočívá i v projektech průmyslové spolupráce, na kterých se partneři z EU, NATO a zemí se stejným statusem jako NATO podílejí na vlastní produkci.¹⁷³

Od vznesení návrhu poslance Lamerse (předchozí kapitola) na úpravu politických zásad z roku 1982 do rozhodnutí BSR, které v podstatě splnilo jeho požadavek, tak uplynuly necelé dva měsíce. V květnu 1996 pak BSR rozhodla, že německé díly a komponenty z projektů průmyslové spolupráce, které jsou součástí vojenské techniky exportované do dalších států EU, NATO a dalších států se stejným statusem, nebudou podléhat německým kontrolním podmínkám, pokud podíl německých součástí na celkové ceně daného produktu nepřesáhne 20 %, nebo pokud export nemíří do jiných zemí (kromě seznamu zemí K a zemí pod embargem) pokud podíl německých součástí nepřesáhne 10 %. Některé druhy součástech ovšem byly z tohoto rozhodnutí vyňaty (jako například technologie raketových nosičů).¹⁷⁴ Vláda si

¹⁶⁹ V roce 1995 obsahoval Afghánistán, Angolu, teritorium bývalé Jugoslávie v hranicích k prosinci 1991, Irák, Írán, Kubu, Libanon, Libyi, Mosambik, Myanmar, Severní Koreu, Somálsko a Sýrii.

¹⁷⁰ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 42.

¹⁷¹ Alžírsko, Indie, Irák, Írán, Izrael, Jordánsko, Libye, Severní Korea, Pákistán a Sýrie. Op. Cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 168.

¹⁷² Op. cit. Glawe, Robert. *Der Bundessicherheitsrat...*, cit. str. 335.

¹⁷³ Op. cit. Brzoska, Michael, Küchle, Hartmut. *Folgen, Auswirkungen und Gestaltungsmöglichkeiten...*, cit. str. 7.

¹⁷⁴ Op. cit. Brzoska, Michael, Küchle, Hartmut. *Folgen, Auswirkungen und Gestaltungsmöglichkeiten...*, cit. str. 8.

přesto ponechala alespoň teoretickou možnost do tohoto procesu zasáhnout, neboť firmy stále podléhaly povinnosti nahlašovat spolkové vládě konečného uživatele a pokud se jednohlasně shodly ministerstvo hospodářství, obrany a zahraničí, mohl být takový export zablokovan (dalším vývojem prošla tato podmínka v rámci *Framework Agreement* v kapitole 4. 3.).¹⁷⁵

Odůvodnění spolkové vlády, proč přistoupila k této reinterpretaci politických zásad z roku 1982, nalezneme opět v odpovědi na interpelaci poslanců za hnutí zelených. Důvody této změny jsou podle ní v nutnosti zabezpečit kooperační potenciál německého obranného průmyslu ohrožený v důsledku strukturálních změn.¹⁷⁶ Je jen náhoda, že tyto změny následovaly pár měsíců poté, co v lednu a únoru 1994 proběhly německým tiskem požadavky německého průmyslu obviňující vládu, že svým trváním na přísnějších podmínkách zabraňuje harmonizaci kontroly zboží dvojího užití na úrovni EU.¹⁷⁷

3. 4. Počátek koordinace kontroly exportu zbraní v rámci EU

Koordinace exportních politik zbraní byla dlouhou dobu zcela mimo agendu evropského integračního projektu. Pro počátek kooperace v oblasti exportu zbraní v rámci ES/EU byl naprosto zásadní vliv změny bezpečnostního prostředí po skončení studené války a přepadení Kuvajtu Saddámem Husajnem, kterého pomáhaly vyzbrojit i země západní Evropy.¹⁷⁸ Přesvědčení, že režim COCOM selhal a potřeba agregovat zájmy evropských států nezávisle na USA pak spoluvytvořili podmínky pro částečnou harmonizaci politiky exportu zbraní na úrovni ES/EU. Na počátku 90. let docházelo k synchronizaci i na této mezinárodní úrovni alespoň ve dvou ohledech. Zaprvé se jednalo o vytvoření evropského režimu pro regulaci exportu zboží dvojího užití. Zadruhé šlo o harmonizaci principů aplikovaných při národním rozhodování o exportu zbraní všeobecně. Důležitým faktem nicméně je, že na rozdíl od zboží dvojího užití, kde role EU při formování režimu kontroly stoupá, je oblast válečných zbraní již od

¹⁷⁵ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 171.

¹⁷⁶ Bundestag, Drucksache 13/5966, cit. str. 22-23.

¹⁷⁷ Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 119.

¹⁷⁸ Op. cit. Petřík, Jaroslav. *Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu...*, cit. str. 55-56.; Op. cit. Reinicke, H. Wolfgang. *European Community Export...*, cit. str. 23.

Římských smluv díky jejich paragrafu 223 (od roku 1993 paragraf 296) v absolutní výlučnosti států, neboť je vyňata z jednotného trhu. Tlaky na změnu, například v souvislosti s vyjednáváním Maastrichtské smlouvy v roce 1992, rezolutně odmítá jak Velká Británie, tak Francie.¹⁷⁹

Formulování kritérií pro export zbraní se poprvé objevilo během jednání ministrů zahraničních věcí ES během let 1991 a 1992, kdy byla dohodnuta první nezávazná kritéria obchodu s konvenční výzbrojí. Jednotlivé strany zde vyjádřily svou podporu nešíření ZHN a současně apelovaly na zvýšení transparency a omezení obchodu s konvenčními zbraněmi. Odvolávaly se na již dosažené závazky jako dodržování sankcí RB OSN a ES (Čína), odhodlání udržet mír a stabilitu v cílovém regionu, respektování lidských práv v cílové zemi, brát v potaz bezpečnostní situaci cílové země ale i národní bezpečnost členských zemí ES a možné nebezpečí dalšího reexportu a chování cílové země v kontextu podpory terorismu. Tato deklarace samozřejmě nebyla závazná, ES pouze apelovalo na harmonizaci exportních politik jednotlivých států.¹⁸⁰

V případě zřízení společné regulace exportu zboží dvojího užití se základní spor vedl o otázku, zda tato pravomoc spadá pod článek 113 (společná obchodní politika) Římských smluv nebo zda spadá mimo rámec ES, ale zároveň pod článek J3 Maastrichtské smlouvy. Hlavní rozdíl spočíval v tom, že regulace podle článku 113 je řízená principem kvalifikované většiny, zatímco společná akce podle článku J3 podléhá principu jednohlasnosti.¹⁸¹ Tomuto rozdělení mezi kompetenční sféry odpovídala i výsledná regulace, která se skládá z nařízení (dle čl. 113) a rozhodnutí (dle čl. J3 o SZBP) EK.

Od prvního návrhu komise předloženého v červnu 1992 uběhly dva roky než bylo nařízení EK č. 3381/94 z 19. prosince 1994 ustavující společný režim kontroly vývozu zboží dvojího užití schváleno. Mezi hlavní body, se kterými komise ve svém návrhu neuspěla, patřilo široké vymezení článku 4, který definoval *catch-all* klauzuli tak, že všechno zboží dvojího užití, které ale nebylo na seznamu regulovaného zboží, podléhá licenci, pokud exportér věděl (nebo byl na tuto skutečnost upozorněn svou vládou), že toto zboží bude využito do konvenčních zbraní či ZHN. Proti této formulaci

¹⁷⁹ Op. cit. Brzoska, Michael. *Rüstungsexportpolitik...*, cit. str. 652.

¹⁸⁰ Op. cit. Petřík, Jaroslav. *Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu...*, cit. str. 60.

¹⁸¹ Op. cit. Hofhansel, Claus. *The Harmonization of EU Export...*, cit. str. 230.

se však postavila většina států EU a i UNICE (Evropská unie konfederací průmyslu a zaměstnavatelů) argumentovala, že by tento článek měl zahrnovat pouze ZHN a jejich doručovací systémy. UNICE mimo jiné kritizovala i článek 5, který umožňoval členským státům striktnější podmínky kontroly, než jsou definované v rámci EU.¹⁸²

Německu se při vyjednávání o zmíněném nařízení EK nepovedlo prosadit své představy. Za prvé usilovala SRN spolu s komisí o to, aby regulace zboží dvojího užití byla provedena pouze na základě článku 113 smlouvy o ES. Zadruhé tlačilo Německo na to, aby nařízení regulovalo také export služeb, tranzitní obchod a transfer nehmotných technologií. Zatřetí také neuspělo se snahou o širší pojetí *catch-all* klauzule, která by zahrnovala i zboží dvojího užití využívané v konvenčních zbraních.¹⁸³ Nejméně v bodě 2 a 3 tak SRN neprosadilo svou přísnější národní regulaci na úroveň EU.

V rozhodnutí EK č. 94/924/SZBP je pak ukotveno zavedení celkem pěti seznamů: zboží dvojího užití, seznam destinací, kam by se nemělo vyvážet, doporučení postupu při tvorbě rozhodnutí o udělení licence, seznam položek, pro které platí omezení i v případě vnitřního trhu EU (jaderný materiál) a seznam položek, které dále vyžadují autorizaci v případě přesunu v rámci EU.¹⁸⁴

Německo se ovšem ocitlo v konfliktu i s komisí, když požadovalo jisté limity na vnitřním trhu, což byl koneckonců její hlavní cíl. Požadovalo totiž, aby v článku 19 byly obsaženy dvě formulace, které znamenaly omezení v tomto směru. Zaprvé se jednalo o dočasnou limitaci svobody se zbožím v příloze 4 (zboží vztahující se k nukleární technologii, šifrovací zařízení nebo raketové technologie) tohoto nařízení, které mělo stále podléhat povolením jednotlivých členských států při vnitroeurovském transferu. Také pokud exportér ví, že zboží, jež transportuje uvnitř EU, míří mimo ni, je členským státům povoleno takové zásilky regulovat.¹⁸⁵

Německá situace je ovšem výjimečná v tom, že vojenský průmysl je téměř celý v soukromých rukou. V praxi to znamená, že sektor je relativně daleko více internacionalizován než je běžné v jiných státech Evropy, tím pádem snadněji využívá oslabení vnitro-evropské regulace obchodu a snadno se tak dokáže vyhnout

¹⁸² Op. cit. Hofhansel, Claus. The Harmonization of EU Export..., cit. str. 237.

¹⁸³ Op. cit. Hofhansel, Claus. The Harmonization of EU Export..., cit. str. 245.

¹⁸⁴ Op. cit. Petřík, Jaroslav. Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu..., cit. str. 59.

¹⁸⁵ Op. cit. Hofhansel, Claus. The Harmonization of EU Export..., cit. str. 240.

restriktivnější domácí regulaci.¹⁸⁶ Přesto, nebo právě proto, ze strany průmyslu zaznívaly hlasy, které obviňovaly spolkovou vládu, že svým trváním na přísnější kontrole zpomaluje harmonizaci kontroly exporty v rámci EU.¹⁸⁷

Konečné znění článku 4 nařízení nakonec bylo kompromisní a regulovalo v rámci *catch-all* klauzule pouze zboží určené na projekty související se ZHN a to pouze pokud exportér byl předem upozorněn svou vládou, že tomu tak je. Německo alespoň docílilo v sekci 2 článku 4 znění, že povinností exportéra je oznámit tuto skutečnost svým vládním autoritám, pokud o takovém konečném použití tohoto zboží ví.¹⁸⁸

Další impulz pro vývoj v této oblasti byly dva rozsudky (případ C-70/94 *Werner* a případ C-83/94 *Leifer*) Evropského soudního dvora z roku 1995, které rozhodly, že regulace rozprostřená mezi prvním a druhým pilířem odporuje zákonům společenství.¹⁸⁹ V případě *Werner* se jednalo zamítnutí licence na vývoz komponentů na modernizaci libyjské továrny na hliník v roce 1991, kterou tato německá firma postavila na začátku 80. let. BAW tvrdila, že dané zboží může být použito v rámci libyjského raketového programu a že má informace od tajných služeb, že takové použití je skutečně plánováno. Proto žádost na základě možného porušení odstavce 7 podsekce 1 AWG odmítla. Ve věci *Leifer* vznikl spor mezi německou firmou, která mezi roky 1984 a 1988 dodala do Iráku továrnu, její součásti a chemikálie bez exportní licence. Mělo tak být porušeno znění AWG, které bylo v roce 1984 novelizováno o regulaci obsahující i zboží chemického charakteru. Rozhodující soud si nebyl jistý, zda má SRN jako členský stát EU pravomoc aplikovat licenční řízení v souvislosti se zahraničním obchodem s nečlenskými státy a ukládat v tomto ohledu trestní sankce. Z rozhodnutí Evropského soudního dvora je pak jasné, že obecně členské státy pravomoci v oblasti vnější obchodní politiky nemají mimo případy, kdy jim společenství takovou pravomoc ponechá.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Op. cit. Holm, Kyrre. *Europeanising Export Controls...*, cit. str. 225.

¹⁸⁷ Op. cit. Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security...*, cit. str. 119.

¹⁸⁸ Op. cit. Hofhansel, Claus. *The Harmonization of EU Export...*, cit. str. 241.

¹⁸⁹ Wetter, Anna. *Enforcing European Union Law on Exports of dual-use Goods*. SIPRI Research Report 24, Oxford University Press, 2009, cit. str. 48.

¹⁹⁰ Rozsudek Soudního dvora ze dne 17. října 1995 (ECLI:EU:C:1995:151). Opinion of Advocate General Mr. Jacobs – Cases C-70/94 and C-83/94.

4. Politika exportu zbraní za vlády kancléře Schrödera v letech 1998-2005

Nová rudo-zelená vláda, která vzešla z voleb na podzim 1998 se snažila razit image nové generace, která již není osobně zasažená druhou světovou válkou. Zároveň se logicky snažila vymezit vůči před tím vládnoucí černo-žluté koalici. To se samozřejmě dotklo i politiky exportu zbraní, která měla být podle koaliční smlouvy zejména při exportech zbraní mimo země NATO a EU prováděna restriktivně. Stav lidských práv v zemi objednavatele pak měl být brán jako další kritérium při rozhodování. Koalice se také shodla, že Spolková bezpečnostní rada bude opět fungovat jako orgán pro koordinaci bezpečnostní politiky a že o exportu zbraní bude vláda každoročně předkládat *Bundestagu* zprávu.¹⁹¹

Nová vláda bylo ovšem skoro okamžitě vystavena sporům právě v oblasti politiky exportu zbraní, neboť se nemohla shodnout na možné dodávce německých tanků do Turecka, které se tak, podobně jako v 90. letech, dostalo do popředí německého zájmu. Na vnější tlaky, na které musela německá politika exportu reagovat se podíváme v následující kapitole 4. 1. Kapitola o evropském rozměru politiky exportu zbraní (4. 2.) je zařazena hned za ní, neboť analyzuje Kodex chování EU pro vývoz zbraní z roku 1998, zatímco vnitřním rozporům vlády o její politiku exportu zbraní včetně rozboru nových politických zásad z roku 2000 bude pojednáno v kapitole 4. 2. Přestože samotný Kodex chování EU by chronologicky měl patřit do období kancléře Kohla, neboť byl přijat na setkání Rady EU v polovině roku 1998, zařazují ho do období Schröderovy vlády, neboť vliv tohoto Kodexu na nové politické zásady je zjevný a z hlediska analýzy politiky exportu zbraní dává smysl je vzájemně porovnat v rámci jednoho období. Následující kapitola 4. 3. poté analyzuje hlavní změny v politice exportu zbraní na úrovni legislativní a institucionální.

Z hlediska charakteristiky zkoumaného období a vymezeného analytického rámce je nutno předznamenat, že období kancléře Schrödera již není tak dramaticky ovlivněno změnami souvisejícími s přelomovým rokem 1989 i tomu předcházejícími exportními skandály. Někteří autoři ale upozorňují na nebezpečí rostoucích zbrojních exportů v souvislosti se zásadní reformou *Bundeswehru*, kterou vláda po roce 2000

prováděla a která by mohla znamenat zvýšení množství vyřazené techniky pro možný export.¹⁹² V obecné rovině rozvířila dění na mezinárodní scéně také aféra s neúspěchem hledání ZHN po druhé válce v zálivu a přijetí rezoluce 1540 RB OSN v dubnu 2004, která požaduje efektivní exportní kontroly proti šíření ZHN. Také v rámci EU došlo k vytvoření zprávy *A Secure Europe in a Better World*, která zdůrazňovala důležitost exportních kontrol při boji s proliferací ZHN.¹⁹³

Nejvíce však do popředí vystupují postoje koaličních stran, které se obě před vládním angažmá profilovaly proti zbrojním exportům. Zatížené koaliční vztahy ovšem začaly skoro okamžitě produkovat vnitro-koaliční rozepře. To si vyžádalo změnu posledních politických zásad pro export zbraní z roku 1982.

4. 1. Vnější tlaky na bezpečnostní politiku a průmyslová spolupráce

K hlavním tlakům, kterým byla rudo-zelená spolková vláda vystavena prakticky několik měsíců po svém vzniku patří zejména kampaň NATO v Kosovu (březen-červen 1999), vyjednávání nového strategického konceptu NATO, budování evropských kapabilit pro zahraniční nasazení, nebo diskuze o rozšířené roli, výzbroji a výdajích *Bundeswehru*.¹⁹⁴

Podobné transformační události, jaké byly charakteristické pro mezinárodní vlivy působící na politiku exportu zbraní v období kancléře Kohla po roce 1989, ovšem v období kancléře Schrödera typické nejsou. Režim ukotvený v podobě Wassenarského ujednání (WA) byl kompromisním výsledkem bez výhledu dalších drastických změn. Jedinou významnější změnou v tomto směru byla úprava zakládajícího dokumentu WA na plenárním zasedání prosinci 2001, který byl doplněn o odstavec deklarující pokračování snahy zabránit zisku konvenčních zbraní nebo zboží dvojího užití a

¹⁹¹ Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen, Kapitola XI, oddíl 9.

¹⁹² Brzoska, Michael, Moltmann, Bernhard. Deutsche Rüstungsexportpolitik: Mehr Waffen und mehr Transparenz. *Friedensgutachten* 2001, Berlin, 2001, cit. str. 309.

¹⁹³ Suzuki, Kazuto. Between Trade and Security: EU's Export Control Regime and Its Global Role. Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference, May 17-May 19, 2007, cit. str. 9,10.

¹⁹⁴ Gießmann, J., Hans. Gute Waffen, schlechte Waffen? Streit um Rüstungsexporte. In: *Friedensgutachten* 2000, Berlin, 2000, str. 158-167, cit. str. 158.

technologií teroristickými skupinami, organizacemi i jednotlivci.¹⁹⁵ Snahu USA o zpřísnění konzultačního mechanismu ostatní smluvní strany odmítly.¹⁹⁶

Spolupráce v oblasti politiky exportu zbraní se proto obrátila na evropskou úroveň. Kromě samotné regulace v rámci EU, o které bude pojednávat jedna z následujících kapitol, se politiky exportu zbraní týká i projekt zbrojní spolupráce v rámci tzv. *Framework Agreement* (Concerning Measures to facilitate the Restructuring and Operation of the European Industry), která je důležitá proto, že zasahuje i do harmonizace exportních zbrojních politik. Tato mezistátní smlouva účinná od dubna 2001 stojí mimo legislativní rámec EU a sdružuje hlavní zbrojařské země Evropy (Spojené království, Francii, SRN, Itálii, Španělsko, Švédsko).

Cílem této spolupráce je usnadnit přesun zbrojního zboží a technologií v rámci teritoria smluvních stran a definování jednotné exportní procedury pro společné zbrojní projekty. Těm je udělována tzv. *Global Project License* (GPL), která zjednodušuje export do třetích zemí.¹⁹⁷ Smluvní strany se v rámci „bílého listu“ dohodnou, do jakých zemí je export povolen. Přičemž jakmile je země jednohlasně na tento list zařazena, je velice těžké ji z něho vyřadit (opět jednohlasně). Vzít v potaz by smluvní strany měly např. plnění mezinárodních závazků možného recipienta včetně kritérií zakotvených v Kodexu chování EU při vývozu zbraní (*EU code of conduct on arms exports*, více v následující kapitole) a obranné zájmy smluvních stran na udržení silného a kompetitivního obranného průmyslu.

Důvodem k vyloučení země z tohoto „bílého listu“ je pak drastická změna její vnitřní situace jako občanská válka, značné zhoršení situace v oblasti lidských práv nebo pokud se tento stát stal hrozbou pro regionální nebo mezinárodní bezpečnost. Pokud smluvní stát zažádá o vyškrtnutí země ze seznamu, následuje tříměsíční konzultace, na konci které je daný stát ze seznamu vyškrtnut, pokud nedošlo ke shodě na jeho setrvání na něm.¹⁹⁸ Holm tak upozorňuje, že *Framework Agreement* v podstatě institucionalizuje kompetitivní výhodu pro země méně regulující svůj zbrojní export a

¹⁹⁵ Goldblat, Josef. *Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements*. SAGE, 2002, cit. str. 246.

¹⁹⁶ Op. cit. Jaffer, Jamil. *Strengthening the Wassenaar Export...*, cit. str. 520.

¹⁹⁷ Op. cit. Aubin, Yann, Idiart, Arnaud (eds). *Export Control Law and Regulations Handbook...*, cit. str. 113.

¹⁹⁸ Framework Agreement between The French Republic, The Federal Republic of Germany, The Italian Republic, The Kingdom of Spain, The Kingdom of Sweden and The United Kingdom of Great Britain

v konečném důsledku nutí i ostatní země přistoupit na tento standard mezi smluvními stranami.¹⁹⁹ Nabízí se otázka, zda se nejedná o značně hraniční případ, kdy se SRN vzdává aplikace vývozních podmínek dle *KrWaffKontrG*.

4. 2. Koordinace kontroly exportu zbraní v rámci EU: Kodex chování EU pro vývoz zbraní (1998) a nařízení Rady (ES) č. 1334/2000

Hlavním přelomem v oblasti politiky exportu zbraní bylo na evropské úrovni přijetí Kodexu chování EU pro vývoz zbraní na setkání Rady EU v Cardiffu v polovině roku 1998, který na základě iniciativy Francie a Spojeného království formou politického prohlášení v rámci SZBP EU obsahuje osm kritérií, které by se při rozhodování o exportu zbraní měly všechny země EU brát v potaz. Je paradoxní, že tento posun přišel z iniciativy Spojeného království a Francie, neboť SRN dlouhou dobu po vytvoření takového dokumentu volala.²⁰⁰

Kodex navazuje na principy již jednou odsouhlasené na setkáních ministrů zahraničních věcí ES během let 1991 a 1992, které se ovšem v průběhu 90. let ukázaly jako příliš nejasně formulované a vedly k rozdílné interpretaci v zemích EU. Kodex navíc přidává povinnost podávat pravidelné roční zprávy o exportech zbraní Evropskému parlamentu a upřesňuje konzultační procedury. V roce 1994 SRN odmítla licenci na vývoz ponorek na Tchaj-wan, ale Francie dodala stíhačky *Mirage* a námořní fregaty. Na druhou stranu SRN a VB dodaly Indonésii, na kterou uplatňovalo embargo Portugalsko a částečně Švédsko, bojové lodě a stíhačky.²⁰¹

Osm hlavních kritérií Kodexu chování EU pro vývoz zbraní lze charakterizovat takto:

- 1) Respekt vůči mezinárodním závazkům států EU (sankce a vojenské embargo uvalená OSN, EU nebo OBSE, závazky vyplývající pro členské státy ze mezinárodních smluv regulujících atomové (NPT), biologické a chemické

and Northern Ireland Concerning Measures to Facilitate the Restructuring and Operation of the European Defence Industry. 27. July 2000, Cit. odstavec 2 článku 13.

¹⁹⁹ Op. cit. Holm, Kyrre. Europeanising Export Controls..., cit. str. 218.

²⁰⁰ Op. cit. Holm, Kyrre. Europeanising Export Controls..., cit. str. 224.

²⁰¹ Op. cit. Davis, Ian. The Regulation of Arms and Dual-use Exports..., cit. str. 98.

(BTWC²⁰², Australská skupina - AG), raketové (MTCR)²⁰³ zbraně a jejich technologie, a Wassenarského ujednání).

- 2) Dodržování lidských práv v cílové zemi (např. jasné riziko potlačování vlastního obyvatelstva, mučení, svévolné popravky, mizení a účelové zadržování osob).
- 3) Vnitropolitická a bezpečnostní situace v cílové zemi (nezhoršovat již existující napětí a konflikty).
- 4) Zachování míru, bezpečnostní a stability v regionu (útok na jinou zemi, územní nároky a hrozba jejich prosazování silou).
- 5) Národní bezpečnost členských zemí EU a jejich spojenců (dopad na obranné a bezpečnostní zájmy, přičemž tento faktor nemůže ovlivnit kritérium dodržování lidských práv a regionální stability a bezpečnosti, nebezpečí zneužití exportovaného zboží proti vlastním nebo spojeneckým ozbrojeným silám, nebezpečí nechtěného šíření technologie a jejího případného kopírování).
- 6) Chování kupujícího státu s ohledem na mezinárodní společenství, jeho postoj k terorismu, povaha jeho spojenectví a respekt k mezinárodnímu právu (viz bod 1).
- 7) Přítomnost nebezpečí, že výzbroj bude v zemi příjemce přeměrována či znovu vyvezena za nechtěných podmínek (schopnost příjemce uplatnit vývozní kontroly, nebezpečí úniku zboží do rukou nestátních aktérů či teroristických sítí).
- 8) Kompatibilita s ekonomickými a technologickými možnostmi přijímající země, za předpokladu, že země by měly dosáhnout svých legitimních nároků na obranu a bezpečnost s co nejmenšími náklady na lidskou sílu a ekonomické zdroje (brát v potaz relevantní informace Světové banky, MMF, OECD).²⁰⁴

Tento Kodex sice Německo podporovalo, ale rudo-zelená vláda chtěla místo politické deklarace uzavřít právně závaznou pozici. O tom se také ministr zahraničí Jozef Fischer neúspěšně snažil na zasedání ministrů zahraničí v lednu 1999 přesvědčit čtrnáct svých kolegů.²⁰⁵ Nicméně i v rámci tohoto Kodexu se státy politicky zavázaly vést konzultace. Pokud stát A nepovolí export zboží na důvodném základu vztahujícímu

²⁰² Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) a toxických zbraní a jejich zničení, založeno 1983.

²⁰³ Kontrolní režim raketových technologií, založeno 1983.

²⁰⁴ The Council of the European Union. European Union Code of Conduct on Arms Exports. Brussels, 5 June 1998.

²⁰⁵ BT-Drucksache 14/3275.

se k jednomu či vícero bodům Kodexu, musí to oznámit zbylým členům. Pokud stát B rozhoduje o exportní licenci s podobným zbožím během dalších tří let, musí před rozhodnutím vést konzultace se státem A.²⁰⁶ V roce 2001 pak byla tato procedura ještě posílena, když se státy shodly, že tyto konzultace nebudou limitovány na bilaterální úroveň mezi státy B se státem A, ale pouze do té míry pokud to národní ohledy a důvěrnost jednání umožní.²⁰⁷

Nutno podotknout, že tato harmonizace měla z hlediska systému kontroly exportu zbraní v SRN uvolňující výsledky, přinejmenším z pohledu omezení, které Německo zavádělo vůči jiným státům na národní úrovni. Upozorňoval jsem na to již v případě přijetí nařízení EK č 3381/94 z 19.12. 1994, kdy SRN znatelně zkrátila svůj restriktivní seznam zemí K. Na konci roku 1999 již však Německo neuplatňovalo žádné vlastní restriktce mimo rámec dohodnutý v OSN, OBSE a EU.²⁰⁸ Dá se tak polemizovat, zda rokem 1999 nekončí jedno „přísnější“ období, které následovalo po bezprecedentních změnách v systému kontroly exportu zbraní v letech 1989-1993.

V následujících dvou letech po přijetí Kodexu bylo hlavním jablkem sváru vytvoření společného seznamu zbraní, které budou jednoznačně považovány za materiál podléhající omezením Kodexu tak, aby byla zajištěna jeho funkčnost. Podobně bylo nutné vyřešit rozprostřenost regulace EU mezi dvěma pilíři, jak bylo popsáno v jedné z minulých kapitol. Řešením bylo nařízení Rady (ES) č. 1334/2000, kterým se v podobě seznamu zboží (příloha 1) provádí mezinárodně dohodnuté kontroly dvojího užití, zahrnující Wassenaarské ujednání, Režim kontroly raketových technologií, Skupinu jaderných dodavatelů, Australskou skupinu a Úmluvu o zákazu chemických zbraní. Tento seznam také každoročně prochází aktualizacemi v rámci jednání skupiny COAR²⁰⁹ (pracovní skupina Rady pro kontrolu vývozu konvenčních zbraní).²¹⁰

Pokud bychom výslednou podobu nařízení z roku 2000 srovnaly s nařízením z roku 1994, uvidíme, že na rozdíl od předešlé regulace z roku 1994 již nařízení z roku 2000 bylo ukotveno pouze ve Společné obchodní politice EU a tedy se na ní vztahuje

²⁰⁶ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 102.

²⁰⁷ Dembinski, Matthias, Schumacher, Barbara. *Wie Europa dem Rüstungsexport Schranken setzt: Von der Zusammenarbeit europäischer Regierungen zum europäischen Regieren*. HSFK-Report 9/2005, cit. str. 22.

²⁰⁸ Op. cit. Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports...*, cit. str. 168.

²⁰⁹ Skupina původně vytvořená Radou EU v roce 1991 s mandátem srovnávat národní politiky exportu zbraní a identifikovat možné pole působnosti EU.

²¹⁰ Op. cit. Petřík, Jaroslav. *Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu...*, cit. str. 62-3.

rozhodování kvalifikovanou většinou. V praxi se ovšem zpravidla stále rozhoduje konsenzuálně. Toto nařízení také již reguluje i transfer nehmotného zboží a technologií. Na druhou stranu uplatňování klauzule *catch-all* je ponecháno členským státům, cílová destinace takového zboží musí ale být země na seznamu zbrojních embarg dle OSN nebo OBSE (článek 5 nařízení ale také umožňuje členským státům přidávat země na seznam, na který je možno *catch-all* klauzuli použít).²¹¹

Dá se tak konstatovat, že výsledná podoba nařízení z roku 2000 již více odpovídá zájmům SRN, nicméně stále nedošlo k všeobecné aplikaci *catch-all* i na zboží dvojího užití v rámci konvenčních zbraní. To Německo muselo stále aplikovat nad rámec tohoto nařízení v rámci paragrafu 5c AWV (pro země na seznamu K). Seznam zemí K však již v této době neobsahoval žádné země, které by nebyly na seznamu embargovaných zemí dle OSN, OBSE nebo EU, německá regulace tak pouze přidává regulaci některého zboží dvojího užití, a to dle článku 5 tohoto nařízení, které povoluje členským státům zakázat nebo uvalit licenční potřebu na zboží nad rámec zboží regulovaného nařízením na základě veřejné bezpečnosti nebo na základě uvážení lidských práv. Protože výčet takového zboží dvojího užití je nad rámec i účely této práce, odkáží pouze na příslušný zdroj.²¹²

Německo také na základě článku 21 tohoto nařízení, které umožňuje členským státům omezit volný obchod uvnitř EU se zbožím dvojího užití v nad rámec zboží uvedeného v příloze 4 nařízení, reguluje „celou řadu položek uvedených v příloze I [*Ausfuhrlistu* dle AWV, tedy zboží související s válečnými zbraněmi]“ a také na německém vnitrostátním seznamu položek dle AWV (rozsah čísel 900 - necharakterizovatelná směs zboží dvojího užití).²¹³

Harmonizace politiky exportu zbraní na úrovni EU tak pro SRN znamenala zmírnění exportního režimu uplatňovaného jednostranně vůči zemím mimo mezinárodní embarga OSN, EU, OBSE. Na druhou stranu si SRN ponechala na evropské úrovni pravomoci uplatňovat přísnější regulace (*catch-all* a zboží dvojího užití pro konvenční zbraně) v rámci těchto mezinárodních odsouhlasených embarg. Ilustrativní je v tomto případě vývoj seznamu zemí H, později K, který byl v průběhu času „harmonizován“

²¹¹ Op. cit. Suzuki, Kazuto. *Between Trade and Security...*, cit. str. 5, 6.

²¹² Nařízení Rady (ES) č. 1334/2000, naposledy pozměněné nařízením č. 1504/2004: Informace o opatřeních přijatých členskými státy v souladu s články 5, 6, 13 a 21, 2005/C 270/08 z 29. 10. 2005.

²¹³ Op. cit. Nařízení Rady (ES) č. 1334/2000,...

v rámci EU, až nakonec dopadl jako prostředek pro aplikaci přísnějších regulací v rámci mezinárodně odsouhlasených embarg.

Před tím, než se v rámci další kapitoly podíváme na hlavní změnu politiky exportu zbraní v období kancléře Schrödera – politické zásady z roku 2000 – hodí se ještě sumarizovat a připomenout hlavní principy při exportu zbraní dalších mezinárodních dokumentů.

Tabulka 5: Srovnání principů pro vývoz zbraní z ES/EU: Od setkání ministrů zahraničí po *Framework Agreement* (mimo rámec EU)

Dokument:	Řídící principy:
<u>Principy dohodnuté na setkáních ministrů zahraničních věcí ES během let 1991 a 1992</u>	1) dodržování sankcí RB OSN a ES 2) odhodlání udržet mír a stabilitu v cílovém regionu 3) respektování lidských práv v cílové zemi 4) brát v potaz bezpečnostní situaci cílové země ale i národní bezpečnost členských zemí ES 5) možné nebezpečí dalšího reexportu a chování cílové země v kontextu podpory terorismu
<u>Kodex chování EU pro vývoz zbraní (1998)</u>	1) respekt vůči mezinárodním závazkům států EU (sankce a vojenské embargo uvalená OSN, EU nebo OBSE) 2) jasné riziko nedodržování lidských práv v cílové zemi 3) vnitropolitická a bezpečnostní situace v cílové zemi 4) zachování míru, bezpečnostní a stability v regionu 5) národní bezpečnost členských zemí EU a jejich spojenců (tento faktor nemůže ovlivnit kritérium dodržování lidských práv a regionální stability a bezpečnosti) 6) chování kupujícího státu s ohledem na mezinárodní společenství, jeho postoj k terorismu, povaha jeho společenství a respekt k mezinárodnímu právu (viz bod 1) 7) přítomnost nebezpečí, že výzbroj bude v zemi příjemce přeměrována či znovu vyvezena za nechtěných podmínek 8) kompatibilita s ekonomickými a technologickými možnostmi přijímající země, za předpokladu, že země by měly dosáhnout svých legitimních nároků na obranu a bezpečnost s co nejmenšími náklady na lidskou sílu a ekonomické zdroje
<u>Framework Agreement (2000)</u>	1) <i>drastická</i> změna její vnitřní situace jako občanská válka 2) <i>značné</i> zhoršení situace v oblasti lidských práv 3) pokud se tento stát stal hrozbou pro regionální nebo mezinárodní bezpečnost

4. 3. Koncepce bezpečnostní politiky a exporty zbraní: Nové politické zásady (2000) a boj o zbrojní exporty v rámci koalice

Obě vládní strany vstupovaly do vlády se slibem restriktivní politiky exportu zbraní (viz koaliční smlouva úvod této kapitoly). Pokud odhlédneme od osobní angažovanosti tehdy zemského předsedy vlády Schrödera při možném prodeji ponorek na Tchaj-wan, nic nenasvědčovalo, že by právě politika exportu zbraní měla být jedním z hlavních polí vnitro koaličního boje. Na druhou stranu je za touto skutečností nutno vidět snahu o koordinování rozdílných představ o bezpečnostní politice obou vládních stran (SPD a Zelení), která se přenesla právě na půdu BSR, tak jak to i předpokládala jejich koaliční smlouva z roku 1998. Ta, v reakci na pasivitu BSR během vlád kancléře Kohla, cílila na opětovné zaktivizování BSR jako zastřešujícího orgánu koordinujícího bezpečnostní politiku.²¹⁴

Koalice se nejprve v květnu 1999 dohodla na mírné úpravě politických zásad z roku 1982 v intencích předestřených v koaliční smlouvě – Kodex chování EU pro vývoz zbraní se stal jejich paralelní součástí, odkaz na již neexistující list zemí C byl smazán a vláda přidala závazek poskytovat *Bundestagu* každoroční zprávu o exportu zbraní.²¹⁵ Na podzim téhož roku však koaliční rozepře vypukly naplno, když vláda jednala o dodávce testovacího tanku Leopard Turecku. Za tvrdým postojem menší koaliční strany vůči kancléř Schröderovi v této otázce je nutno vidět znejistělý postoj Zelených v důsledku německé účasti na Kosovské kampani NATO, která pro část z nich znamenala překročení hranice únosnosti a byli proto rozhodnutí nechat vládu kvůli této dodávce tanků (čti otázce lidských práv v politice exportu zbraní) i padnout. Až na poslední chvíli se povedlo dosáhnout kompromisu – testovací tank byl do Turecka odeslán na čas, ale rozhodnutí o konečné dodávce bylo odloženo²¹⁶ a měly být vypracovány nové politické zásady pro export zbraní.²¹⁷

Během následujících tří měsíců vypracovalo vedení koaličních stran v naprosté tajnosti nové Politické zásady pro export zbraní a jiného zbrojního zboží zveřejněné 19.

²¹⁴ Gareis, B., Sven. Die Organisation deutscher Sicherheitspolitik: Akteure, Kompetenzen, Verfahren und Perspektiven. In: *Deutsche Sicherheitspolitik*. Stephen Böckenförde, Sven B. Gareis (eds.), str. 79-96, cit. str. 86.

²¹⁵ Op. cit. Davis, Ian. The Regulation of Arms and Dual-use Exports..., cit. str. 171.

²¹⁶ Op. cit. Gießmann, J., Hans. Gute Waffen, schlechte Waffen..., cit. str. 158.

²¹⁷ Nassauer, Otfried. Rüstungsexport restriktiv? *Artikel für Friedensforum 2/2000*, [online] <http://www.bits.de/public/articles/friedensforum/ff0200.htm>, dostupné k 8. 5. 2014.

ledna 2000.²¹⁸ Ty nejprve vyjmenovávají pět základních principů pro rozhodování o exportu na základě:

- 1) *KrWaffKontrG*, AWG (viz tabulka 3), Kodexu chování EU pro vývoz zbraní (viz tabulka 5), který je integrální součástí těchto zásad, a principů pro export konvenčních zbraní odsouhlasených OBSE (v kapitole 3.1.).
- 2) Dodržování lidských práv v cílové zemi a konečné užití.
- 3) Nepovolení vývozu zbraní pokud existuje opodstatněný důvod předpokládat, že budou použity pro vnitřní represe nebo systematické porušování lidských práv.
- 4) Zahrnutí hodnocení EU, Rady Evropy, OSN, OBSE a lidskoprávních organizací do rozhodovacího procesu.
- 5) Konečné užití válečných zbraní i jiného zbrojního zboží musí rozhodně být známo.²¹⁹

Zajímavé je, že přestože tyto zásady stále rozlišují mezi zeměmi NATO, jim ekvivalentními zeměmi (Austrálie, Japonsko, Nový Zéland, Švýcarsko), státy EU a jinými státy, těchto pět principů, včetně dodržování lidských práv, by mělo být aplikováno na všechny stejně (bod 3). Je také zřejmé, že ve své formulaci jdou v tomto ohledu politické zásady nad úroveň Kodexu chování EU, neboť hovoří i „opodstatněném důvodu podezřívát,“ že zboží bude užito při vnitřní represí a porušování lidských práv, zatímco Kodex mluví o „jasném riziku.“ Za tento důraz ve formulaci významu lidských práv v politických směrnících je zodpovědný zejména předseda Zelených Josef Fischer.²²⁰ Ještě v jednom aspektu jdou ovšem německé zásady o krok dál než Kodex EU a to v tom, že vyžadují vzít při rozhodování v úvahu i postoje daných zemí vzhledem k registru zbraní Organizace společnosti národů.²²¹

Dalším směrem, ve kterém se zásady z roku 2000 snaží formovat systém kontroly, je oblast mezinárodních zbrojních projektů a německých dílů a součástí. Zásady sice potvrzují německý zájem na zbrojních projektech v rámci NATO i EU (část II., bod 2) ale při všech nových dohodách se bude spolková vláda snažit o uplatnění konzultačních procedur – tedy v kontrastu s dohodami uzavřenými s Francií a VB. U

²¹⁸ Policy Principles of the Government of the Federal Republic of Germany for the Export of War Weapons and Other Military Equipment, Berlin, 19 January 2000.

²¹⁹ Op. cit. Policy Principles of the Government of the Federal..., str. 3.

²²⁰ Pfeil, Florian. Bleibt alles anders? Kontinuität und Wandel rot-grüner Menschenrechtspolitik. In: *Deutschland im Abseits? Rot-grüne Außenpolitik 1998-2003*. Hanns Maull, Sebastian Harnisch, a Constantin Grund (eds.). Baden-Baden 2003, str. 177-192, cit. str. 183.

²²¹ Op. cit. Davis, Ian. The Regulation of Arms and Dual-use Exports..., cit. str. 172.

dílů a součástech do válečných zbraní a jiného zboží vojenské povahy je v těchto zásadách požadován certifikát konečného uživatele společně s právem zakázat reexport dokončeného produktu. Dá se tak argumentovat, že alespoň v principu tyto politické zásady, na rozdíl od svých předchůdců, vytvářejí možnost volby mezi zájmem na zbrojní kooperaci a prosazováním vlastní restriktivní politiky. Problém je, že v případě součástí a komponentů v rámci i mimo rámec mezinárodních kooperačních programů se po zpracování těchto součástí jedná z pohledu celního kodexu EU (Nařízení ES č. 2912/92 z 12. 10. 1992) o nový výrobek. To v praxi může vylučovat nárok SRN i na potencionální slovo při vývozu takového hotového zboží.²²²

Zajímavá jsou však také konstatování, která se objevují ve zprávě o národní regulaci obchodu se zbraněmi, vojenskou technikou a zboží dvojího užití a technologií určené v roce 2008 UNODA.²²³ Tam je v části popisující aplikaci politických zásad z roku 2000 na udělování licencí pro exporty do třetích zemí obsaženo i konstatování, že udělení licence může ovlivnit taková situace, kdy národní bezpečnostní zájmy dané země jsou i mezinárodně významné – jde např. o obranu proti hrozbě terorismu, boj proti mezinárodnímu pašování drog, v případě námořní techniky může jít o zájem na bezpečnostní námořních cest nebo efektivní vykonávání národní suverenity v pobřežních vodách. Také se zde objevuje explicitní formulace, že mezi klíčové bezpečnostní zájmy SRN (jak dle *KrWaffKontrG* tak i AWG) patří zachování kapacity německého obranného průmyslu spolupracovat v rámci NATO a EU.²²⁴

Ukázalo se však, že i tyto politické směrnice jsou těžko aplikovatelné na příklad vývozu zbraní do Turecka. Řešení principiálního sporu mezi neomezeným vývozem zbraní do spojeneckých zemí a všeobecným respektem pro lidská práva tak stále připomínalo 90. léta. SPD se ovšem od té doby proměnila ze strany opoziční ve stranu vládní. U kancléře Schrödera po jeho eskapádě s ponorkami pro Tchaj-wan asi nikdo nepokládal za přílišného zastávce přehnaně restriktivní zbrojní exportní politiky, ale např. i ministr obrany Rudolf Scharping označil v prosinci 2000 vytváření nových politických zásad za „přebytečnou“ námahu.²²⁵ Ten samý Scharping, co v roce 1995 označil německé exporty zbraní za „strašlivou politiku“, která absolutně musí vyloučit

²²² Op. cit. Brzoska, Michael, Küchle, Hartmut. Folgen, Auswirkungen und Gestaltungsmöglichkeiten..., cit. str. 6, 9.

²²³ Kancelář OSN pro odzbrojení.

²²⁴ Op. cit. Federal Foreign Office. *National Legislation...*, str. 5.

²²⁵ Op. cit. Pfeil, Florian. Bleibt alles anders?..., cit. str. 183.

riziko, že jimi budou zastřeleny ženy a děti.²²⁶ Scharping již jako ministr obrany byl také označován za zastávce silného angažování německých firem v arabských zemích (s akcentem na Spojené Arabské Emiráty), které měl v tomto snažení osobně podporovat.²²⁷

Ještě v roce 2000 tak nanovo vypukl spor o výstavbu muniční továrny v Turecku. Nakonec bylo toto povolení vládou uděleno, i když Turecko ruční zbraně reexportuje i do zemí, ve kterých jsou používány při porušování lidských práv. Zbraňová expertka Zelených Angelika Beer k tomu pouze prohlásila, že jde o „signál špatným směrem.“²²⁸ Obhájci pak naopak zdůrazňovali, že Turecko tuto továrnu potřebuje, aby mohlo přezbrojit na standartní munici NATO.²²⁹

Dalším případem ze stejného období je dodávka tří ponorek do JAR. Tento případ je brizantní zejména proto, že se proti tomuto obchodu vehementně vyslovovala z pozice parlamentní státní tajemnice u ministryně pro hospodářskou spolupráci a rozvoj Uschi Eid (Spolek 90/Zelení). Na konci 80. let totiž na základě osobní iniciativy Uschi Eid vznikla v *Bundestagu* vyšetřovací komise, která měla vyšetřit úplatky spojené s objednávkou těchto ponorek z JAR. Ta měla být ještě před pádem apartheidu slíbena mezi čtyřma očima kancléřem Kohlem jihoafrickému prezidentovi Bothovi. Z obchodu nakonec v té době sešlo, během rudo-zelené vlády se ale dodávka ponorek do JAR na pořad dne vrátila a protože již zemi vládla demokraticky zvolená vláda, nebyla Uschi Eid schopna tomuto obchodu s výtkou, že by nová vláda měla peníze využít na jiné účely než vyzbrojování, zabránit. Podobně marný byl odpor v případě vývozu čtyř ponorek do Turecka.²³⁰

Vývoz tanků do Turecka se opět vrátil na scénu v roce 2004, když se lidskoprávní situace v Turecku v souvislosti jednáním o otevření přístupových rozhovorů s EU zlepšila. Jelikož detaily obchodu vypluly na povrch až na podzim 2005, zdá se logické, že Zelení nakonec ze své pozice ustoupili.²³¹ Ve stejném roce se

²²⁶ Op. cit. Gießmann, J., Hans. Gute Waffen, schlechte Waffen..., cit. str. 158.

²²⁷ Battilega, A. John, et. al. (eds.). In: *NIC Transformations in Global Defense Markets and Industries: Implications for the future of warfare*. National Intelligence Council, Washington D.C., Kapitola 5: Germany, cit. str. 8.

²²⁸ Rede vor dem Deutschen Bundestag am 28.6.2001, Plenarprotokoll 14/0174.

²²⁹ Op. cit. Brzoska, Michael, Moltmann, Bernhard. Deutsche Rüstungsexportpolitik..., cit. str. 308.

²³⁰ Ratsch, Ulrich. Wende in der Entwicklungspolitik? Erwartungen an die neue Bundesregierung. In: *Friedensgutachten 1999*, cit. str. 122.

²³¹ Deutschland will Panzer in die Türkei liefern. *FAZ.net*, 12. 10. 2004, [online]

<http://www.faz.net/aktuell/politik/waffenlieferungen-deutschland-will-panzer-in-die-tuerkei-liefem->

také vláda nedohodla na dodávce dvaceti obrněných transportérů Fuchs do Iráku, které ovšem SPD opět protlačila přes BSR i přes odpor Zelených.²³² Ty samé transportéry již ovšem vláda jednou zamítla v roce 2002 dodat do Izraele. Ukázalo se tak, že přinejmenším v otázce exportu zbraní do Izraele, brala BSR v době rudo-zelené vlády v úvahu ofenzivní či defenzivní charakter vojenských dodávek, neboť v roce 2004 došlo k povolení exportu protiraketového systému Patriot.²³³

Zajímavé naopak je, že dodávky ponorek do Izraele žádnou větší diskuzi nevyvolaly. Jak Kohlův tak Schröderův kabinet povolil vývoz tři, respektive dvou ponorek typu *Dolphin* schopných po přestavbě nést rakety s jadernou hlavicí.²³⁴ Při druhém rozhodování o licenci Zelení alespoň požadovali, aby ponorky vyrobené v Německu nebyly později vybaveny izraelskými atomovými zbraněmi.²³⁵ Šlo však pravděpodobně o zbytečné požadavky.

Kromě evergreenu německé politiky exportu zbraní, kterým bylo po roce 1989 Turecko, se do popředí během rudo-zelené vlády dostala opět i Čína, která naposledy hrála roli během Kohlovy vlády a jednání o ustavení režimu Wassenaarského ujednání. Kancléř Schröder totiž společně se francouzským prezidentem Chiracem po počátku nového milénia inicioval rozsáhlou kampaň za zrušení zbrojního embarga EU vůči Číně, na kterém se ES shodla v roce 1989 po potlačení demonstrací na náměstí Nebeského klidu. Schröder jako kancléř během svého úřadování Čínu navštívil celkem šestkrát a při návštěvě na počátku prosince 2003 otevřeně zrušení embarga obhajoval se slovy, že jeho zrušení je pouze otázkou času²³⁶ a že nechápe ty, co hospodářskou

[1189966.html](http://www.defenseindustrydaily.com/germany-to-sell-298-leopard-2-tanks-to-turkey-01473/), dostupné k 9. 5. 2014.; Germany to Sell 298 Leopard 2 Tanks to Turkey. *www.defenseindustrydaily.com*, 11. November 2005, [online] <http://www.defenseindustrydaily.com/germany-to-sell-298-leopard-2-tanks-to-turkey-01473/>, dostupné k 9. 5. 2014.

²³² Hickmann, Christoph. Zwischen Profit und Menschenrechten. *Süddeutsche.de*, 17. 2. 2013 [online] <http://www.sueddeutsche.de/politik/rot-gruen-und-der-ruistungsexport-zwischen-profit-und-menschenrechten-1.1602856>, dostupné k 16. 3. 2014.

²³³ Feldman, G. Lily. A three-dimensional view of German history: the weight of the past in Germany's relations with Jews in Germany, Israel and the Diaspora. In: *Germany at fifty-five*. Sperling, James (ed.). Manchester University Press, 2004, cit. str. 119.

²³⁴ Lau, Jörg. Die wahre Staatsräson: Warum es richtig ist, dass Deutschland atomwaffenfähige U-Boote nach Israel liefert. *Zeit.de*, 6. 6. 2012, [online] <http://www.zeit.de/2012/24/01-U-Boote-Israel>, dostupné k 13. 5. 2014.

²³⁵ Nachtwei, Winfried. Rüstungsexporte und grüne Fraktion 2002-2009 – Dauerkonflikt unter Rot-Grün, Schweigekartell unter der Großen Koalition. *Nachtwei.de*, [online] <http://nachtwei.de/downloads/nachtwei-zu-ruistungsexporten.pdf>, dostupné k 9. 5. 2014.

²³⁶ Berkofsky, Axel. EU unlikely to lift China arms embargo soon. *Asia Times Online*, Mai 1, 2004, [online] <http://www.atimes.com/atimes/China/FE01Ad06.html>, dostupné k 9. 5. 2005.

spolupráci s Čínou kritizují, neboť pomáhá zabezpečovat německá pracovní místa.²³⁷ Někteří komentátoři také poukazovali na podporu Číny při snaze spolkové vlády získat pro SRN místo v Radě bezpečnosti OSN.²³⁸

Kancléř argumentoval, že jde pouze o symbolické gesto a že zrušením zbrojního embarga se situace nezmění, protože exporty zbraní budou koneckonců podléhat Kodexu chování EU, který by takovým vývozem z lidsko-právních důvodů zabránil. Zelení naproti tomu zdůrazňovali, že zrušení embarga by mělo být navázáno na čínskou ratifikaci Mezinárodního paktu o občanských a politických právech OSN. Když proto *Bundestag* o této otázce na podzim 2004 hlasoval, byli proti nejen Zelení, ale také část SPD. Kancléř sice prohlásil, že konečné rozhodnutí je pouze na něm, neboť zahraniční politika je exkluzivní pravomocí spolkové vlády, vysoudil si ale kritiku jak koaliční i parlamentní opozice, že provozuje negativní „sólovou“ politiku (*Alleingang*).²³⁹

Těžko interpretovat, co kancléř snahou o zrušení zbrojního embarga sledoval, protože v praxi zbrojní embargo nebylo zcela jasně uplatňováno. Jeho ustavení totiž přecházelo samotnému založení společné zahraniční a bezpečnostní politiky, proto se skládalo ze série národních embarg založených v legislativě členských států. Dalo se tak samozřejmě vykládat různě. Německo tak například neaplikovalo regulaci na diesellové motory pro námořní techniku, které by jinak jako zboží dvojího určené k vojenským účelům zbrojnímu embargu podléhalo. Příslušné paragrafy nařízení EU o zboží dvojího užití se ovšem na čínské zbrojní embargo vztahují.²⁴⁰

Brizantní byl také osud bývalých východoněmeckých lodí, které v roce 1991 vyvezla SRN do Indonésie. Ty totiž byly v dvanáct let poté nasazeny Indonéskou armádou v rámci proti povstalecké operace v provincii Aceh, což mělo být jasným porušením vývozní smlouvy mezi SRN a Indonésií, v rámci které se Indonésie zavázala použít tyto lodě pouze pro ochranu pobřeží, zajištění námořních cest a potírání

²³⁷ "Himmlischer Frieden": Schröder und Rüstungskonzern EADS bringen Chinesen Demokratie bei. *NGO-Online.de*, 7. 12. 2004, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/China/ruestung.html>, dostupné k 9. 5. 2014.

²³⁸ Mukhopadhyay, R., Alok. EU Arms Embargo on China: The German debate. *IDS Comment*, 2. 5. 2005, [online] http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/EUArmsEmbargoChina_AkMukhopadhyay_020505, dostupné k 9. 5. 2014.

²³⁹ Op. cit. Mukhopadhyay, R., Alok. EU Arms Embargo...; German Parliament Rejects Arms Sales to China. *Deutsche Welle*, 29. 20. 2004, [online] <http://www.dw.de/german-parliament-rejects-arms-sales-to-china/a-1380190-1>, dostupné k 9. 5. 2014.

²⁴⁰ Bräuner, Olivier. Beyond the Arms Embargo: EU Transfers of Defense and Dual-Use Technologies to China. In: *Journal of East Asian Studies*, 13 (2013), str. 457-482, cit. str. 461, 466.

pašeráctví. Ministerstvo obrany, které tyto lodě vyvezlo, však odpovědnost za ně přičítalo ministerstvu zahraničí, které události nekomentovalo.²⁴¹ Zajímavé také bylo, že kancléř Schröder Indonésii zhruba měsíc předtím navštívil na oficiální návštěvě, která měla podpořit exportní možnosti Německa. Vyšlo také najevo, že vláda již v roce 2001 schválila vývoz nových motorů pro tyto lodě a navíc tuto dodávku pokryla z fondu Hermes.²⁴²

Neshody v politice exportu zbraní vedla dvakrát téměř ke krachu koalice, nejprve v roce 2000 při exportu německých tanků do Turecka a poté v roce 2003/4, kdy šlo o zbrojní embargo EU vůči Číně. Ukázalo se však v plné síle, že dominantní formativní moc v oblasti politiky exportu zbraní spočívá v hlavní koaliční straně a že formativní potenciál menšího koaličního partnera je limitovaný jeho odhodláním shodit na té které otázce vládu.

4. 4. Institucionální a legislativní analýza kontroly exportu zbraní

První změnou, která ovlivnila institucionální rámec německé politiky exportu zbraní, bylo rozhodnutí vlády z 16. 12. 1998, kdy v souladu s koaliční smlouvou bylo rozšíření Spolkové bezpečnostní rady o post ministra pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Příklad vývozu německých ponorek do JAR v minulé kapitole ovšem ukázal, jak limitovaný byl skutečný vliv menší koaliční strany na celkovou podobu německé politiky exportu zbraní poté, co BSR přešla z konsenzuálního hlasování na hlasování většinové, kdy při rovnosti hlasů rozhoduje hlas kancléře. Zelení koneckonců disponovali v BSR pouze jedním hlasem ministra zahraničí. Přesto již samotná účast ministra pro hospodářskou spolupráci a rozvoj na zasedání BSR alespoň vnesla na tuto půdu rozvojovou problematiku, kterou také mělo být hleděno i na politiku exportu zbraní.²⁴³ K tomu se koneckonců vláda zavázala v rámci politických zásad z roku 2000,

²⁴¹ Bundestag, Drucksache 13/5966, cit. str. 24-25.

²⁴² Deutsche Kriegsschiffe im Einsatz. *Monitor*, Nr. 503, 19. 7. 2003, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Indonesien/monitor.html>, dostupné k 4. 5. 2014.

²⁴³ Molt, Peter. Rot-grüne Entwicklungspolitik seit 1998. In: *Deutschland im Abseits? Rot-grüne Außenpolitik 1998-2003*. Hanns Maull, Sebastian Harnisch, a Constantin Grund (eds.). Baden-Baden 2003, str. 163-175, cit. str. 164.

kde stojí, že na rozhodnutí o udělení vývozní licence do jiných zemí bude mít vliv i hledisko udržitelného rozvoje.²⁴⁴

Další konkrétní kroky, ke kterým se rudo-zelená vláda v souvislosti s BSR zavázala v koaliční smlouvě – tedy vytvořit všechny podmínky pro to, aby se BSR stala opět zastřešujícím orgánem koordinujícím německou bezpečnostní politiku – ale nenásledovaly. K organizačním ani funkčním změnám nedošlo a zasedání se stále konala nahodile nikoliv periodicky.²⁴⁵ Také na limitaci účasti *Bundestagu* v politice exportu zbraní nehodlala rudo-zelená vláda, nad rámec každoroční zprávy, nic měnit.²⁴⁶

Druhou institucionální změnou bylo sloučení dvou úřadů – Spolkového úřadu pro hospodářství (BAW), která licencování vývozu zabezpečovala do roku 1992, a Spolkového úřadu pro vývoz (BAFA), která od té doby tuto úlohu zabezpečovala. Jejich sloučením zákonem z 21. prosince 2000 vznikl nový Spolkový úřad pro hospodářství a kontrolu vývozu (BAFA) v rámci vládního programu modernizace státní správy. Z pohledu kontrolního režimu pro export zbraní tato změna nepřinesla žádné změny.²⁴⁷

Závěr

Tato práce si předestřela úkol zabývat se fenoménem kontroly vývozu zbraní Spolkové republiky Německo v období vlád kancléřů Helmuta Kohla a Gerharda Schrödera mezi lety 1989 až 2005 a k tomuto účelu byl vyvinut analytický rámec, který tento fenomén analyzuje prostřednictvím vládní politiky exportu zbraní, jejímž výsledkem je kontrolní systém vývozu zbraní. Z důvodu absence předešlého výzkumu v českém prostředí bylo potřeba věnovat značný prostor konceptuálnímu vymezení politiky exportu zbraní a kontextu analytického rámce této práce v kapitole 1. Bylo argumentováno, že zbrojní exportní politiku lze v případě SRN lépe analyzovat jako pasivní podmnožinu bezpečnostní politiky. Proto analytický rámec využitý ve zkoumaném období 1989 až 2005 reflektoval čtyři faktory či úhly pohledu, které na politiku exportu zbraní SRN působí.

²⁴⁴ Bod 6, třetí části. Op. cit. Policy Principles of the Government of the Federal..., str. 5.

²⁴⁵ Op. cit. Glawe, Robert. Der Bundessicherheitsrat..., cit. str. 335-6.

²⁴⁶ BT-Drucksache 14/2000.

²⁴⁷ BR-Drucksache 332/00.

Šlo, za prvé, o kontext vnějších (mezinárodních) tlaků, které ovlivňují bezpečnostní prostředí, ve kterém je politika exportu zbraní tvořena. Za druhé se posuzoval kontext bezpečnostní politiky spolkové vlády a za třetí, vztah ke koordinaci systému kontroly vývozu zbraní na úrovni ES a EU. Posledním rozměrem pak byla analýza legislativních a institucionálních změn v daném období. Práce byla založena na empirickém přístupu k legislativnímu základu a interpretativnímu výkladu faktorů, které se skrze politiku exportu zbraní projevují zpět v legislativě.

Z důvodu dostatečné reflexe historické ukotvenosti systému (*path-dependency*) a k docílení objasnění charakteristických rysů systému kontroly exportu zbraní byla druhá kapitola věnována vývoji tohoto systému v SRN před rokem 1989. Na základě komplementární analýzy legislativního, institucionálního a politického rámce tohoto systému byly o povaze tohoto systému před rokem 1989 vyvozeny následující závěry (viz kapitola 2. 4).

Za prvé je německý systém kontroly exportu zbraní charakteristický ukotveností ve spojeneckém rámci NATO. To se projevovalo ve dvou konkrétních směrech - trvalý vliv měl tento fakt na politické zásady pro export zbraní (rozlišování mezi zeměmi NATO a jinými), což v praxi rozdělilo možné recipienty vývozů na ty, do kterých zbrojní dodávky regulovány nejsou (spojenci v NATO), a na země „jiné“, na které se kontrola exportu zbraní zaměřuje. Bezpečnostní svázanost s USA se také projevila v regulaci vývozu zbraní a technologie (skrže definování seznamu regulovaného zboží vojenské povahy) v rámci výboru COCOM, který de facto uvalil tvrdé restriktce na zbrojní a technologický obchod se zeměmi komunistického bloku.

Druhou základní charakteristikou je nevyužívání exportu zbraní v rámci zahraniční politiky SRN. 60. léta jsou tak jediným příkladem, kdy se SRN aktivně snažila využívat exporty zbraní v rámci Hallsteinovy doktríny. Od této doby, a nejpozději od 90. let, kdy byly opuštěny i poslední programy vojenské pomoci spojencům v NATO, je nutno německou politiku exportu zbraní chápat jako absolutně pasivní v tom smyslu, že nedocházelo k aktivnímu exportu zbraní s ohledem na zahraničně-politické či bezpečnostní cíle, ale vláda svou politiku uplatňovala pouze skrze udělení či neudělení exportní licence a v rámci nastavení legislativního a politického rámce systému.

Třetím charakteristickým znakem je silný vliv domácího veřejného mínění, které v důsledku exportních skandálů působí na vládu a nutí ji k úpravám politiky exportu zbraní i k přijetí úprav systému kontroly. Tento vliv byl instrumentální např. při úpravě politických zásad z roku 1982 a případu vývozu německých ponorek do Chile nebo přidáním sekce D do Nařízení o provádění zahraničních vnějších vztahů (AWV) v roce 1984 regulující zboží související s chemickými technologiemi jako reakce na skandály spojené s dodávkami těchto technologií do Iráku.

Čtvrtým rysem pak je právní dvoukolejnost systému kontroly exportu válečných zbraní a další vojenské techniky v podobě dvou zákonů - Zákona o kontrole válečných zbraní (*KrWaffKontrG*) a Zákona o vnějších hospodářských vztazích (AWG), s jasným důrazem na silnější regulaci „válečných zbraní“ a méně důraznou kontrolou ostatního zboží vojenské povahy a zboží dvojího užití. Lze konstatovat, že hlavní problémy systému kontroly exportu zbraní neleží v regulaci vývozu válečných zbraní, ale právě zboží s možným vojenským využitím, které reguluje AWG charakteristický tržním přístupem ke kontrole vývozu. Německý systém kontroly neválečných zbraní projevoval v období před rokem 1989 podivuhodnou flexibilitu výkladu pro exportéry i státní orgány v duchu svobody realizovat vnější ekonomické transakce, neboť, na rozdíl od exportu válečných zbraní, je na export ostatního vojenského zboží a zboží dvojího užití právní nárok. Faktickým potvrzením tohoto jevu je opakovaná snaha spolkové vlády sblížit administrativní praxi s měnícími se parametry politického zadání skrze politické zásady, které musely být v době před rokem 1989 aktualizovány třikrát – v roce 1966, 1971, 1982.

Otázkou nicméně zůstává právní nezávaznost politických zásad pro licencující autority, neboť na rozdíl od legislativních základů položených v *KrWaffKontrG* a AWG nejsou součástí legislativního rámce, ale pouze rozhodnutím vlády, a jsou tak závazné pouze v politické rovině a vynucování jejich aplikace při rozhodování tak záleží na prosazení vůle vlády, která někdy může být malá. Tuto otázku nicméně nelze uspokojivě zodpovědět, neboť by pro ni byl potřeba podniknout samostatný a jinak definovaný výzkum rozhodování příslušných státních orgánů (ministerstva hospodářství a Spolkového úřadu pro hospodářství a vývoz - BAFA).

Podpůrným argumentem pro tuto flexibilitu systému kontroly jsou rozsudky soudů s pachatelí, kteří porušili exportní zákony. Za dodání vybavení pro tvorbu

atomové bomby do Pákistánu i za dodání zbrojní továrny do apartheidem ovládané JAR padly u německých soudů pouze krátké podmíněčné tresty se soudním odůvodněním, že okolnosti jejich jednání (neochota státu vynucovat kontrolu) v době spáchání činu pro ně učinili nezákonné jednání přitažlivějším.

Pátým charakteristickým znakem byla před rokem 1989 preference spolkové vlády pro kooperační zájem v oblasti exportu zbraní skrze dohody s Francií (1972) a Spojeným královstvím (1983), ve kterých se vláda efektivně vzdala prosazování svých exportních pravidel, neboť za export zbraní, vzešlých z mezivládních koprodukčních projektů, odpovídala pouze země, ve které byl takový produkt zkompletován.

Pokud bychom měli charakterizovat jednotlivé fáze vývoje systému tak, jak se zbrojní exportní politika SRN vyvíjela před rokem 1989, musíme konstatovat, že 60. léta jsou obdobím formativním, které je charakteristické vlivem ekonomické svobody ale zároveň použitím exportu zbraní jako nástroje zahraniční politiky. 70. léta se nesou ve snaze o restriktivní politiku, zatímco 80. léta jsou opět více ekonomicky orientovaná.

V návaznosti na tyto dílčí závěry vyvozené z vývoje systému kontroly exportu zbraní v SRN před rokem 1989 je teď na místě zhodnotit, zda vypracovaný analytický rámec byl schopen přinést uspokojivé odpovědi na výzkumné otázky formulované v úvodu této práce – za prvé s ohledem na koncept cyklického vývoje této politiky a za druhé vzhledem k europeizaci kontroly vývozu zbraní EU.

V obecné rovině argumentace se dá konstatovat, že roky 1989 až 1994 představují bezprecedentní vrchol vývoje systému směrem k restriktivnosti při vývozu zbraní. V tomto období došlo totiž k zprůsnění jak legislativního rámce exportu zbraní (čtyři hlavní body v kapitole 3. 3. – přesun důkazního břemene při porušení AWG ze státu na exportující subjekt, zavedení *catch-all* klauzule do AWG, vytvoření procedur pro ověřování důvěryhodnosti exportéra a překvalifikování porušení AWG a *KrWaffKontrG* z přestupků na trestné činy), tak zvýšení schopnosti státu tyto pravidla vynucovat (zvýšené vyšetřovací schopnosti Celního kriminálního úřadu, vyčlenění Spolkového úřadu pro kontrolu vývozu ze Spolkového ministerstva hospodářství a personální posílení těchto úřadů). Německo se vlastně vydalo na národní úrovni opačným směrem, než kterým v podstatě směřovaly ostatní státy, neboť došlo k postupnému zrušení režimu COCOM a jeho nahrazením více exportně orientovaným Wassenarským ujednáním. Tímto přelomem končí soulad společné politiky exportu

zbraní mezi USA a státy západní Evropy, které měly očividný zájem otevřít pro své zboží (i vojenské povahy a zboží dvojího užití) nové trhy ve východní Evropě a v Číně, čemuž odpovídala i snaha začlenit tyto státy do Wassenarského ujednání. Rostoucí význam Číny vedl i k odmítnutí vývozu německých ponorek na Tchaj-wan (kapitola 3. 2.).

Zda i při této změně směrem k restriktivnímu pojetí vývozu zbraní došlo k selhání snah kontrolu lépe institucionalizovat, jak předpovídá Brzoska ve svém konceptu, je těžké odpovědět. Na legislativní a institucionální rovině došlo doslova k zemětřesení, zatímco na úrovni politické a evropské není už odpověď tak jasná, jak ukazuje vývoj v letech 1994-1998. Zejména rozhodnutí Spolkové bezpečnostní rady z května 1994 a 1996, které opět vyšlo vstříc kooperativnímu zájmu německého průmyslu, neboť se Německo v podstatě vzdalo vykonávání exportní kontroly vůči německým součástkám, které byly součástí vojenské techniky exportované do dalších států EU, NATO a dalších států se stejným statutem. Do této doby německé vývozní kontrole nepodléhaly pouze součásti v rámci mezivládních obranných projektů viz. dohody s Francií a Spojeným královstvím. Tyto změny časově následovaly jen pár měsíců poté, co v lednu a únoru 1994 proběhly německým tiskem požadavky německého průmyslu obviňující vládu, že svým trváním na přísnějších podmínkách zabraňuje harmonizaci kontroly zboží dvojího užití na úrovni EU, která by podle nich tento problém z velké části vyřešila.

Německu se při vyjednávání o zmíněném nařízení EK (č. 3381/94 z 19. prosince 1994) nepovedlo prosadit své představy. Za prvé usilovala SRN spolu s komisí o to, aby regulace zboží dvojího užití byla provedena pouze na základě článku 113 smlouvy o ES. Zadruhé tlačilo Německo na to, aby nařízení regulovalo také export služeb, tranzitní obchod a transfer nehmotných technologií. Zatřetí také neuspělo se snahou o širší pojetí *catch-all* klauzule, která by zahrnovala i zboží dvojího užití využívané v konvenčních zbraních. Nejméně v bodě 2 a 3 tak SRN neprosadilo svou přísnější národní regulaci na úroveň EU. Ukazuje se tak, že v tomto případě se SRN snažila *uploadovat* svou striktnější regulaci na evropskou úroveň. Nutno podotknout, že tato harmonizace měla také paradoxně z hlediska systému kontroly exportu zbraní v SRN uvolňující výsledky, neboť restriktivní seznam zemí K byl během přijímání tohoto nařízení zřetelně zkrácen.

Na základě těchto faktů se dá tvrdit, že vláda kancléře Kohla se na poli zbrojní exportní politiky pohybovala směrem od striktního pojetí v letech 1989-1993/4, kdy došlo k bezprecedentní snaze tento systém zpřísnit, až po relativní uvolnění v letech 1994-1998, kdy došlo k harmonizaci regulace vývozu zboží dvojího užití na úrovni EU a kdy Spolková bezpečnostní rada uvolnila vývozní regulaci v rámci obranných projektů. Německu se sice nepodařilo prosadit své striktnější národní regulace na úroveň EU, ponechalo si ale tuto striktnější regulaci nad rámec tohoto nařízení. Pouze v rámci evropské harmonizace snížilo seznamy zemí, které podléhaly speciálním exportním regulacím pouze ze strany SRN a ne jeho evropských partnerů. Na konci roku 1999 již tak Německo neuplatňovalo žádné vlastní restriktce mimo rámec dohodnutý v OSN, OBSE a EU. Zde se však nejedná o *downloading* jako o vliv *cross-loadingu*, který vede ke sblížení vývozních praktik států EU. K tomu přispěl i Kodex chování EU pro vývoz zbraní uzavřený v roce 1998.

Během vlády kancléře Schrödera pak EU přijala nové nařízení EK č. 1334/2000. Pokud bychom výslednou podobu nařízení z roku 2000 srovnali s nařízením z roku 1994, uvidíme, že na rozdíl od předešlé regulace z roku 1994 již nařízení z roku 2000 bylo ukotveno pouze ve Společné obchodní politice EU a tedy se na ní vztahuje rozhodování kvalifikovanou většinou. Toto nařízení také již reguluje i transfer nehmotného zboží a technologií. Na druhou stranu uplatňování klauzule *catch-all* je ponecháno členským státům, cílová destinace takového zboží musí ale být země na seznamu zbrojních embarg dle OSN nebo OBSE (článek 5 nařízení ale také umožňuje členským státům přidávat země na seznam, na který je možno *catch-all* klauzuli použít). Dá se tak konstatovat, že výsledná podoba nařízení z roku 2000 již více odpovídá zájmům SRN, nicméně stále nedošlo k všeobecné aplikaci *catch-all* i na zboží dvojího užití v rámci konvenčních zbraní. To Německo muselo stále aplikovat nad rámec tohoto nařízení v rámci paragrafu 5c AWV (pro země na seznamu K). Seznam zemí K však již v této době neobsahoval žádné země, které by nebyly na seznamu embargovaných zemí dle OSN, OBSE nebo EU. Německá regulace tak pouze přidává striktnější regulaci některého zboží dvojího užití, a to dle článku 5 tohoto nařízení, které povoluje členským státům zakázat nebo uvalit licenční potřebu na zboží nad rámec zboží regulovaného nařízením na základě veřejné bezpečnosti nebo na základě uvážení lidských práv.

Harmonizace politiky exportu zbraní na úrovni EU tak pro SRN znamenala zmírnění exportního režimu uplatňovaného jednostranně vůči zemím mimo mezinárodní

embarga OSN, EU, OBSE. Na druhou stranu si SRN ponechala na evropské úrovni pravomoci uplatňovat přísnější regulace (*catch-all* a zboží dvojího užití pro konvenční zbraně) v rámci těchto mezinárodních odsouhlasených embarg. Ilustrativní je v tomto případě vývoj seznamu zemí H, později K, který byl v průběhu času „harmonizován“ v rámci EU, až nakonec dopadl jako prostředek pro aplikaci přísnějších regulací v rámci mezinárodně odsouhlasených embarg. Tento vliv však opět potvrzuje obecnou tendenci v rámci *cross-loadingu* europeizace. Ukázalo se tak, že vzhledem k druhé výzkumné otázce přinesla tato práce faktické výsledky, kdy byl potvrzen *upload* striktnější regulace SRN na úroveň EU, ale zároveň paradoxně došlo k uvolňování regulace SRN kvůli *cross-loadingu* vývozních praktik.

Pokud se podíváme na platnost první výzkumné otázky v rámci konceptu cyklického vývoje dle Brzosky, měla by reformulace politických zásad pro export zbraní v době rudo-zelené vlády vlastně znamenat, že cyklus změny od restrikce k uvolnění byl naplněn. V celém zkoumaném období, kdy došlo k vývoji od restriktivního období 1989-1994 a uvolněného období 1994-1998, by období 1999 až 2005 mělo logicky být obdobím charakteristickým posunem k zpřísnění vývozní regulace. To se ovšem fakticky nepotvrdilo, a to přestože došlo ke schválení nových politických zásad, které alespoň v principu, na rozdíl od svých předchůdců, vytvářejí možnost volby mezi zájmem na zbrojní kooperaci a prosazováním vlastní restriktivní zbrojní exportní politiky – tedy *možného* posunu k restrikci. Ten ale z důvodu jiných faktorů nenastal. Ukazuje se tak limit analytického rámce této práce a cyklického konceptu vývoje politiky exportu zbraní. Pravděpodobně vyloučit ovšem můžeme přiblížení zbrojní exportní politiky k zahraniční politice, nejspíše se jedná o vliv ekonomizace vývozní politiky. Avšak potvrzení této skutečnosti by si vyžádalo vlastní výzkum.

Summary

This thesis addressed the arms export control in the Federal Republic of Germany during the tenure of chancellor Helmut Kohl and Gerhard Schröder between 1989 and 2005. To this end this thesis elaborated an analytical framework, which analyses this phenomenon through government arms export policy. Due to lack of preceding research in this area it was necessary to devote significant space for conceptual definition of the arms export policy and contextualization of analytical framework. It was argued that arms export policy of the Federal Republic of Germany should be analyzed as a passive sub-category within security policy. Analytical framework employed to analyze the period between 1989 and 2005 thus reflected four factors or standpoints that exert influence on arms export policy (foreign pressures, security policy changes, European coordination and legislative and institutional framework changes). This thesis was designed as disciplined interpretive case study, which posited two hypotheses based on concepts that have been partially applied to arms export phenomenon in different context and time period. First hypothesis concerns the nature of change of arms exports control, which was supposed to change between periods of restriction and relaxation of export control. Second hypothesis postulated the nature of change of arms exports control with regard to concept of europeanization.

The conclusions of this thesis provided partial findings for the first hypothesis. The analyzed time period was, based on empirical findings, successfully characterized as restrictive between 1989 and 1994 and as relaxing between 1994 and 1998 during the Kohl government. The case of Schröder government was not that clear. The thesis however hints at possible future analysis of Schröder government based on economization of this policy area. The second hypothesis, on the other hand, brought significant results as the cases of European regulations from years 1994 and 2000 highlighted the German push to *upload* their national restrictive export regulations. But Europeanization of arms exports has also displayed considerable effects with regard to *cross-loading* of arms exports practices of EU member states and FDR in particular.

Použitá literatura:

Prameny:

Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert.
Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen.

Ausführungsgesetz zu Artikel 26 Abs. 2 des Grundgesetzes , Gesetz über die Kontrolle von Kriegswaffen, <http://www.gesetze-im-internet.de/krwaffkontrg/BJNR004440961.html#BJNR004440961BJNG000101305>, dostupné k 20. 9. 2013.

Anlage 1 Ausfuhrliste Anwendung der Ausfuhrliste. http://www.gesetze-im-internet.de/awv_2013/anlage_1_121.html, dostupné k 20. 9. 2013.

Außenwirtschaftsgesetz, http://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/BJNR148210013.html#BJNR148210013BJNG000100000

Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2012. BMWi, Oktober 2013.

Bundesrat, Drucksache 332/00.

Bundestag, Drucksache 13/5966, 12/2495, 12/3216, 12/3434, 14/3275, 14/2000.

Iraq's Chemical Warfare Program. In: *DCI Special Advisor Report on Iraq's WMD*. CIA, September 30, 2004, [online] https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004/index.html, dostupné k 16. 3. 2014.

Federal Foreign Office. *National Legislation on transfer of arms, military equipment and dual-use goods and technology: German reply to the request for a statement by the secretary general of the United Nations*. Berlin, 2008.

Framework Agreement between The French Republic, The Federal Republic of Germany, The Italian Republic, The Kingdom of Spain, The Kingdom of Sweden and The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland Concerning Measures to Facilitate the Restructuring and Operation of the European Defence Industry. 27. July 2000.

Nařízení Rady (ES) č. 1334/2000, naposledy pozměněné nařízením č. 1504/2004: Informace o opatřeních přijatých členskými státy v souladu s články 5, 6, 13 a 21, 2005/C 270/08 z 29. 10. 2005.

Policy Principles of the Government of the Federal Republic of Germany for the Export of War Weapons and Other Military Equipment, Berlin, 19 January 2000.

Bundestag, Plenarprotokoll 14/0174.

Rozsudek Soudního dvora ze dne 17. října 1995 (ECLI:EU:C:1995:151). Opinion of Advocate General Mr. Jacobs – Cases C-70/94 and C-83/94.

Rüstungsexportkontrollen in der Bundesrepublik Deutschland: Sachstand und perspektiven. *Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, Drucksache, 13/10104*, 11 Mar. 1998.

SPD Regierungsprogramm 1990-1994, Bonn, SPD 1990.

The Council of the European Union. European Union Code of Conduct on Arms Exports. Brussels, 5 June 1998.

Verteidigungspolitischen Richtlinien vom 26. 11. 1992. Bundesministerium der Verteidigung.

White House Reports on Sanctions, Arms Exports to Iraq. 17. 9. 1991, [online] <http://www.fas.org/news/iraq/1991/910917-197305.htm>, dostupné k 16. 3. 2014.

Sekundární zdroje:

Anthony, Ian (ed.). *Arms Export Regulations*. SIPRI, Oxford University Press, 1991.

Aubin, Yann, Idiart, Arnaud (eds). *Export Control Law and Regulations Handbook: A Practical Guide to Military and Dual-use Goods Trade Restrictions and Compliance*. Kluwer Law International, 2011.

Battilega, A. John, et. al. (eds.). In: *NIC Transformations in Global Defense Markets and Industries: Implications for the future of warfare*. National Intelligence Council, Washington D.C., Kapitola 5: Germany.

Berkofsky, Axel. EU unlikely to lift China arms embargo soon. *Asia Times Online*, Mai 1, 2004, [online] <http://www.atimes.com/atimes/China/FE01Ad06.html>, dostupné k 9. 5. 2005.

Biehl, Heiko, Jacobs, Jörg. Öffentliche Meinung und Sicherheitspolitik. In: *Deutsche Sicherheitspolitik*. Stephen Böckenförde, Sven B. Gareis (eds.), str. 233-252.

Boerzel, Tim. Toward convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain. In: *Journal of Common Market Studies*, 37 (4), December 1999, str. 573-596.

Bräuner, Olivier. Beyond the Arms Embargo: EU Transfers of Defense and Dual-Use Technologies to China. In: *Journal of East Asian Studies*, 13 (2013), str. 457-482.

Bromley, Mark. *The Review of the EU Common Position on Arms Exports: Prospects for Strengthened Controls*. EU Non-proliferation Consortium, Non-proliferation Papers, No. 7, January 2012.

Brzoska, Michael. Behind the German export scandals. In: *Bulletin of the Atomic Scientists*, July/Aug. 1989.

Brzoska, Michael, Kühle, Hartmut. Folgen, Auswirkungen und Gestaltungsmöglichkeiten internationaler Abkommen für eine restriktive deutsche Rüstungsexportpolitik. BICC, Bonn, 2002.

Brzoska, Michael, Moltmann, Bernhard. Deutsche Rüstungsexportpolitik: Mehr Waffen und mehr Transparenz. *Friedensgutachten* 2001, Berlin, 2001.

Brzoska, Michael. Rüstungsexportpolitik. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann, Reinhard Wolf. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.

Brzoska, Michael. The Erosion of Restraint in West German Arms Transfer Policy. In: *Journal of Peace Research*, vol. 26, no. 2, 1989, str. 165-177.

Bundessicherheitsrat. *Informationsportal Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*, [online] <http://www.ruestungsindustrie.info/export/bundessicherheitsrat>, dostupné k 16. 3. 2014.

Buzan, B., Herring, E. *The Arms Dynamics in World Politics*. London, Lynne Rienner Publishers 1998.

Daum, Oliver. Licht ins Off: Der Bundessicherheitsrat und die Praxis der Rüstungsexporte. *Junge Wissenschaft im öffentlichen Recht*, [online] <https://www.juwiss.de/licht-ins-off-der-bundessicherheitsrat-und-die-praxis-der-ruestungsexporte/>, dostupné k 16. 3. 2014

Davis, Ian. *The Regulation of Arms and Dual-use Exports: Germany, Sweden and the UK*. SIPRI, Oxford University Press, 2002.

Deutsche Kriegsschiffe im Einsatz. *Monitor*, Nr. 503, 19. 7. 2003, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Indonesien/monitor.html>, dostupné k 4. 5. 2014.

Deutschland will Panzer in die Türkei liefern. *FAZ.net*, 12. 10. 2004, [online] <http://www.faz.net/aktuell/politik/waffenlieferungen-deutschland-will-panzer-in-die-tuerkei-liefern-1189966.html>, dostupné k 9. 5. 2014.

Dembinski, Matthias, Schumacher, Barbara. *Wie Europa dem Rüstungsexport Schranken setzt: Von der Zusammenarbeit europäischer Regierungen zum europäischen Regieren*. HSFK-Report 9/2005.

Deutsche Kriegsschiffe im Einsatz. *Monitor*, Nr. 503, 19. 7. 2003, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/Indonesien/monitor.html>, dostupné k 4. 5. 2014.

Feldman, G. Lily. A three-dimensional view of German history: the weight of the past in Germany's relations with Jews in Germany, Israel and the Diaspora. In: *Germany at fifty-five*. Sperling, James (ed.). Manchester University Press, 2004.

Friederichs, Hauke. Im Land der unbegrenzten Rüstungsexporte. *Die Zeit*, 8. května 2013, [online] <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-05/waffenexport-ruestungsexportpolitik-indonesien> dostupné k 1.2.2014.

Freedman, Lawrence, Navias, Martin. Western Europe. In: *Cascade of Arms: Managing Conventional Weapons Proliferation*, Pierre, J. Andrew (ed.), Brookings Institution Press, 1997.

Gareis, B., Sven. Die Organisation deutscher Sicherheitspolitik: Akteure, Kompetenzen, Verfahren und Perspektiven. In: *Deutsche Sicherheitspolitik*. Stephen Böckenförde, Sven B. Gareis (eds.), str. 79-96.

Germany to Sell 298 Leopard 2 Tanks to Turkey. *www.defenseindustrydaily.com*, 11. November 2005, [online] <http://www.defenseindustrydaily.com/germany-to-sell-298-leopard-2-tanks-to-turkey-01473/>, dostupné k 9. 5. 2014.

Genesis of the Wassenaar Arrangement, [online] <http://www.wassenaar.org/introduction/origins.html>, dostupné k 30. 4. 2014.

Gießmann, J., Hans. Gute Waffen, schlechte Waffen? Streit um Rüstungsexporte. In: *Friedensgutachten 2000*, Berlin, 2000, str. 158-167.

Glawe, Robert. Der Bundessicherheitsrat als sicherheits- und rüstungspolitisches Koordinationselement. In: *Deutsches Verwaltungsblatt*, Ausgabe 6 (2012).

Goldblat, Josef. *Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements*. SAGE, 2002.

Grebe, Jan, Roßner, Sebastian. Parlamentarische Kontrolle und Transparenz von Rüstungsexporten. Bonn International Center for Conversion, Juli 2013, str. 19.

Guddat, Martin. German National Armaments Director, rozhovor "Stressing the Trans-Atlantic Relationship". In: *Military Technology*, Special Supplement 1998,

Hellmann, Gunther. *Beyond Weltpolitik, Self-containment and Civilian Power: United Germany's normalizing Ambitions*. IGS Discussion Paper 99/10,

Hellmann, Gunther. Sicherheitspolitik. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann, Reinhard Wolf. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.

Hickmann, Christoph. Zwischen Profit und Menschenrechten. *Süddeutsche.de*, 17. 2. 2013 [online] <http://www.sueddeutsche.de/politik/rot-gruen-und-der-ruestungsexport-zwischen-profit-und-menschenrechten-1.1602856>, dostupné k 16. 3. 2014.

"Himmlischer Frieden": Schröder und Rüstungskonzern EADS bringen Chinesen Demokratie bei. *NGO-Online.de*, 7. 12. 2004, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/regionen/China/ruestung.html>, dostupné k 9. 5. 2014.

Hofhansel, Claus. *Commercial Competition and National Security: Comparing US and German Export Control Policies*. Praeger, Westport, Ct., 1996.

Hofhansel, Claus. The Harmonization of EU Export Control Policies. In: *Comparative Political Studies*, Vol. 32, No. 2, April 1999, str. 229-256.

Holm, Kyrre. Europeanising Export Controls: The Impact of the European Union Code of Conduct on Arms Exports in Belgium, Germany and Italy. In: *European Security*, vol. 15, no. 2, June 2006, str. 213-243.

Jaffer, Jamil. Strengthening the Wassenaar Export Control Regime. In: *Chicago Journal of International Law*, Vol. 3., No. 2., str. 519-525,

- Kinzer, Stephen. Turks Got Tanks, and German Minister Must Quit. *The New York Times*, 1. April 1992, [online] <http://www.nytimes.com/1992/04/01/world/turks-got-tanks-and-german-minister-must-quit.html>, dostupné k 2. 5. 2014.
- Kořan, Michal. Jednopřípadová studie. In: *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, Drulák, Petr a kol., Praha, Portál, 2008, cit. str. 34.
- Kramer, Heinz. Motive und Interessen deutscher Türkeipolitik. In: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Hellmann, Schmidt, Wolf (eds.), VS-Verlag, 2007, str. 482-493.
- Lau, Jörg. Die wahre Staatsräson: Warum es richtig ist, dass Deutschland atomwaffenfähige U-Boote nach Israel liefert. *Zeit.de*, 6. 6. 2012, [online] <http://www.zeit.de/2012/24/01-U-Boote-Israel>. dostupné k 13. 5. 2014.
- Lewis, A., James. Multilateral Arms Transfer Restraint: The Limits Of Cooperation. In: *Arms Control Today*, Nov 2005, roč. 35, č. 9, str. 45-48.
- Mangoldt, Hermann von, Starck, Christian. *Das Bonner Grundgesetz: Kommentar*. 4. vollst. neubearbeit. Aufl. München: Vahlen, 2000, XXXVI, 2744 str.
- Mareš, M. Vymezení a analytický rámec zbrojní politiky Evropské unie. In: *Zbrojní politika Evropské unie*, Mareš, M. (ed.). Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2006, str. 7-19.
- Maunz, Theodor (et al.). *Grundgesetz: Kommentar*. München: Beck, 2001.
- Meiers, Franz-Josef. *Zu neuen Ufern? Die Deutsche Sicherheits- und Verteidigungspolitik in einer Welt des Wandels 1990-2000*. Paderborn, Ferdinand Schöningh, 2006.
- Molt, Peter. Rot-grüne Entwicklungspolitik seit 1998. In: *Deutschland im Abseits? Rot-grüne Außenpolitik 1998-2003*. Hanns Maull, Sebastian Harnisch, a Constantin Grund (eds.). Baden-Baden 2003, str. 163-175,
- Moltmann, Bernhard. „Ist es r/Recht so?“ *Reflexionen zu Grundlagen und Perspektiven der deutschen Rüstungsexportpolitik*. HSKF-Report 6/2001.
- Mölling, Christian. *Für eine sicherheitspolitische Begründung deutscher Rüstungsexporte*. SWP-Aktuell 66, November 2013
- Mukhopadhyay, R., Alok. EU Arms Embargo on China: The German debate. *IDSIA Comment*, 2. 5. 2005, [online] http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/EUArmsEmbargoonChina_AkMukhopadhyay_020505, dostupné k 9. 5. 2014.
- Kriegswaffengesetz: Rote Hand hört mit. *Der Spiegel* 47/1959, [online] <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-42623284.html>, dostupné k 15. 3. 2014.
- Müller, H. (et all.) From Black Sheep to White Angel? The New German Export Control Policy, *PRIF reports no. 32*, Peace Research Institute Frankfurt, Frankfurt, Jan. 1994.

- Nach der Wahl eine neue Grundlage. In: *Der Spiegel*, 49/1986, [online] <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13519767>, str. 17-19.
- Nachtwei, Winfried. Rüstungsexporte und grüne Fraktion 2002-2009 – Dauerkonflikt unter Rot-Grün, Schweigekartell unter der Großen Koalition. *Nachtwei.de*, [online] <http://nachtwei.de/downloads/nachtwei-zu-ruestungsexporten.pdf>, dostupné k 9. 5. 2014.
- Nassauer, Otfried. An Army Surplus-The NVA's Heritage. In: *Coping with Surplus Weapons: A Priority for Conversion Research and Policy*. Lawrence, J. Edward, Wulf, Herbert (eds.), BICC Brief 3, June 1995.
- Nassauer, Otfried. *Der Bundessicherheitsrat und die Rüstungsexporte*. BITS Stichwort, Juli 2012. Berlin Information-center for Transatlantic Security. <http://www.bits.de/public/stichwort/bsr.htm>, dostupné k 20. 9. 2013.
- Nassauer, Otfried. Rüstungsexport restriktiv? *Artikel für Friedensforum 2/2000*, [online] <http://www.bits.de/public/articles/friedensforum/ff0200.htm>, dostupné k 8. 5. 2014.
- Panzer für Saudis: Merkel betont Wunsch nach Stabilität am Golf: Bundesregierung schweigt zu angeblicher Anfrage Saudi-Arabiens. *Die Welt*, 3.12.2012, [online] <http://www.welt.de/newsticker/news3/article111790495/Panzer-fuer-Saudis-Merkel-betont-Wunsch-nach-Stabilitaet-am-Golf.html> dostupné k 1.2.2014.
- Pearson, F. Necessary evil: perspectives on West German arms transfer policies. In: *Armed Forces and Society*, vol. 12, no. 4 (summer 1986).
- Petřík, Jaroslav. Politika Evropské unie v oblasti regulace zbrojního exportu. In: *Zbrojní politika Evropské unie*, Mareš, M. (ed.). Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2006
- Pfeil, Florian. Bleibt alles anders? Kontinuität und Wandel rot-grüner Menschenrechtspolitik. In: *Deutschland im Abseits? Rot-grüne Außenpolitik 1998-2003*. Hanns Maull, Sebastian Harnisch, a Constantin Grund (eds.). Baden-Baden 2003, str. 177-192.
- Ratsch, Ulrich. Wende in der Entwicklungspolitik? Erwartungen an die neue Bundesregierung. In: *Friedensgutachten 1999*.
- Reinicke, H. Wolfgang. European Community Export Controls Beyond 1992. In: *The Brookings Review*, September 1992, str. 22-25.
- Rusmann, Paul. Deutsche Waffen im Visier der Kirchen. *Ohne Rüstung Leben*, Januar 2011.
- Rusmann, Paul. *Skandal ohne Grenzen. Pressemitteilung der Kampagne gegen Rüstungsexport zum heute erschienenen Rüstungsexportbericht der Bundesregierung*, [online] <http://www.ag-friedensforschung.de/themen/export/bericht06-baf.html>, dostupné k 20. 4. 2014.
- Rüstungsexport - Akteure & Verfahren. [online] <http://www.ruestungsindustrie.info/ruestungsexport-akteure-verfahren> dostupné k 28.1.2013.

Safire, William. The German Problem. In: *The New York Times*, January 2, 1989, [online] <http://www.nytimes.com/1989/01/02/opinion/essay-the-german-problem.html>, dostupné k 29. 4. 2014.

Steinberg, B. James. *The Transformation of the European Defense Industry*. Santa Monica, RAND Corporation, 1992.

Suzuki, Kazuto. Between Trade and Security: EU's Export Control Regime and Its Global Role. Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference, May 17-May 19, 2007.

Taiwan Submarine Import and Export Behavior. *NTI.org*, July 22, 2013, [online] <http://www.nti.org/analysis/articles/taiwan-submarine-import-and-export-behavior/>, dostupné k 6. 5. 2014.

Veselá, Barbora. Normativní a institucionální rámec tvorby německé zahraniční politiky. In: Handl, V. (ed.). *Německo v čele Evropy? SRN jako civilní mocnost a hegemon eurozóny*. Praha: 2011, str. 119-175.

Visingr, Lukáš. *Zbrojní exportní politika v soudobém světě*. Brno, 2010, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra politologie, Magisterská práce (Mgr.), vedoucí práce doc. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, Ph.D.

Von Hammerstein, K. (et. all). German Weapons for the World: How the Merkel Doctrine Is Changing Berlin Policy. *Spiegel.de*, 03. 12. 2012. <http://www.spiegel.de/international/germany/german-weapons-exports-on-the-rise-as-merkel-doctrine-takes-hold-a-870596-3.html>, dostupné k 20. 9. 2013.

Waffenexport: Ungeheuer viele Möglichkeiten. In: *Der Spiegel*, 42/1985, [online] <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13514655>, str. 17-25.

Weapons Transfers and violations of the laws of war in Turkey. *Human Rights Watch*, 1995, [online] <http://www.hrw.org/reports/1995/Turkey.htm>, dostupné k 2. 5. 2014.

Weiss, Tomáš. Europeizace a zahraniční politika: prostor pro další výzkum. In: *Středoevropské politické studie*, Číslo 4, ročník XV, podzim 2013.

Wetter, Anna. *Enforcing European Union Law on Exports of dual-use Goods*. SIPRI Research Report 24, Oxford University Press, 2009.

Zum Hintergrund von Artikel 26 Abs. 2 des Grundgesetzes. Kampagne gegen Rüstungsexport bei Ohne Rüstung Leben. Oktober 2011.

Seznam příloh

Příloha 1: Struktura německého kontrolního exportního seznamu od 1961-2002 (tabulka)

Sections of Export List	
1961–30 June 1995	A. Weapons, ammunition and other military material B. Nuclear equipment C. Industrial dual-use equipment that can be used for the production of weapons
1984–30 June 1995	D. Chemical equipment
1989–30 June 1995	E. Biological equipment
1 July 1995 to date	A. Weapons, ammunition and other military material B. Other goods (at present this list only contains electric batons, electroshock devices, thumbscrews and shackles) C. Dual-use goods (this list is identical to Annex I of the EU Regulation, as extended by national items in the 900 numbering range) ^a

Příloha č. 2: Stav zboží podléhajícího kontrole exportu dle KrWaffKontrG, AWG a AWV po roce 2002 (tabulka)

Definující zákon:	Definované zboží:
<u>Zbraně dle KrWaffKontrG (Kriegswaffenliste)</u>	<i>Sekce A:</i> ABC zbraně; <i>Sekce B:</i> I. Rakety, II. Bojová letadla a vrtulníky, III. Válečné lodě a plovoucí podpůrná plavidla, IV. Bojová vozidla, V. Kanónové zbraně, VI. Lehké protitankové zbraně, plamenomety a minové systémy, VII. Torpéda, miny, bomby a jejich munice, VIII. Jiná munice, IX. Jiné součásti, X. Automatické dávkovače munice a XI. Laserové zbraně
<u>Zboží dle AWV (Ausfuhrliste)</u>	<i>Sekce A:</i> I.-XI. <i>Kriegswaffenliste</i> + munice, střelné zbraně, komponenty zbraní, vojenská elektrotechnika, výrobní licence a další zboží a služby s vojenským účelem; <i>Sekce B:</i> zboží dvojího užití

Příloha 3: Shrnutí povolení pro export zbraní dle *KrWaffKontrG*, AWG a AWW, kompetentní instituce a důvody zamítnutí (tabulka)

Druh povolení:	Kompetentní instituce:	Důvody zamítnutí:
<u>Předběžné licence</u>	„válečné zbraně“ (<i>KrWaffKontrG</i>) - min. zahr. „Ostatní vojenská technika“ (AWV) - BAFA	Stejně jako v případě licencí dle <i>KrWaffKontrG</i> nebo AWW. ²⁴⁸
<u>Licence válečných zbraní</u> (<i>KrWaffKontrG</i>)	Min. hosp. + min. zahr. a min. obrany	Žádost může být zamítnuta, když by byl ohrožen zájem SRN na dobrých vztazích s ostatními státy. Zamítnuta však být musí , pokud by (1) hrozilo nebezpečí, že by tyto dodávky byly použity při aktivitách narušujících mír (zejména pro vojenskou agresi). (2) Pokud by byly touto dodávkou ohroženy německé závazky vyplývající z mezinárodního práva nebo by tím bylo ztíženo jejich naplňování, a (3) pokud existuje důvod k tomu, aby byla zpochybněna důvěryhodnost dodavatele či recipienta.
<u>Konečné licence pro export (AWG a AWW)</u>	BAFA (min. zahr., min. obrany)	Může být zamítnuta: (1) Ohrožení garantování základních bezpečnostních zájmů SRN. (2) Zabránění narušení mírového soužití mezi národy a (3) zabránění vážným narušením zahraničních vztahů SRN.

Příloha 4: Politické zásady pro export zbraní – principy rozhodování a definice oblastí (tabulka)

Politické zásady pro export zbraní:	Uplatněné principy při rozhodování:	Rozlišení oblastí:
<u>1966</u>	zakázány exporty zbraní do „ <i>neklidných oblastí</i> “	země NATO (a země s podobným statusem) a jiné země
<u>1972</u>	stejně jako 1966	země NATO, východního bloku, země v neklidných oblastech (definovány min. zahr.) a jiné země
<u>1982</u>	A) dodávky válečných zbraní a k válce se vážícího se zboží nesmí zhoršit existující <i>napětí v daných regionech</i> ; B) <i>vnitřní situace v zemi</i> , kam by zbraně byly dodávány, nesmí hovořit proti těmto dodávkám	státy společenství postaveny ASEAN na roveň států NATO a jiné země

²⁴⁸ Op. cit. Federal Foreign Office. *National Legislation...*, str. 3.

Příloha 5: Srovnání principů pro vývoz zbraní z ES/EU: Od setkání ministrů zahraničí po *Framework Agreement* (mimo rámec EU) (tabulka)

Dokument:	Řídící principy:
<u>Principy dohodnuté na setkáních ministrů zahraničních věcí ES během let 1991 a 1992</u>	1) dodržování sankcí RB OSN a ES 2) odhodlání udržet mír a stabilitu v cílovém regionu 3) respektování lidských práv v cílové zemi 4) brát v potaz bezpečnostní situaci cílové země ale i národní bezpečnost členských zemí ES 5) možné nebezpečí dalšího reexportu a chování cílové země v kontextu podpory terorismu
<u>Kodex chování EU pro vývoz zbraní (1998)</u>	1) respekt vůči mezinárodním závazkům států EU (sankce a vojenské embarga uvalená OSN, EU nebo OBSE) 2) jasné riziko nedodržování lidských práv v cílové zemi 3) vnitropolitická a bezpečnostní situace v cílové zemi 4) zachování míru, bezpečnostní a stability v regionu 5) národní bezpečnost členských zemí EU a jejich spojenců (tento faktor nemůže ovlivnit kritérium dodržování lidských práv a regionální stability a bezpečnosti) 6) chování kupujícího státu s ohledem na mezinárodní společenství, jeho postoj k terorismu, povaha jeho spojení a respekt k mezinárodnímu právu (viz bod 1) 7) přítomnost nebezpečí, že výzbroj bude v zemi příjemce přesměrována či znovu vyvezena za nechtěných podmínek 8) kompatibilita s ekonomickými a technologickými možnostmi přijímající země, za předpokladu, že země by měly dosáhnout svých legitimních nároků na obranu a bezpečnost s co nejmenšími náklady na lidskou sílu a ekonomické zdroje
<u><i>Framework Agreement</i> (2000)</u>	1) <i>drastická</i> změna její vnitřní situace jako občanská válka 2) <i>značné</i> zhoršení situace v oblasti lidských práv 3) pokud se tento stát stal hrozbou pro regionální nebo mezinárodní bezpečnost